

Національного банку України

Передплата 2003

Офіційні видання Національного банку України: статистика, аналіз, документи

«Вісник Національного банку України»

Щомісячний ілюстрований науково-практичний журнал. Тематична спрямованість — висвітлення діяльності НБУ, питань функціонування банківської системи України, актуальних фінансово-кредитних проблем.

«Бюлетень Національного банку України»

«Бюллетень Национального банка Украины» / «Bulletin of the National Bank of Ukraine»

Щомісячні статистичні видання НБУ.

Містять інформацію про реальний стан економіки, грошовий, кредитний та валютний ринки, грошово-кредитну та банківську статистику.

Видаються україномовний варіант і російсько-англійський варіант.

«Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності»

Щомісячний додаток до «Вісника НБУ».

Збірник найсвіжіших документів, що регламентують банківську діяльність. Мета збірника — ознайомлення широкого кола читачів із повними текстами законодавчих актів, а також постанов, інструкцій, розпоряджень та інших документів НБУ з банківської сфери.

«Платіжний баланс України»

«Платёжный баланс Украины» / «Ukraine: Balance of Payments»

Щоквартальні статистичні видання НБУ.

Публікуються табличні дані з платіжного балансу, аналітичні матеріали щодо розвитку зовнішнього сектора економіки України, його впливу на стан макроекономічних індикаторів у країні, подається аналіз та методологія складання платіжного балансу. Видаються україномовний варіант і російсько-англійський варіант.

«Банкноти і монети України» / «Banknotes and coins of Ukraine»

Щорічний додаток до «Вісника НБУ». Каталог.

Містить детальну інформацію про всі паперові грошові знаки — законні платіжні засоби України, розмінні, пам'ятні та ювілейні монети, введені в обіг Національним банком України. Для нумізматів, колекціонерів та масового читача.

Видається українською та англійською мовами.

Передплата не проводиться. Телефон для довідок: (044) 293-15-19

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-028, 03028, Україна
тел./факс: (044) 264-96-25, тел: (044) 267-39-44
E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Передплата на 2003 рік приймається усіма відділеннями зв'язку України і такими регіональними організаціями: АТ "САММІТ", ТОВ "Бізнес-Преса", ТОВ НВП "Ідея", ЗАТ "Передплатне агентство KSS", ПП "Міська кур'єрська служба" та іншими.

Редакційна колегія:
СЕНИШ П.М. (голова)
ВОРОНОВА Л.В.
ГАЙДАР Є.Т.
ГАЛЬ В.М.
ГЕСЬ В.М.
ГРЕБЕНІК Н.І.
ГРУШКО В.І.

ДОМБРОВСЬКИЙ Марек
ІЛАРІОНОВ А.М.
КАНДИБКА О.М.
КІРСЄВ О.І.
КРАВЕЦЬ В.М.
КРОТЮК В.Л.
ЛИСИЦЬКИЙ В.І.
МАТВІЄНКО В.П.
МОРОЗ А.М.
ОСАДЕЦЬ С.С.
ПАСІЧНИК В.В.
ПАТРИКАЦ Л.М.
РАЄВСЬКИЙ К.Є.
САВЛУК М.І.
САВЧЕНКО А.С.
СМОВЖЕНКО Т.С.
СМОЛІЙ Я.В.
СОЛТІС Я.Ф.
СОРОКІН О.М.
СТЕПАНЕНКО А.І.
ФЕДОСОВ В.М.
ЧЕРНИК І.П.
ШАПОВАЛОВ А.В.
ШАРОВ О.М.
ЮЩЕНКО В.А.

Номер підготовлено редакцією
періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ монетарної політики
та банківського нагляду

Редактор відділу ПАПУША А.В.

Відділ бухгалтерського обліку, розрахунків
та інформаційно-програмного забезпечення

Редактор відділу КОМПАНИЦЬ С.О.

Відділ валютного регулювання
та міжнародних банківських зв'язків

Редактор відділу БАКУН О.В.

Відділ економіки, законодавчого
забезпечення та комерційних банків

Редактор відділу В'ЮНСКОВСЬКИЙ М.І.

Головний художник КОЗИЦЬКА С.Г.

Літературний редактор КУХАРЧУК М.В.

Відділ реклами і розповсюдження

Редактор відділу ФЕСЕНКО Н.М.

Дизайнери ХОМЕНКО Ф.М., КОЗИЦЬКА С.Г.,

ГРИЦЕНКО М.Р.

Коректор СІЛЬВЕРСТОВА А.І.

Оператор ЛИТВИНОВА Н.В.

Фото НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С., ГОЛЯК Т.І.,

КРИВЕНКА В.Н., ЧИРЧЕНКА І.В.,

МАРКІНА І.В., ХМАРИ В.П.

Черговий редактор

КОМПАНИЦЬ С.О.

Четверта сторінка обкладинки:

Катерининська церква у Чернівцях. 1696 рік.

Фото КРИВЕНКА В.Н.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-028, 03028, Україна

тел./факс: (044) 264-96-25

тел.: (044) 267-39-44

E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України

09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного

економічного університету

Публікації в журналі Вищою атестаційною

комісією України визнано фаховими

Передплатний індекс "Вісника НБУ"

та додатка "Законодавчі і нормативні акти

з банківської діяльності" 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета

Господарсько-експлуатаційним

управлінням НБУ

Формат 60 × 90 / 8. Друк: офсетний.

Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.4

При передруку матеріалів, опублікованих у

журналі, посилання на "Вісник Національного

банку України" обов'язкове. Редакція може

публікувати матеріали в порядку обговорення,

не поділяючи думку автора. Відповідальність

за точність викладених фактів несе автор,

а за зміст рекламних матеріалів —

рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2002

Вісник

11 / 2002

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№ 11 (81) ♦ Листопад 2002

ЗМІСТ

Номер підписано до друку 04.11.2002 р.

БАНКИ УКРАЇНИ

А.Степаненко, І.Разуменко	Здобутки і турботи банків столичного регіону.....	2
А.Вожжов	Депозити до запитання у формуванні стабільної і керованої ресурсної бази банків.....	5
Л.Патрикац, Д.Крохмалюк	Свято банківської науки у Сумах.....	8
Д.Гайдак	Внутрішній госпрозрахунок у банку.....	12
	Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2002 року.	15
	Зміни і доповнення до Державного реєстру банків та переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2002 р.	17
	Банки, вилучені з Державного реєстру банків у вересні 2002 р.	18

ФОНДОВИЙ РИНОК

	Ринок державних цінних паперів України у вересні 2002 року.....	19
--	---	----

МАКРОЕКОНОМІКА

А.Гриценко	Стабільність грошової одиниці як ціль монетарної політики.....	20
В.Андрійчук, В.Домрачев	Взаємодія економік як фактор монетарної політики.....	23

МІЖДЕРЖАВНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

	Співробітництво між Україною та МВФ.....	27
--	--	----

НАГЛЯД ТА АУДИТ

О.Скаско	Шляхи вдосконалення механізмів формування резервів за активними операціями.....	32
----------	---	----

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2002 року).....	33
	Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за вересень 2002 року).....	34
О.Макаренко	Валютний контроль як інструмент стабілізації валютного ринку в Україні.....	36

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Б.Пшик	Фінансування житлового будівництва в Україні: соціально-економічний та регіональний аспекти.....	39
В.Галасюк, В.Галасюк	Оцінка кредитоспроможності позичальника (зіставлення умов кредитування і здатності позичальника генерувати FSC-потоки).....	42
	Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2002 року.....	47

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

С.Корнєв, Т.Рудненко	Корпоративне управління і стандартні системи управління ресурсами підприємств.....	48
Д.Положенко	Фінансова глобалізація та інвестиційний процес.....	50

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

	Про введення в обіг ювілейної монети "Леонід Глібов".....	52
	Про введення в обіг ювілейної монети "70-річчя Дніпровської ГЕС".....	52
	Про введення в обіг пам'ятної монети "Святослав".....	53

ЮРИДИЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ

С.Білан	Процедура ліквідації банків: практичні правові аспекти.....	54
---------	---	----

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ

Є.Бургіна	Сучасні технології у міжбанківських платіжних системах Туреччини та Південно-Африканської Республіки.....	57
-----------	---	----

НОВІ КНИГИ

А.Мороз	На допомогу аналітикам банківської діяльності.....	62
В.Андрущенко, О.Чечелюк	Фінансова система в умовах глобалізації.....	63

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Я.Грудзевич, З.Комаринська	Ощадна справа Львова: минуле і сучасність.....	64
----------------------------	--	----

АНОТАЦІЇ

		71
--	-------	----

Здобутки і турботи банків столичного регіону

Огляд діяльності банків центрального регіону країни за перше півріччя 2002 року. Аналіз зроблено з урахуванням основних тенденцій економічного розвитку Києва та Київської області.

Протягом першої половини 2002 року в економіці київського регіону спостерігалось зростання виробничих показників, щоправда — дещо нижчими темпами, ніж торік.

Промисловими підприємствами столиці перевищено відповідні минулорічні обсяги виробництва на 12.7%, області — на 6.7%. Виробництво товарів народного споживання в регіоні збільшилося на 13.3%.

Кращих результатів щодо зростання обсягів виробництва досягли підприємства з обробки деревини та виготовлення виробів з неї, а в Києві — також машинобудівна галузь (особливо виробництво транспортного устаткування). Традиційно високими темпами розвивалася харчова промисловість.

Водночас, за даними економічної статистики, у червні 2002 року 45% підприємств Києва та 41% — області зменшили обсяги виробництва, 81 підприємство регіону взагалі не працювало. Це свідчить про наявність серйозних структурних проблем в економіці, для подолання яких необхідні чималі інвестиції. Оскільки власних коштів суб'єктам господарювання катастрофічно не вистачає, а зовнішнє інвестування гальмується через зарегульованість ринку та нестабільність законодавчої бази, посилюються їхні сподівання на вітчизняну банківську систему.

За станом на 1 липня 2002 року в столичному регіоні працювали 83 банки. Головним управлінням здійснювався нагляд за діяльністю 77 із них. Сукупний регулятивний капітал цих установ становив на зазначену дату 3 324 млн. грн., тобто зріс із початку року на 135 млн. грн. (щоправда, у перерахунку на євро він за півріччя зменшився на 8% і дорівнював лише 629 млн. євро — величині, яку можна порівняти з капіталом одного, причому не найбільшого, банку тієї чи іншої економічно розвинутої країни).

За підсумками 2001 року, відношення балансового капіталу банків м. Києва і Київської області до річного обсягу промислового виробництва столичного регіону становило 30% (у цілому по Україні цей показник дорівнював 5%, а відношення капіталу банків країни до ВВП — 4%). Це дає підстави (з певними припущеннями) вести мову про відносно кращі можливості столичних підприємств щодо доступу до банківських послуг, що певною мірою сприяє досягненню дещо вищих показників розвитку регіональної економіки порівняно із загальнодержавною. Скажімо, середній розмір позики на одного суб'єкта господарювання у столичному регіоні, за підсумками першого півріччя, становив 0.7 млн. грн., що значно перевищує загальнонаціональний показник.

Для київського регіону характерні й деякі специфічні проблеми. Значна концентрація банків, чимало з яких мають проблеми зі збереженням та нарощуванням капіталу, спонукає до його збільшення шляхом злиття чи об'єднання банківських установ. Однак банки, як правило, опираються цій тенденції, навіть незважаючи на наближення терміну приведення їх діяльності у відповідність із вимогами Закону "Про банки та банківську діяльність". Це пояснюється тим, що українські банки здебільшого не є цілком самостійними суб'єктами фінансового ринку. Почасти для них важливіше обслуговувати певні інтереси своїх власників, а не отримувати доходи від суто банківської діяльності. Особливо гостро такі проблеми позначаються на малих банках, для яких чи не єдиним шляхом нарощування капіталу є додаткова мобілізація коштів акціонерів (учасників).

Капітал дев'яти банків, контрольованих іноземними інвесторами, на кінець звітного періоду становив 748

млн. грн., або 22.5% від сумарного капіталу банків регіону. Банківські установи саме цієї категорії, а також філії комерційних банків інших регіонів розвивалися найдинамічніше: за перше півріччя їх кредитний портфель збільшився відповідно на 16 та 36%.

Розширення ресурсної бази банківської системи краю відбувається адекватно зростанню обсягів грошової маси в Україні. Зобов'язання регіональної системи за залученими ресурсами (крім рахунків за міжфілійними оборотами) за січень — червень нинішнього року збільшилися на 13.3%, причому останнім часом основним чинником їх зростання є, без сумніву, депозити населення. За підсумками першого півріччя, приріст залучених коштів фізичних осіб сягнув 1 171 млн. грн. (суб'єктів господарювання — лише 278 млн. грн.).

Використання резервів готівкової маси, що перебуває на руках у населення, може бути важливим джерелом інвестування розвитку економіки шляхом банківського кредитування. Передусім це стосується готівкових накопичень, які громадяни поки що не дуже довіряють банківській системі. У боротьбі за кошти населення банки прагнуть компенсувати цю недоліку завищеними відсотковими ставками за депозитами.

Дешевим і відносно стабільним ресурсом для банківських операцій можна вважати кошти для розрахунків платіжними картками. У результаті активного розвитку карткових зарплатних проєктів у київському регіоні вже сьогодні видача готівки на оплату праці значно поступається обсягам видачі з рахунків громадян. Щоправда, поки що платіжні картки в Україні використовуються здебільшого як "електронний гаманець".

Частка строкових депозитів у структурі залучених банками регіону коштів клієнтів постійно зростає: на 1 липня нинішнього року вона становила 42%, в тому числі довгострокові депозити — 17%.

У банківському середовищі можна почути нарікання на нестачу довгострокових ресурсів. Аналіз свідчить, що не їх обмеженість є головною перешкодою для збільшення банківською системою довгострокових вкладень. На початку 2001 року відношення депозитів зі строком зберігання понад рік до аналогічної категорії кредитів становило 1 до 5, а на 1 липня 2002 року — 1 до 2. Тобто за півтора року обсяг довгострокових депозитів у банківських установах регіону зріс

більш як у 6 разів, тоді як кредитів — приблизно у 2.2 раза (у тому числі з початку поточного року відповідно на 69% та на 32%).

Темпи зростання довгострокових ресурсів постійно підвищуються, чому значною мірою сприяє політика Національного банку щодо нормативів резервування. Серед її дієвих заходів — встановлення відсоткових ставок за депозитами "один рік + один день", завдяки чому залишки коштів на рахунках довгострокових депозитів активно зростають, тоді як обсяг залучених короткострокових депозитів майже не змінюється, а часом і зменшується. Ця тенденція супроводжується деякими негативними явищами. За нашими спостереженнями, пільгове резервування за довгостроковими депозитами спокушає деякі банки до фальшування депозитних угод: юридично вони є ніби довгостроковими, а фактично (за домовленістю з клієнтом) мають інший термін.

Незважаючи на високі темпи зростання обсягів довгострокових депозитів, за підсумками першого півріччя приріст заборгованості за довгостроковими кредитами в абсолютному вимірі все ж перевищував (на 78 млн. грн.) приріст відповідних депозитних зобов'язань.

На 1 липня 2002 року на 1 гривню наданих банками регіону довгострокових позичок припадало 48 коп. грошових ресурсів, залучених на строк понад рік, тобто основним джерелом довгострокового кредитування були і є власні кошти банків або зобов'язання з короткими термінами залучення.

Загалом кредитні вкладення регіональної банківської системи за січень — червень 2002 року зросли на 14% і на 1 липня становили 17 231 млн. грн. Заборгованість суб'єктів господарювання за позичками дорівнювала 14 442 млн. грн.

Структуру кредитів, наданих банківською системою столичного регіону суб'єктам підприємництва, за видами економічної діяльності відображено на графіку 1.

У структурі споживачів банківських кредитів поступово зменшується питома вага оптової та роздрібно торгівлі на користь суб'єктів промислового виробництва. Так, за станом на 01.07.2002 р. торговельним підприємствам банки надали кредитів на суму 5 127 млн. грн., що становить 39% від загального обсягу заборгованості за позичками резидентам. Сума кредитних вкладень у промисловість досягла 5 028 млн. грн., що значно більше, ніж за відпо-

відний період попереднього року. Серед позичальників домінують підприємства харчової промисловості, машинобудування, металургії та металообробки, хімічної промисловості.

Якщо порівняти структуру банківського кредитування промисловості зі структурою промислового виробництва київського регіону, виявимо, що питома вага позичок, наданих підприємствам видобувної промисловості, металургії та металообробки, не адекватна питомій вазі цих галузей в економіці міста й області. Це пояснюється тим, що банківські установи регіону доволі активно кредитують суб'єктів господарювання інших областей України. Значна частина таких позичок має вексельні форми.

Зв'язок між обсягами кредитування і показниками виробництва у столичному регіоні найвиразніше проявляється у сферах машинобудування та легкої промисловості. Обсяги виробництва у машинобудівній галузі, яка кредитується київськими банками найбільше, зростають. Легка промисловість краю, на яку припадає менше 2% банківських кредитів, близька до занепаду. Серед інших основних причин незадовільного стану цієї галузі — уповільнений інноваційний розвиток, що зокрема зумовлено значною часткою продукції, яка виготовляється з давальницької сировини.

На нашу думку, посилення дефляційних процесів в економіці України стало одним із чинників погіршення у січні — червні нинішнього року якості кредитного портфеля банківської системи регіону. Адже зі зниженням цін позичальник, реалізуючи продукцію, отримує коштів менше, ніж необхідно для забезпечення окупності кредитного проекту.

За півроку обсяги пролонгованих позик зросли на 156 млн. грн., прострочених — на 199 млн. грн. За станом на 1 липня 2002 року питома вага нестандартної заборгованості у кредитному портфелі банківських установ м. Києва та області в цілому становила 13%.

Основні причини накопичення у банківській системі негативно класифікованої заборгованості ті ж, що й раніше: незадовільний фінансовий стан більшості підприємств, недостатня ефективність виробництва, значні обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості, недосконалість нормативної бази щодо захисту прав кредиторів тощо.

Серед факторів, які стримують процес здешевлення кредитів, — високий рівень ризиків банківського кредитування.

Середньозважений показник вартості позичок у національній валюті суб'єктам економіки з початку року неухильно знижувався — із 28.3% у січні до 20.3% у червні. Щоправда, головним чинником цього було зменшення відсоткових ставок за кредитами строком до місяця, рівень яких формується під впливом умов міжбанківського ринку, котрий у нинішньому році розвивався доволі стабільно. Процентні ставки за іншими видами кредитів зменшувалися нижчими темпами.

На середній рівень кредитних ставок впливає процентна політика регіональних банківських установ окремих категорій. Так, банки зі 100-відсотковими іноземними інвестиціями, як правило, кредитують лише вузьке коло позичальників — компанії, що входять до споріднених фінансових груп, та їхніх основних контрагентів.

Графік 1. Структура кредитів, наданих банками м. Києва та Київської області суб'єктам економіки, за станом на 1 липня 2002 р.

Грошові ресурси вони поповнюють за рахунок дешевих кредитів материнських банків, тож і відсотки за позичками "своїм" компаніям у цих установах найнижчі в регіоні: скажімо, у червні 2002 року вони в середньому становили 6.9% у гривнях та 4.6% у вільно конвертованій валюті. Частка кредитних операцій зазначених банківських установ у загальному обсязі по регіону наприкінці першого півріччя сягала близько 29%, тобто банки, про які йдеться, істотно впливають на регіональні економічні показники.

Нижчою від середнього рівня по регіональній системі є вартість кредитів, наданих економічним суб'єктам банками першої групи. Це пояснюється насамперед таким фактором, як висока забезпеченість зазначених установ дешевими ресурсами завдяки значним залишкам коштів на поточних рахунках підприємств та організацій, чимало з яких — промислові гіганти України.

Середні кредитні ставки (в національній валюті) решти банківських установ краю за станом на 01.07.2002 р. дорівнювали 28.8%.

Диференціація процентних ставок за різними видами кредитів у банківській системі регіону сягає від 0.15% до 122% річних.

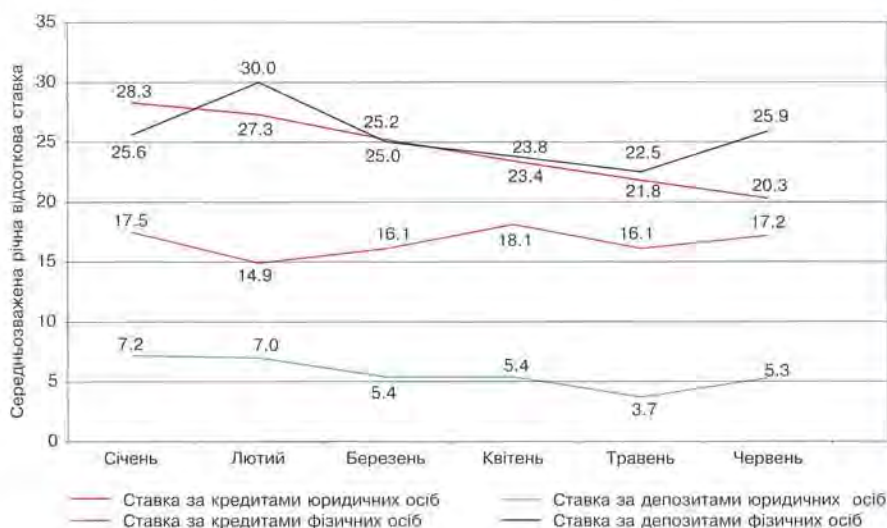
Розмір процентного спреда небанківського ринку скоротився з 19.1 відсоткового пункту в січні до 12.5 в. п. у червні. Якщо провести розрахунки лише за депозитами та кредитами строком понад місяць, значення процентного спреда в червні становитиме 6.2 в. п., тоді як у січні воно сягало 10.5 в. п.

Маржа банків регіону за операціями з населенням у середньому від'ємна, тобто їх процентні ставки за депозитами вищі, ніж за кредитами. Це означає, що певна частина як кредитів, так і депозитів фізичних осіб має неринковий характер.

Питання зниження банківських відсоткових ставок перебуває в центрі уваги Національного банку України. Однак, як виявилось, одного лише комплексу заходів монетарного характеру недостатньо для кардинальних змін у процентній політиці комерційних банків.

Як відомо, Закон "Про банки і банківську діяльність" обмежує нижню межу розміру ставок за кредитами. Можливо, доцільно було б запровадити аналогічні обмеження і щодо верхньої межі ставок за депозитами. Наприклад, відносити до операційних витрат банку лише ту частину відсот-

Графік 2. Середньозважені ставки банків регіону за кредитами та депозитами в національній валюті на небанківському ринку

кової ставки за депозитами, яка є економічно обґрунтованою (скажімо, меншою від середньої зваженої відсоткової ставки за кредитами в цьому ж банку). В разі перевищення зазначеного показника різницю варто було б сплачувати із прибутку.

На відміну від динаміки гривневих кредитних ставок, процентні ставки за кредитами суб'єктам економіки у вільно конвертованій валюті з початку року постійно зростали, підвищуючись на 0.1—0.9 в. п. щомісяця. У червні їх середній рівень сягнув 10.8%. Причиною цього стало зменшення питомої ваги "дешевих" кредитів, наданих (передусім підприємствам оптової та роздрібною торгівлі) строком до місяця, а також скорочення пільгового кредитування видобувної галузі.

Нинішній рівень відсоткових ставок за позичками істотно стримує розвиток довгострокового кредитування. Значна частина інвестиційних програм, передусім наукоємних, характеризується довготривалістю реалізації проєктів, низькою або відкладеною в часі окупністю інвестицій.

Обнадіює те, що останнім часом комерційні банки встановлюють за кредитами терміном понад рік менші ставки, ніж за позичками строком від місяця до року. Сподіваємося, у подальшому вітчизняні суб'єкти господарювання дедалі більшу увагу приділятимуть стратегії довготермінового розвитку, чому сприятимуть завершення процесу приватизації, стабілізація нормативно-правової бази, оптимізація фіскальної політики держави.

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ СТОЛИЧНОГО РЕГІОНУ

У першому півріччі 2002 року банківською системою регіону отримано 2 156 млн. грн. доходів, що на чверть перевищує рівень надходжень за січень — червень минулого року. Частка процентних платежів у загальній сумі доходів становила 68%, тобто збільшилася порівняно з відповідним періодом 2001 року на 3.5 в. п.

Головним чинником зростання банківських доходів сьогодні є нарощування обсягів кредитних операцій. Зменшення в обсязі доходів банківської системи частки комісійних свідчить про обмеженість можливостей отримання доходу безризиковими шляхами; при цьому пошук оптимальної структури доходів у цілому залишається одним із головних завдань банків.

Фінансовий результат банківських установ від торгівлі цінними паперами на 1 липня дорівнював 35 млн. грн. (на 1 липня 2001 р. — 1.4 млн. грн.). Водночас більш як удвічі зменшилася сума комісійних доходів від операцій із цінними паперами для клієнтів (на звітну дату вона становила 27 млн. грн.) та приблизно на третину — сума процентних доходів за цінними паперами (67 млн. грн.). Загалом операції із цінними паперами принесли банківським установам регіону на 30 млн. грн. доходу менше, ніж у січні — червні минулого року.

Витрати банківської системи краю за звітний період досягли 2 161 млн. грн. Майже половину цих коштів сплачено

за користування залученими ресурсами.

Чистий процентний дохід банківських установ становив 459 млн. грн.; його розмір за рік зріс на 35%, що свідчить про підвищення ефективності операційної діяльності.

Серед найвагоміших чинників збільшення собівартості банківської діяльності — витрати на утримання персоналу, сума яких збільшилася порівняно з першим півріччям минулого року на 85 млн. грн., або на 29%, а їх частка у структурі витрат банківської системи регіону зросла до 17.5%.

Темпи збільшення доходів у січні —

червні 2002 року на 4.8 в. п. випередили приріст витрат, що сприяло зменшенню обсягу збитків. За консолідованими даними, прибуток банків, підпорядкованих Головному управлінню, становив у першому півріччі 2002 р. 107 млн. грн., що перевищує показник відповідного періоду минулого року на 38%.

Позитивні тенденції в діяльності банківської системи регіону сприяють посиленню її ролі в розвитку реального сектору економіки. Однак не менш важливі фактори активізації цього процесу знаходяться поза сферою впливу Національного банку і полягають у

зменшенні податкового навантаження, послідовності державної політики стимулювання виробництва, інвестицій та приватного споживання.

Анатолій Степаненко,

член Правління
Національного банку України,
начальник Головного управління НБУ
по м. Києву і Київській області.

Ірина Разуменко,

провідний економіст управління
економічної роботи і грошово-кредитних
відносин Головного управління
Національного банку України
по м. Києву і Київській області.

Дослідження

Депозити до запитання у формуванні стабільної і керованої ресурсної бази банків

Анатолій Вожов

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
Севастопольського національного технічного
університету. Кандидат економічних наук

Ресурси комерційного банку за можливістю управляти ними поділяються на постійні (капітал банку), стабільні (строкові депозити і позики) та нестабільні (депозити до запитання, кошти в розрахунках і залишки на коррахунках "Лоро"). В сукупності депозити до запитання, кошти в розрахунках і на коррахунках "Лоро" формують поточні пасиви банку. При цьому капітал банку, строкові депозити і позики вважаються керованими ресурсами, а депозити до запитання — некерованими.

До дешевих ресурсів відносять поточні пасиви, за залишками яких банки або не нараховують відсотків, або нараховують до 2 відсотків річних. До дорогих — строкові депозити і позики, ставки за якими значно вищі. Так, у національній валюті ставки нині в діапазоні від 15 до 30 відсотків річних, а в іноземній — від 4 до 12 (залежно від сум, термінів і конкретних умов залучення).

Оскільки капітал банку форму-

Стаття присвячена актуальній для розвитку банківської системи України темі оцінки вартості формування ресурсної бази банків залежно від терміну їх залучення. У праці робиться спроба опису механізму трансформації частки найдешевшої, але нестабільної частини поточних пасивів банку, а саме — депозитів до запитання у стабільні та керовані ресурси для спрямування їх на кредитування суб'єктів господарювання. За допомогою математичного апарату теорії ймовірностей досліджено процес такої трансформації, отримано відповідні аналітичні залежності, які проілюстровано графіками.

Автор робить висновок про наявність так званого "банківського ефекту", тобто перетворення комерційним банком нестійких та непрогнозованих у часі залишків на рахунках клієнтів — юридичних осіб та вкладів населення до запитання у дешевий ресурс для кредитних вкладень. Цим автор пояснює позитивний внесок банківської системи у забезпечення економічного зростання, формування довіри населення та зниження кредитних ставок.

ється за рахунок коштів акціонерів та учасників і передається в розпорядження правління банку без оплати, іноді його розглядають як "безплатний" ресурс. Однак варто враховувати, що його ціна визначається рівнем дивідендів, які, за оцінками даними, з урахуванням податку на прибуток, становлять для стабільно працюючого банку не менше 15 відсотків. Такі виплати можуть здійснюватися в різних формах, але це не змінює суті: для банку капітал є не безплатним, а досить дорогим ресурсом.

Дешевим банківським ресурсом є

поточні пасиви, однак, розміщуючи їх у дохідні активи, банки стикаються з проблемою нестабільності. Депозити до запитання чи залишки на кожному з клієнтських поточних рахунків власники можуть змінювати на свій розсуд у межах залишку коштів на рахунку. Щоденний залишок змінюється значною мірою як випадкова величина. Особливістю режимів роботи всіх видів рахунків, які формують поточні пасиви, є право їх власників розпоряджатися коштами на свій розсуд без обмежень щодо сум і термінів і без попереднього

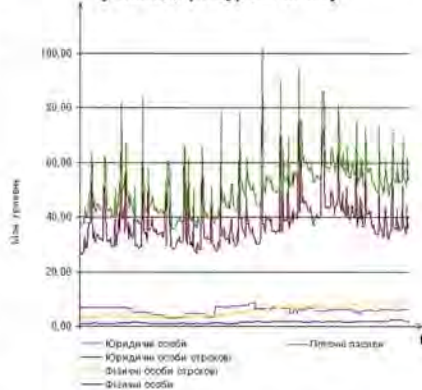
узгодження своїх дій з банком. Тому прогнозування залишку коштів на кожному поточному рахунку є дуже проблематичним, а використання для ефективного розміщення в дохідні активи потребує знання закономірностей їх формування. У банківській системі України поточні пасиви становлять 61% від усіх ресурсів комерційних банків, що дуже істотно. При цьому 79.3% — становлять кошти юридичних, а 20.7% — фізичних осіб [1].

Розміри та строки надходжень на рахунок для клієнта мають визначений, детермінований характер, оскільки є результатом поставки ним продукції, надання послуг тощо. Випадкові відхилення від очікуваних ним значень і термінів неминучі, тому вплив фактора випадковості на потік, що надходить, досить істотний і для власника рахунку. Відплив коштів із рахунку (чи його дебетування) визначається власником рахунку залежно від наявності коштів і потреби в здійсненні обов'язкових платежів, виплат і необхідної оплати сировини та матеріалів. Навіть для підприємств масового виробництва динаміка платежів дуже істотна й точно не повторюється з періоду в період. Суми залишків коштів як за кожним окремим рахунком, так і за їх сукупністю змінюються щодня, і для банку їх величини й терміни випадкові. (Формування поточних пасивів у складі ресурсів банку відображено на графіку 1).

Дослідження фактичних даних формування залишків на поточних клієнтських рахунках (чи відповідних депозитів до запитання) свідчать, що середні величини цих залишків і характер їх розподілу як випадкових величин визначається ефективністю господарювання клієнта, попитом на його продукцію та послуги, активністю проведення господарських операцій на рахунку, "заможністю" клієнта й низкою інших факторів. При цьому щоденні залишки коштів на рахунку розглядаються як сукупність випадкових величин, котра відповідає нормальному закону розподілу. Аналогічно формуються залишки коштів і на інших клієнтських рахунках до запитання.

Необхідно зазначити, що нормальний розподіл залишків коштів на рахунках до запитання є окремим випадком. Фактичні розподіли знаходяться в діапазоні від нормального до показового, відповідаючи в проміжних значеннях також логарифмічному нормальному закону чи закону Релея. Розгляд формування депозитів до запитання і поточних пасивів на

Графік 1. Формування поточних пасивів у складі ресурсів банку

прикладі нормального закону дає змогу подати ілюстрації і висновки у доступнішій формі.

Загальним для всіх видів депозитів до запитання по кожному з поточних рахунків є зміна величини по кожному з них від нуля до максимуму, і якщо максимальна величина депозиту для кожного рахунку є цілком конкретною й індивідуальною, то мінімальні їх рівні для всіх рахунків однакові й дорівнюють нулю:

$$0 \leq D_i \leq \max, \quad (1)$$

де D_i — величина депозиту на кінець банківського дня на i -тому поточному рахунку.

Схематично формування поточних пасивів банку як сукупності депозитів

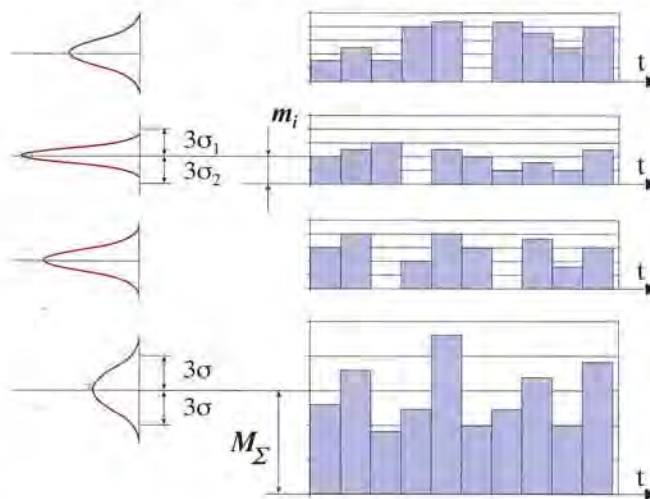
вання m_i (середнє значення залишку на рахунку). Сукупність депозитів до запитання в цілому по банку створює поточні пасиви із сумарним математичним очікуванням (M_Σ), сумарною дисперсією (D_Σ) і сумарним середньоквадратичним відхиленням (σ_Σ).

Формування незнижуваної частини поточних пасивів є результатом додавання складових їх депозитів до запитання на окремих рахунках, мінімальне значення кожного з яких практично дорівнює нулю ($D_i^{\min} = 0$), але їх сумарна величина, "відриваючись" від осі абсцис, набуває стійкого значення у вигляді незнижуваного залишку ($\sum D_i^{\min} > 0$). Це явище пояснюється випадковим розподілом залишків коштів на поточних рахунках у часовому інтервалі: мінімальні залишки коштів на всіх рахунках не виникають одночасно.

На графіку 3 продемонстровано формування поточних пасивів банку. У їх складі виділяються дві складові: досить стійка постійна (ТПconst) і змінна (ТПvar) частини, чи "пульсуючі" пасиви. Необхідно зазначити, що ТПconst є, власне кажучи, умовно-постійною частиною поточних пасивів.

Формування постійної, незнижуваної частини у складі поточних пасивів змінює характер цього виду ресурсів — вони набувають стабільного, можна сказати, керованого характеру. Справді, постійна частина

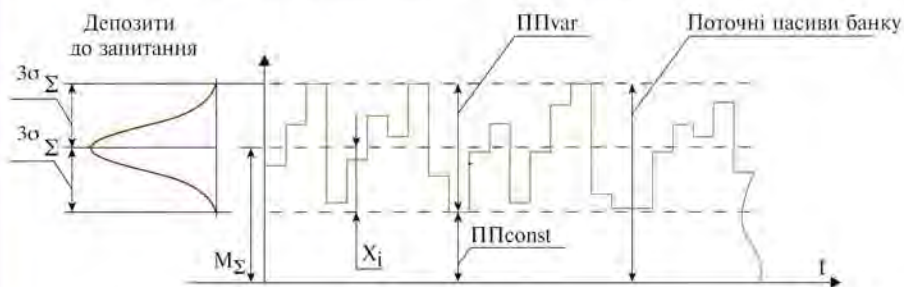
Графік 2. Формування поточного пасиву комерційного банку як сукупності депозитів до запитання поточних рахунків

до запитання відображено на графіку 2. З нього випливає, що кожному рахунку відповідає свій діапазон розподілу депозитів $\pm 3\sigma_i$ (де σ_i — середньоквадратичне відхилення величини депозитів до запитання на i -тому рахунку) і своє математичне очіку-

поточних пасивів не лише зберігає свій рівень, а й зростає відповідно до позитивних тенденцій в економіці, розширення клієнтської бази банку й активізації діяльності за поточними рахунками (що відображає динаміка фактичних даних на графіку 1).

Графік 3. Формування поточних пасивів комерційних банків

Аналіз фактичних даних за поточними пасивами засвідчує, що режим постійної зміни характерний тільки для залишків змінної, або пульсуючої, їх частини. Діапазон їх розсіювання обмежений величиною ППvar і дорівнює $\pm 3\sigma_\Sigma$ (де σ_Σ — сумарне середньоквадратичне відхилення поточних пасивів у межах їх змінної частини). Параметри розподілу змінної частини поточних пасивів — середньоквадратичне відхилення σ_Σ і математичне очікування M_Σ визначають так:

$$M_\Sigma = \sum_1^n m_i; \quad (2)$$

$$D_\Sigma = \sum D_i; \quad (3)$$

$$\sigma_\Sigma = \sqrt{\sum \sigma_i^2}. \quad (4)$$

Величина постійної частини поточних пасивів визначається різницею сумарного математичного очікування M_Σ і можливого відхилення змінної частини поточних пасивів у бік зменшення на величину $3\sigma_\Sigma$ (див. графік 3).

Із графіка 3 випливає:

$$ПП_{const} = M_\Sigma - 3\sigma_\Sigma = \sum m_i - 3\sqrt{\sum \sigma_i^2}. \quad (5)$$

Ця залежність розкриває сутність процесу формування постійної частини поточних пасивів: у результаті додавання окремих депозитів до запитання сумарний діапазон розсіювання ($\pm 3\sigma_\Sigma$) збільшується повільніше від нарощування сумарного математичного очікування M_Σ , причому відбувається це тією мірою, якою збільшення відповідно до показової (експоненціальної) залежності є повільнішим від збільшення відповідно до лінійної залежності.

Таким чином, величина ППconst знаходиться у прямій залежності від кількості обслуговуваних поточних рахунків і середніх величин їх залишків, але зменшується в експоненціальній залежності від діапазонів розсіювання залишків за рахунками. Якщо умовно припустити, що параметри депозитів за всіма поточними

рахунками однакові, тобто $m_i = m$, а $\sigma_i = \sigma$, то це дає можливість подати залежність дещо наочніше:

$$ПП_{const} = m \times n - 3\sigma\sqrt{n}, \quad (6)$$

де n — кількість поточних рахунків, що обслуговуються банком;

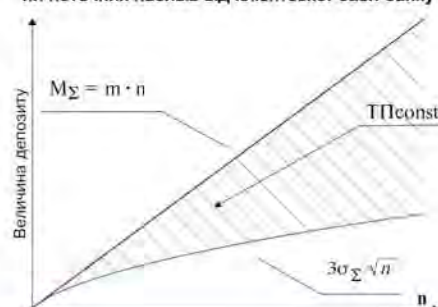
m — середній залишок коштів за кожним із поточних рахунків.

Збільшення постійної частини поточного пасиву залежно від клієнтських рахунків проілюстровано на графіку 4.

Постійній частині поточних пасивів банку у разі його успішної роботи і сталості клієнтської бази притаманна стабільність і керованість, близька до стабільності й керованості капіталу банку та строкових депозитів. Однак поточні пасиви — це дешеві ресурси, тому залучення до обслуговування клієнтів (як юридичних, так і фізичних осіб) з відкриттям поточних, у тому числі й карткових, рахунків — це реальний шлях до значного підвищення ефективності банківської діяльності. Аналіз фактичних даних формування поточних пасивів показав, що постійна частина поточних пасивів становить від 37 до 67 відсотків їх середньої величини для різних банківських установ.

Виділення стабільних ресурсів із їх нестабільної маси становить "банківський ефект", тобто технологію трансформації "коротких і малих" депозитів у "довгі і великі" ресурси; власне кажучи, це процес генерації, створення стабільних ресурсів із коштів до запи-

Графік 4. Залежність величини постійної частини поточних пасивів від клієнтської бази банку

тання як результат банківської діяльності. Необхідно зазначити, що переважна частина населення вважає характерною для банків лиш одну — спекулятивну функцію: купівлю ресурсів із наступним їх перепродажем за вищою ціною з метою отримання банківської маржі. Це певною мірою формує негативне ставлення до банків. Усвідомлення "творчої" ролі банків завдяки трансформації ними коштів до запитання у стабільні кредитно-інвестиційні ресурси, використовувані банком для кредитування реальної економіки, сприятиме формуванню в населення прихильності до банківської діяльності, усвідомленню її необхідності для розвитку економіки.

Трансформація нестабільних депозитів до запитання у стабільні й дешеві ресурси розкриває банківську діяльність з іншого боку — це реальне підтвердження творчої, генеруючої функції банків у економічній системі. Кожен банк докладає зусиль для розширення кола своїх клієнтів. Однак кардинальне збільшення загальної чисельності клієнтів і залишків на їхніх рахунках можливе при активізації підприємницької діяльності за умови переходу країни у фазу стійкого економічного зростання. Лише в такий спосіб можна вплинути на загальну величину постійної частини поточних пасивів, які знаходяться в розпорядженні банків. І саме це, на нашу думку, має стати реальним і суттєвим фактором не тільки збільшення обсягів банківських ресурсів, а й зниження процентних ставок за активними операціями.

Істотне збільшення обсягів дешевих банківських ресурсів може забезпечити зниження процентних ставок до рівня, необхідного для кредитування реального виробництва з поступовим нарощуванням у кредитних портфелях банків частки середньо- і довгострокових кредитів.

Література.

1. Кротюк В., Кіреєв О., Карчева Г. Основні тенденції в діяльності банків України в III кварталі 2001 року // Вісник НБУ. — 2001. — № 12. — С. 2 — 7.
2. Возжзов А.П. Математична інтерпретація банківського ефекту // Збірник наукових праць Черкаського інженерно-технологічного інституту. — Черкаси: ЧІТІ, 2000. — С. 118—121.
3. Возжзов А.П. Про моделювання процесів трансформації ресурсів комерційного банку // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. "Вежа", ВДУ. Луцьк, № 4, 2001. — С. 134—138.

Свято банківської науки у Сумах

В Українській академії банківської справи Національного банку України в Сумах відбулася п'ята Всеукраїнська науково-практична конференція "Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України". Організували її Національний банк України, Міністерство освіти і науки, Інститут економічного прогнозування НАН України, Українська академія банківської справи, Акціонерний поштово-пенсійний банк "Аваль", Акціонерний комерційний банк "Приватбанк", Комерційний банк "Приватбанк" та редакція журналу "Банківська справа". Спеціальні кореспонденти журналу "Вісник Національного банку України" пропонують увазі читачів нотатки із конференції.

ренції дасть плідні результати, які сприятимуть не лише розвитку економічної і передусім банківської науки, а й удосконаленню власне системи, підкаже нові шляхи для вирішення важливих загальноекономічних проблем.

Відкрив конференцію і вів її, не обмежуючи в часі хід економічної думки виступаючих, проректор із наукової роботи Української академії банківської справи **Володимир Міщенко**.

Із доповіддю на тему "Перспективи розвитку проектного фінансування в Україні. Роль і місце банківської системи" виступив начальник Головного управління Національного банку України в Автономній Республіці Крим, член Правління НБУ **Анатолій Бурдюгов**. Він, зокрема, порушив одну з таких злободенних проблем, як проблема "довгих" грошей. Причин, які б пояснювали їх брак, можна знайти чимало. Але ж, підкреслив доповідач, важко погодитися з тим, що самі банкіри не хочуть займатися кредитуванням середньотермінових і довготермінових проектів. За даними Анатолія Бурдюгова, в останні три роки обсяги довготермінових кредитів банків, спрямованих в економіку України, перевищують суми залучених "довгих" депозитів. Доповідач підкреслив, що пріоритети в розвитку економіки регіонів останнім часом змістилися. Нині найбільше грошей в економіку України вкладається на Львівщині. Темпи приросту коштів, які обертаються в економіці цього регіону, становлять майже 48%. Далі йдуть Крим, Дніпропетровськ, Донецьк. Це свідчить про те, що в економіці держави відбулися досить радикальні зміни: ми стоїмо на порозі початку розвитку регіонів. А отже, настав час пропонувати для цього власні моделі.

Інша проблема — створення системних умов для інвестиційного розвитку в Україні. Маються на увазі наявність і доступність інвестиційних ресурсів, створення інфраструктури, яка б забезпечувала функціонування фінансового ринку тощо. У світовій економіці існують механізми, які дають змогу отримувати фінансування для довготермінових інвестиційних програм за нижчими, ніж на ринку комерційного кредитування, процентними ставками. Мовиться не про пільги від міжнародних фінансових інститутів або національних агентств з кредитування експорту, а про

Українська академія банківської справи. Суми.

Це вже стало традицією: щороку золота осінь відкривається святом науки у Сумах. Величава Українська академія банківської справи, окраса міста, архітектурна його перлина, збирає у своїх стінах багато тих, кому є що сказати в банківській науці.

Ось і нинішнього року сюди з'їхалися представники вищих навчальних закладів економічного профілю, вузів, де є економічні факультети, науковці, банкіри-практики. Дехто не вперше, але вже з новими дослідженнями, науковими розробками, цікавими пропозиціями. Привітавши учасників конференції з прибуттям на Сумщину, ректор академії, доктор економічних наук, професор **Анатолій Єпіфанов** висловив сподівання, що робота конфе-

Відкриття конференції.

А. Ф. Бурдюгов.

можливості проектного фінансування. В Росії, наприклад, уже сім років діє Федеральний центр проектного фінансування з підготовки і реалізації проектів, його представництва працюють і на рівні регіонів. На жаль, в Україні системний підхід до вирішення проблеми проектного фінансування відсутній. Це, зокрема, стосується створення великих страхових компаній, інвестиційних фондів, без яких, підкреслив доповідач, вирішити проблему "довгих" грошей неможливо.

Отже, насамперед необхідно визначитися зі структурою інститутів і механізмів, які необхідно нам в Україні мати, щоб створити систему наявності "довгих" грошей. Узагалі, наголосив Анатолій Бурдюгов, проектне фінансування будується на абсолютно нових принципах кредитування і являє собою нову систему оцінних ризиків. Із позиції банків доповідач відзначив цілий ряд позитивних факторів:

- банки можуть виступати як кредитори, гаранті, інвестиційні брокери, фінансові консультанти, ініціатори і/або менеджери банківських консорціумів, інвестори з придбання цінних паперів, лізингові інститути;

- банки, крім основного доходу, можуть отримувати різні премії, винагороди, комісійні;

- при оптимальному методі управління реалізацією інвестиційного проекту відбувається диверсифікація ризиків між усіма учасниками, таким чином зменшується все ще високий ризик, притаманний особливо довгостроковому кредитуванню;

- практична значимість проектного фінансування ще у тому, що кредитування реальних інвестицій пов'язано з високими ризиками, а ліміти традиційного забезпечення (застава майна) та його ліквідності у багатьох підприємств-позичальників давно вже вичерпані;

- проектне фінансування дає можливість малим і середнім банкам задовольняти інвестиційні потреби своїх клієнтів.

Підсумовуючи, доповідач відзначив, що при проектному фінансуванні Національний банк, зокрема його наглядовий орган, зможе глибше вникати в суть проекту, оцінювати його економічну ефективність і визначати, які фінансові результати дасть той чи інший проект. А розвиток проектного фінансування як системи міг би стати у нашої державі однією з важливих складових змін на ринку, пов'язаних із припливом в економіку "довгих" грошей.

Проблемам підвищення рівня капіталізації і ліквідності системи українських банків в умовах макроекономічного піднесення економіки основну увагу у своїй доповіді приділив начальник управління моніторингу великих банків департаменту інспектування та моніторингу банків НБУ Анатолій Дробязко. Він підкреслив, що одним із факторів економічного зростання є збільшення обсягів кредитів комерційних банків у народне господарство. У цій ситуації з метою послідовного розширення пропозиції грошей НБУ використовує власні механізми та інструменти. Зокрема, облікову ставку зменшено до 8% (із 45% на початку 2000 року), залежно від терміну, виду і валюти депозиту знижено і диверсифіковано норми обов'язкових резервів (так, у серпні 2002 року середня їх норма становила 8,6%, а за довгостроковими депозитами у гривні — 0%). Велике значення центральний банк приділяє також

підтриманню стабільного курсу національної валюти.

Ознака підвищення довіри до грошово-кредитної політики НБУ — зростання обсягів депозитів населення в банківську систему країни. За перше півріччя нинішнього року приріст депозитів становить 28,6%. Відтак зростає й обсяг кредитів у економіку (за перше півріччя 2002 року — на 17,6%). Хай і не такими швидкими темпами, як хотілося б позичальникам, але все ж істотно зменшується і вартість кредитів. Для НБУ це дуже важливий індикатор.

А. О. Дробязко.

Хоча в умовах піднесення економіки спостерігається валове зростання показників вітчизняних банків, НБУ стурбований якістю їхніх активів і капіталу. Як заявив Анатолій Дробязко, Національний банк розглядає можливість підвищення вимог до формування обов'язкових резервів під дебіторську заборгованість. Якщо такій заборгованості більше одного року, резерви під неї банки повинні будувати формувати в обсязі 100%. З метою підвищення поточної ліквідності із суми

високоліквідних активів планується вираховувати зустрічні міжбанківські зобов'язання.

На часі також підвищення вимог до розрахунку регулятивного капіталу. Після внесення змін до методики його розрахунку (а їх очікують найближчим часом) у регулятивному капіталі не враховуватимуться нараховані, але не одержані відсотки, суми переоцінки основних засобів, а також суми власних акцій, отримані від клієнтів як застава для забезпечення кредитів.

Крім того, як зауважив Анатолій Дробязко, через численні зловживання банків Національний банк розглядає питання щодо вилучення субординованого боргу з підрахунку регулятивного капіталу.

Начальник управління прогнозування курсової політики департаменту валютного регулювання НБУ Сергій Михайличенко відзначив у своїй доповіді позитивні результати валютно-курсової політики останніх років, які, зокрема, полягають у стабільності обмінного курсу гривні (за останні 2,5 року девальвація становила всього 2,16%), зростанні обсягів міжнародних резервів НБУ (з 1999 по 2002 р. — у 4 рази), стабільному функціонуванні та значному збільшенні обсягів міжбанківського валютного ринку (з 1999 по 2001 р. — у 1,6 раза). Це стало можливим завдяки перевищенню пропозиції над попитом на валютному ринку у зв'язку зі значним позитивним сальдо торговельного балансу після серйозних девальвацій 1998—1999 рр., поліпшенню зовнішньої кон'юнктури, припливу інвестицій та зростанню внутрішнього виробництва, а також завдяки розвитку Національним банком системи валютного регулювання.

С. Ю. Михайличенко.

Стабільність курсу та валютного ринку забезпечили позитивний вплив на макроекономічні чинники через: 1) зниження інфляції; 2) зростання реальних доходів населення та стимулювання внутрішнього спожив-

чого попиту; 3) зниження відсоткових ставок, зростання обсягів кредитів, інвестицій та стимулювання внутрішнього інвестиційного попиту; 4) створення сприятливих умов для українських експортерів, що стимулювало зовнішній попит для української економіки. Всі ці фактори позитивно впливали на розвиток виробництва та економіки України в цілому, що свідчить про ефективність валютно-курсової політики НБУ та необхідність збереження її основних напрямів, методів та інструментів у майбутньому.

Для підтримання умов стабільного функціонування валютного ринку і забезпечення позитивного впливу курсової політики на економіку та макроекономічні чинники Сергій Михайличенко виклав пропозиції, згідно з якими необхідно реалізувати комплекс заходів щодо державного стимулювання та підтримки українського експорту, стимулювання прямих іноземних інвестицій та створення сприятливого інвестиційного середовища, а також формування системи ефективного управління зовнішнім державним боргом і зменшення витрат на його погашення та обслуговування.

Питанням монетарної та бюджетно-податкової складової економічного розвитку присвятив доповідь доктор економічних наук, професор **Андрій Гриценко**. Завдання монетарної політики, підкреслив доповідач, — пошук таких шляхів і методів монетизації економіки, які б забезпечили, з одного боку, достатній її рівень для стимулювання піднесення економіки, а з другого боку, — щоб випуск грошей в обіг не призвів до прискорення інфляційних процесів. Бюджетно-податкова політика, у свою чергу, повинна бути такою, щоб рівень, механізм оподаткування, бюджетні видатки створювали сприятливі умови для розвитку бізнесу, інноваційної діяльності, а не спричинялися до надмірного і нерівномірного тиску на суб'єктів господарювання.

А.А.Гриценко.

Безумовно, основним завданням НБУ у сфері грошово-кредитної політики є забезпечення стабільності вітчизняної грошової одиниці. Але стабільність є внутрішньо динамічним поняттям. Вона не означає повної незмінності купівельної спроможності та обмінного курсу гривні. Йдеться лише про певні межі взаємоузгоджених змін. При цьому виникає питання про пріоритети й акценти. Можна поставити завдання досягти якомога вищої стабільності, незважаючи на те, що це може стримувати економічне піднесення. А можна, навпаки, ставити за мету підтримку високих темпів зростання, певною мірою поступаючись стабільністю грошової одиниці.

Для того, щоб Україна могла поступово наблизитися до розвинутих країн, темпи зростання ВВП в ній повинні бути не нижчими 5—7% щороку. Хоча, звісно, економічне зростання не є самоціллю і повинно бути підпорядковане підвищенню добробуту населення. Це особливо важливо враховувати в умовах України, де існує суттєва диференціація різних груп населення за рівнями доходів, а піднесення економіки не завжди супроводжується відповідним підвищенням життєвого рівня широких верств населення.

Проаналізувавши динаміку реальної заробітної плати, доповідач дійшов висновку, що вона активно реагує на зни-

ження рівня інфляції. Так, у 2001 році зниження інфляції до 6.1% супроводжувалося зростанням реальної заробітної плати на 19.3%, тоді як реальні доходи зросли на 9.1%. Водночас у 2000 році при інфляції 25.8% реальні доходи зросли на 9.9%, а реальна заробітна плата зменшилася на 0.9%.

Аналіз цих даних дає підстави зробити висновок, що хоча в умовах України помірно високі темпи інфляції могли б стимулювати вищі темпи зростання ВВП, це не супроводжуватиметься відповідним реальним зростанням доходів більшості населення і зменшенням соціальної диференціації.

Довгостроковою метою валютно-курсової політики, наголосив доповідач, може бути підтримання стабільності реального ефективного обмінного курсу, що дасть змогу зберегти конкурентоспроможність національних виробників, плавну динаміку номінального курсу і загальну стабільність грошової одиниці.

Забезпечення розвитку з такими параметрами передбачає певні зміни в бюджетно-податковій політиці. Першочерговими з них є зміни в оподаткуванні доходів фізичних осіб, а саме: зниження верхньої ставки оподаткування до 20%, зниження податку на додану вартість.

Підсумовуючи свій виступ, Андрій Гриценко запропонував прискорити створення спеціалізованої банківської установи (Банку реконструкції та розвитку чи Української кредитної установи), яка б займалася кредитною підтримкою інноваційного розвитку. Адже спроби вирішення таких питань через Національний банк України не відповідають функціям центрального банку і можуть мати негативні наслідки.

Регіональним аспектам розвитку банківської системи була присвячена доповідь начальника управління економічного аналізу та звітності генерального департаменту банківського нагляду НБУ **Ганни Карчевої**. Вона, зокрема, відзначила, що сталий соціально-економічний розвиток України можливий лише за умови формування високорозвинутих територіальних господарських структур, підвищення конкурентоспроможності виробництва в умовах глобалізації економіки, все активнішої участі кожної області у створенні національного продукту, вирівнювання умов життєдіяльності населення різних регіонів, їх соціально-економічних потенціалів. Безперечно, у забезпеченні ефективного соціально-економічного розвитку регіонів важливу роль відіграє банківська система.

Проведений аналіз територіальної концентрації банків засвідчив певні диспропорції в розвитку банківської системи по областях. За станом на 1 вересня 2002 року банки розташовані у 15 областях України. У семи областях банків — юридичних осіб немає (Вінницька, Кіровоградська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська). У трьох областях усі банки — юридичні особи знаходяться в режимі ліквідації (Житомирська, Миколаївська, Рівненська).

Г.Т.Карчева.

За рівнем територіальної концентрації банківської системи умовно можна виділити чотири групи: високої, середньої, незначної і низької концентрації.

Група високої концентрації представлена Києвом та Київською областю (столичний мегаполіс), де зосереджено більше половини загальної кількості банків, які мають ліцензію на здійснення банківських опе-

рацій (83 банки, або 54.3%) і 164 філії банків. Їх загальні активи становлять 30 333.4 млн. грн. (51.0%), зобов'язання — 25 656.3 млн. грн. (50.6%), балансовий капітал — 4 677.1 млн. грн. (53.5%).

Наступну за рівнем концентрації слід виділити групу середньої концентрації, яка включає вісім індустріально розвинутих областей (Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська, Запорізька, Львівська, Полтавська та Автономна Республіка Крим), де сконцентровано близько третини банків України (57 банків, або 37.3%) та 618 філій банків. Їхні загальні активи становлять 22 167.2 млн. грн. (37.3%), зобов'язання — 18 714.3 млн. грн. (36.3%), балансовий капітал — 3 452.9 млн. грн. (39.5%).

До групи незначної концентрації належать вісім областей (Луганська, Волинська, Миколаївська, Херсонська, Чернігівська, Івано-Франківська, Черкаська та Вінницька). У цій групі 11 банків (7.2%) та 345 філій банків, величина їх загальних активів — 4 598.2 млн. грн. (7.7%), зобов'язання становлять 4 162.3 млн. грн. (8.2%), балансовий капітал — 435.9 млн. грн. (5.0%).

До останньої групи, низької концентрації, входить вісім регіонів (Сумська, Хмельницька, Житомирська, Рівненська, Закарпатська, Тернопільська, Кіровоградська, Чернівецька області), де розташовано 2 банки (1.3%) та 269 філій банків із загальними активами — 2 397.9 млн. грн. (4.0%), зобов'язаннями — 2 218.6 млн. грн. (4.4%), балансовим капіталом — 8 745.2 млн. грн. (2.1%).

Ганна Карчева підкреслила, що найбільша кількість філій функціонує в Києві та області (164), Донецькій (130) та Дніпропетровській областях (94). У трьох регіонах (Волинській, Рівненській, Чернівецькій областях) працює до 30 філій. Проведений аналіз свідчить про певні територіальні диспропорції в розвитку банківської системи. Більше половини діючих банків, їх активів і капіталу зосереджено в столичному мегаполісі, вісім регіонів мають незначну концентрацію банківських послуг, вісім регіонів — низьку концентрацію банківських послуг, що обмежує можливість їх соціально-економічного розвитку.

Однією з передумов успішного функціонування фінансово-кредитної установи, наголосив у своєму виступі начальник управління контролю ризиків Національного банку України **Владислав Чемерис**, є її вміння управляти в певних макроекономічних і фінансових умовах власними ризиками. В країнах із перехідною економікою, яким більше властива нестабільність макроекономічної ситуації і висока волатильність цінних параметрів фінансового ринку, менеджмент ринкових ризиків набуває особливого значення.

У короткому огляді поточного стану менеджменту ризиків **Владислав Чемерис** відзначив, що, як і очікувалося, найбільшого прогресу досягнуто у вимірюванні ринкового ризику, оскільки значна кількість трансакцій із застосуванням фінансових інструментів дає хорошу цінову статистику, що значною мірою сприяє отриманню адекватної оцінки ринкових ризиків. Велику роботу проведено також із метою створення моделей кращого управління кредитним ризиком, який на сьогодні залишається найсерйознішим ризиком для банків. Проте у цій сфері наба-

У залі конференції.

гато більше труднощів порівняно з ринковими ризиками через недостатню здатність до формалізації самого поняття кредитного ризику.

Певного прогресу досягнуто останнім часом і щодо оцінки операційного ризику. Раніше операційному ризику надавалося менше уваги, ніж, наприклад, кредитному або ринковим ризикам, проте підвищення складності банківських операцій сприяло винесенню операційного ризику на передній план. Важливість управління цим ризиком для конкретних банківських установ очевидна хоча б унаслідок банкрутства в 1990-ті роки ряду великих західних компаній і банків або отримання ними значних збитків.

У середовищі ризик-менеджерів досить поширена точка зору про те, що управління ризиками є наполовину наукою, а наполовину мистецтвом, зауважив **Владислав Чемерис**. Тому якість рішень, які приймаються в процесі управління ризиками, багато в чому залежить також від особистих якостей ризик-менеджера, його знань, умінь та інтуїції.

Після пленарних засідань учасники конференції працювали в секційному режимі за такими напрямками: "Науково-методологічні засади реформ та стратегія економічного розвитку України", "Аналіз сучасного стану та перспектив розвитку національної банківської системи", "Розробка, впровадження передових банківських продуктів і технологій", "Удосконалення роботи банків на фінансовому та фондовому ринках", "Інноваційні напрями удосконалення банківської системи", "Роль і місце банків в активізації інвестиційних та інноваційно-інвестиційних процесів".

У конференції взяли участь 180 чоловік. Надійшло 68 доповідей, усі вони були заслухані на пленарному та секційних засіданнях. Доповіді і виступи планують видати у фаховому збірнику наукових праць.

Підбиваючи підсумки п'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції, учасники прийняли ряд рекомендацій. Відзначаючи, що за роки існування банківського нагляду з боку Національного банку України було здійснено великий крок до виконання принципів Базельського комітету, учасники конференції назвали і проблеми, на які слід звернути особливу увагу. Відносно ліцензування банківської діяльності, то це насамперед — удосконалення нормативної бази, яка стосується вимог щодо реєстрації та ліцензування в напрямі ретельнішої перевірки "чистоти" грошей, щоб не допустити в банківську систему коштів, отриманих злочинним шляхом. Відносно встановлення нормативів, які регламентують діяльність

В.О. Чемерис.

банків, то це стосується посилення вимог щодо якості та розміру регулятивного капіталу, а також впровадження системи раннього реагування. Вдосконалення потребує й інспектування банків. Найкоротший шлях до поліпшення роботи на цій ділянці — впровадження в практику методики рейтингової оцінки CAMELS у частині зваження активів на ризики волатильності ринків, яка надасть змогу оцінити чутливість банку до ринкових ризиків та наблизитися ще на один крок до світових стандартів банківського нагляду. Як ще одна рекомендація конференції прозвучала і тема про необхідність створення єдиної державної системи реєстрації позичальників банків. Учасники конференції підкреслили, що від вирішення проблем банківського нагляду прямо пропорційно залежить забезпечення економічної стабільності держави, а зрештою й інтеграція України до Євросоюзу.

Багато виступів на конференції було присвячено також розвитку малого і середнього бізнесу, підкреслювалося, що його внесок до ВВП в багатьох країнах світу сягає 40–60%. В Україні цей показник становить усього 10–15%. Щоб змінити ситуацію, необхідно починати зі створення мікрофінансових банків на регіональному рівні, які зможуть виконувати одночасно і функцію банківської установи, яка прагне отримати високий фінансовий результат, і функцію інституту мікрокредитування, метою якого є досягнення соціального ефекту — розвитку малого підприємництва.

Ще одна болюча проблема — заборгованість у банківській системі. Учасники конференції запропонували свої шляхи її вирішення: активне створення банківських холдингів, передусім у сфері агропромислового комплексу; укладення замість угод про заставу угод про зворотний викуп предмета запропонованої застави, що сприятиме більшій зацікавленості позичальника у погашенні проблемної заборгованості; надання банкам дозволу оформля-

ти такий вид заборгованості векселями власної емісії, що сприятиме зменшенню залежності банку від наслідків впливу непогашення заборгованості тощо.

Важливим аспектом у розвитку банківської системи завжди залишається також планування технології управління фінансами банку. Як зазначено в рекомендаціях конференції, ключовою ланкою фінансового менеджменту повинно стати планування доходів і видатків банку на базі матричного бюджетування, що дасть змогу визначити дохідність будь-якого банківського бізнесу, а також приймати обґрунтованіші рішення щодо їх подальшого розвитку. Учасники конференції також висловили пропозицію відносно необхідності розробки типового положення про організацію бюджетного процесу в банках.

...Повертаючись із Сум, кожен відчував себе внутрішньо багатшим. Його вислухали, зацікавились, виступ перетворився на дискусію. І не тільки залишився на папері або на дискеті, а стимулював наукову думку, дав поштовх не лише до роздумів, а й до конкретних дій. Засвідчивши свій творчий потенціал, заявивши про себе, зрештою, реалізувавши здорову амбітність, фахівці економічної науки, вдосталь поспілкувавшись між собою — офіційно й неофіційно, були переповнені враженнями. Від упевненості, що ця широка й жвава розмова сприятиме розвитку банківської справи в Україні, що такі заходи вкрай потрібні сьогодні нашій державі.

**Людмила Патрикац,
Дмитро Крохмалюк,
"Вісник НБУ".
Фото Ігоря Чирченка.
м. Суми.**

Денис Гайдак

Фінансовий директор
ВАТ "Запорізький завод феросплавів"

Нові технології

Внутрішній госпрозрахунок у банку

У попередній статті автора "Організація сучасного банку", опублікованій у № 2 "Вісника НБУ" за 2002 рік, у загальних рисах розповідалося про організаційну побудову банку, архітектуру його діяльності. Нова стаття допоможе з'ясувати, на чому базується ця архітектура і що приводить у дію механізм економічного зростання.

У нинішніх умовах функціонування ринку банківських послуг більшість банків змушена інтенсифікувати свою діяльність, аби забезпечити достатню прибутковість. На наш погляд, одним із найкращих засобів інтенсифікації діяльності банку є система мотивації праці персоналу. Наголошуємо: саме система мотивації праці, а не просто її оплати. Оплата — це лише "скільки" виплачується працівнику. Система ж мотивації має відповідати на ширше коло питань: "як?", "за яких умов?" і "скільки?" повинен одержувати службовець банку за свою працю.

Практика та здоровий глузд підказують, що найкраще

система мотивації діє тоді, коли базується на кінцевому результаті праці окремого співробітника чи колективу. По-перше, це стимулює працівника, по-друге, роботодавець має змогу об'єктивно визначити, яка частка доданої вартості йде на виплату винагороди персоналу, та управляти цим. До того ж власники й керівники повинні знати, які види діяльності є прибутковими, а які — збитковими, та мати змогу кількісно оцінити рентабельність окремих продуктів і послуг.

Світовий досвід засвідчив, що найкращою економічною моделлю на нинішньому етапі розвитку суспільства є

ринкова. Відтак, аби система мотивації була ефективною, роботу підприємства доцільно організувати на ринкових засадах. На практиці така модель організації діяльності підприємства дістала назву системи внутрішнього госпрозрахунку (internal self-financing). За цією системою банк поділяється на так звані центри відповідальності.

Центр відповідальності — це організаційний елемент банку (конкретна людина, підрозділ чи група підрозділів), що виконує певну роботу, вагому з точки зору кінцевого результату діяльності установи. Центри відповідальності в ході господарської діяльності банку взаємодіють між собою, виконуючи один для одного певну специфічну роботу і становлячи економічну структуру банку.

Таким чином, економічна структура — це схема взаємозв'язків центрів відповідальності, побудована на підставі їхньої участі у формуванні фінансового результату банку (див. таблицю).

Підрозділи економічної структури банку

Категорії підрозділів у економічній структурі	Групи підрозділів у економічній структурі	Відповідні підрозділи в організаційній структурі
Кост-центри (cost-centers)	Сервіс-центр (services center)	Інформаційна технологія, внутрішня бухгалтерія, юридична служба, аудит, адміністративно-господарська служба (логістика), зв'язки з громадськістю
	Процесинг-центр (processing center)	Операційний відділ, відділ документарних операцій, інформаційна технологія "клієнт — банк", відділ оформлення операцій
	Менеджмент-центр (management center)	Керівництво (голова правління, його заступники, керівники філій) та апарат (секретарі тощо)
Профінт-центри (profit-centers)	Центр регулювання діяльності (activities center)	Казначейство, фінансовий менеджмент
	Центр комерції (center of commerce)	Кредитний відділ, відділ цінних паперів

Кост-центри — основні центри витраток банку (підрозділи, які не заробляють, тобто не приносять доходів).

Сервіс-центри — підрозділи, які безпосередньо із клієнтами не працюють.

Процесинг-центри забезпечують безпосередній технічний супровід банківських продуктів.

Менеджмент-центри здійснюють загальне керівництво діяльністю банку.

Профінт-центри — підрозділи, що заробляють (на рахунках цих підрозділів враховуються дохідні активи, платні пасиви, а також усі операційні доходи й витрати банку).

Центри регулювання діяльності управляють ризиками, ресурсною базою, дохідністю операцій.

Центри комерції здійснюють безпосередній продаж банківських послуг та продуктів, займаються маркетингом.

Усі служби та підрозділи організаційної структури повинні входити до тієї чи іншої групи підрозділів економічної структури банку. Від їхньої позиції у цій структурі залежатиме вибір способу оцінки діяльності підрозділу.

Діяльність центру відповідальності оцінюється за обраною моделлю. Модель оцінки — це методи та підходи до визначення результатів, досягнутих підрозділами.

Фактично існує дві основні моделі:

1. Модель трансфертного ціноутворення.
2. Модель алокації.

За **моделлю трансфертного ціноутворення** всі підрозділи банку є самостійними госпрозрахунковими центрами; для кожного з них відкривають окремий рахунок фінансових результатів (в управлінському обліку); вся

функціональна взаємодія між підрозділами будується на комерційних засадах відповідно до встановлених внутрішніх цін і тарифів на послуги підрозділів один одному.

Ця модель з точки зору реалізації є найскладнішою, тому що потребує не лише спеціального програмного забезпечення, скрупульозно розробленої методології, а й найголовнішого — достатньо розвинутої корпоративної культури. Проте така організація діяльності дає змогу отримати кількісну оцінку роботи будь-якого підрозділу банку незалежно від того, заробляє він чи ні.

Модель алокації припускає, що кількісну оцінку своєї роботи матимуть лише підрозділи банку, які отримують доходи, тобто ті, що безпосередньо працюють із клієнтами. Підрозділи, які заробляють, є центрами прибутку, інакше кажучи, на їхніх рахунках фінансових результатів акумулюються всі доходи банку. Витрати (крім операційних) спочатку акумулюються (алокуються) у підрозділах забезпечення (центри витраток).

Потім за встановленою методикою витрати із центрів витраток перерозподіляються (у кілька етапів) між центрами прибутку. Таким чином, увесь фінансовий результат роботи банку розподіляється між центрами прибутку.

Ця модель відносно проста у впровадженні, хоча й потребує спеціального розробленого чи адаптованого програмного забезпечення, та дає змогу оцінити лише роботу фронт-офісних служб.

Щоб та чи інша із зазначених моделей запрацювала на повну силу, потрібно мати конкретні схеми та методики розподілу доходів і витрат між центрами відповідальності. Найважливішою у цьому аспекті є проблема розподілу процентних доходів (відсотків за кредитами, цінними паперами, дисконтів, премій тощо) та процентних витрат (відсотків за залученими коштами тощо). Ці позиції є головною складовою загального рахунку доходів і витрат банку, від них найбільше залежить кінцевий фінансовий результат. До того ж процентна маржа як різниця між процентними доходами та витратами повинна повністю покривати умовно сталі витрати на забезпечення діяльності банку та можливі збитки від інших видів діяльності.

Класичною схемою вирішення цієї проблеми є створення внутрісистемної біржі ресурсів, яка дала б змогу пере-

розподіляти процентні доходи й витрати банку між підрозділами, а також визначити центр відповідальності за управління ризиками (risk management).

Організаційно внутрісистемна біржа ресурсів функціонує на базі казначейства (treasury). Як правило, воно і є підрозділом, відповідальним за управління ризиками (процентним, валютним, втрати ліквідності).

Технологічно робота біржі полягає у купівлі й продажу казначейством ресурсів у центрів комерції та фінансового менеджменту за трансфертними цінами (внутрішніми процентними ставками). У підсумку (див. схему) на рахунках фінансових результатів центрів комерції та фінансового менеджменту утворюється прибуток (якщо різниця між внутрішньою і клієнтською ставками позитивна) чи

Технологічна схема роботи внутрісистемної біржі ресурсів

збиток (якщо різниця між ставками від'ємна).

Процентні ставки, за якими казначейство купує та продає ресурси, повинні бути чітко визначеними, щоб запобігти акумулюванню значної частки процентного прибутку на його рахунках. Скажімо, можна обумовити, що внутрішні ставки казначейства не повинні відхилитися більш як на десять відсотків від ставок, за якими воно оперує на міжбанківському ринку ресурсів на поточну дату; або що казначейство купує та продає ресурси на внутрішній біржі за середньоринковими ставками. В такому разі воно може заробити лише тоді, коли купує на міжбанківському ринку за цінами, нижчими від середньоринкових, а продає ресурси — за вищими від середньоринкового показника.

Механізм роботи внутрісистемної біржі та внутрішній госпрозрахунок спонукають центри комерції укладати угоди з клієнтами на найкращих умовах, оскільки завдяки цьому на їхні внутрішні рахунки фінансових результатів надходить більше прибутку. Скажімо, якщо відділ, котрий приймає внески, має змогу залучити депозит на рік зі сплатою 25% річних, а казначейство купує на поточну дату ресурси на той же термін за 27%, то відділ приймає такий депозит, продає ресурси казначейству і заробляє 2% від залученої суми. Інша справа, коли казначейство на ту ж дату котирує ресурси на рік за 23% річних. Депозитному відділу в цьому разі не вигідно приймати внесок, бо він втрачає на такій угоді. Щодо банку в цілому це виглядає так: оскільки казначейство може залучити ресурси на міжбанківському ринку за 23%, то немає сенсу брати кошти з інших джерел під вищі відсотки.

Отже, казначейство за допомогою внутрісистемної біржі та механізму внутрішнього госпрозрахунку, виконує роль регулятора процентної маржі банку, оптимізуючи її, теоретично, до рівня середньогалузевого показника. Водночас так само вирішується завдання управління валютною позицією банку та розривом ліквідності (GAP).

Важливу регулятивну роль відіграє також **фінансовий менеджмент**. Як правило, цю функцію виконує підрозділ, що займається плануванням, аналізом та управлінням фінансовим результатом діяльності банку.

Головними складовими функції фінансового менеджменту в банку є:

- ◆ організація та супровід бюджетного процесу;
- ◆ складання фінансового плану (бюджету) банку та контроль за його виконанням;
- ◆ аналіз виконання бюджету;
- ◆ аналіз ефективності окремих видів діяльності (бізнесів) та продуктів;
- ◆ управління капіталом.

Попри важливість усіх перелічених завдань, у контексті цієї статті детально зупинимося лише на останньому — управлінні капіталом.

Управління капіталом — це фактично комплекс заходів, мета яких — збільшення власних коштів (капіталу) банку як вираження вартості усієї банківської установи. Тому головним завданням фінансового менеджменту є розробка та реалізація стратегії збільшення вартості банку (або його капіталу), а завданням мінімум — реалізація стратегії збереження капіталу. Капітал — це залишок коштів після виконання всіх зобов'язань. Цим залишком розпоряджаються власники установи, які мають право витратити його на свій розсуд: купувати чи будувати офісні приміщення, інвестувати у нові програми тощо. Та як би не витрачалися ці кошти, головне — вони повинні принести прибуток. Цим має опікуватися фінансовий менеджмент, який є центром відповідальності за управління капіталом.

У результаті виконання бюджету банку утворюється певний обсяг власних коштів. Вони надходять у розпорядження фінансового менеджера, який повинен виконати програму інвестування, передбачену затвердженою власниками стратегією. Якщо після витрачання власних коштів (згідно з програмою) ще залишаються ресурси, фінансовий менеджер має право продати залишок казначейству під відповідний відсоток. З урахуванням затвердженої програми інвестування капіталу він визначає термін, на який продаються ресурси. Заробіток від цієї угоди зараховується на внутрішній рахунок фінансового менеджменту і становить фактично суму збільшення вартості капіталу банку.

Якщо для виконання затвердженої програми інвестування власних коштів недостатньо, фінансовий менеджер змушений залучати ресурси від казначейства за плату і на його рахунок зараховується сума витрат, пов'язаних із фінансуванням дефіциту капіталу. Термін, на який залучаються кошти від казначейства, визначає фінансовий менеджер, враховуючи при цьому перспективи покриття дефіциту власних коштів з інших джерел (прибуток, емісія акцій тощо).

У підсумку хотілося б наголосити на тому, що всі зазначені вище аспекти організації оцінки роботи підрозділів повинні бути відображені у спеціально підготовлених внутрішніх положеннях, для яких встановлюється статус розпорядчих документів. Ці документи становлять нормативно-правову основу для проведення роботи щодо створення та подальшого функціонування системи оцінки діяльності банку.

ВИСНОВКИ

1. Внутрішній госпрозрахунок запроваджується з метою розв'язання таких завдань:

- ◆ з'ясувати, на яких видах діяльності (продуктах, послугах) банк заробляє та скільки, а на яких — втрачає;
- ◆ визначити частку внеску окремих підрозділів у загальний результат діяльності банку; в подальшому ці дані можуть використовуватися для мотивації їхньої праці.

2. Щоб запровадити систему внутрішнього госпрозрахунку, потрібно:

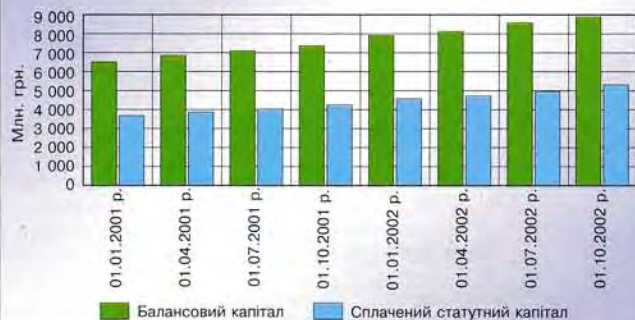
- ◆ визначити головну мету впровадження системи;
- ◆ вибрати модель оцінки діяльності підрозділів;
- ◆ побудувати економічну структуру банку;
- ◆ створити внутрісистемну біржу ресурсів.

3. Важливо не плутати організаційні підрозділи та підрозділи економічної структури (центри відповідальності). Вони, як правило, не збігаються.

4. Слід акцентувати увагу на головній меті — збільшенні вартості капіталу банку.

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2002 року

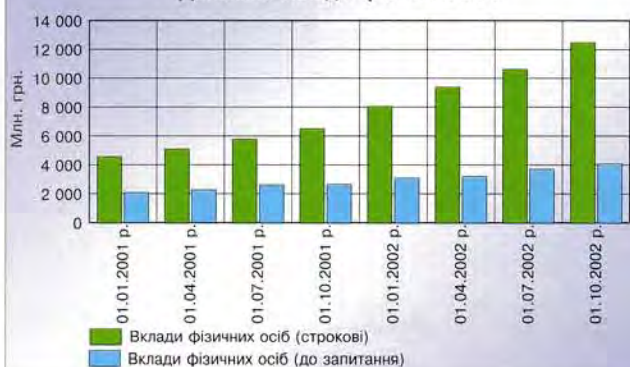
Динаміка балансового та сплаченого статутного капіталу

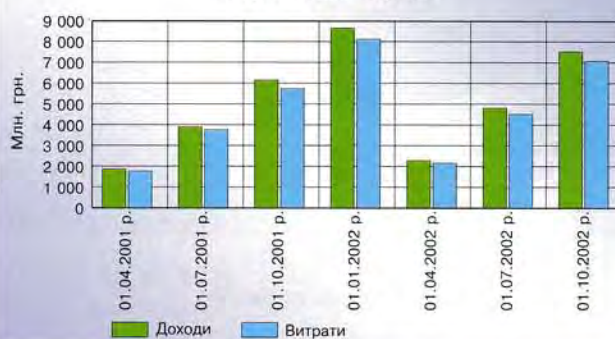
Динаміка вкладень у цінні папери

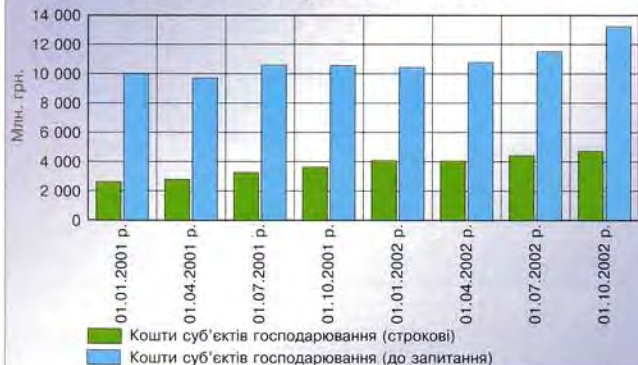
Динаміка вкладів фізичних осіб

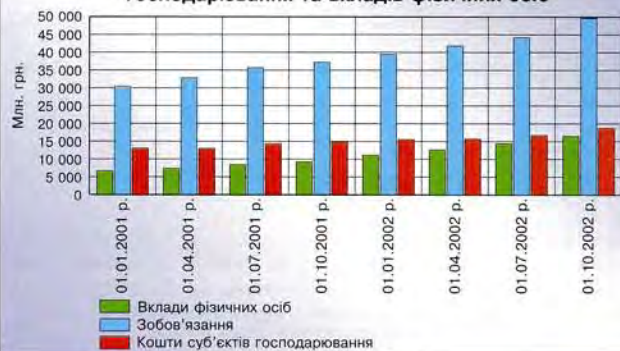
Динаміка доходів та витрат банків України

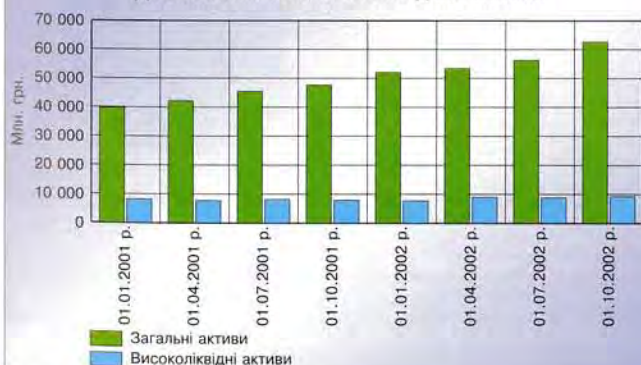
Динаміка коштів суб'єктів господарювання

Динаміка зобов'язань, коштів суб'єктів господарювання та вкладів фізичних осіб

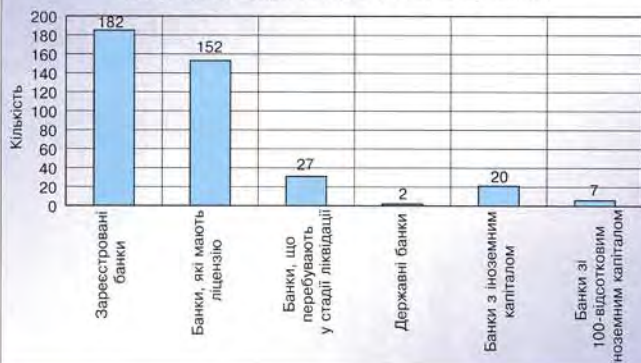
Динаміка загальних та ліквідних активів

Динаміка загальних активів, кредитного портфеля та довгострокових кредитів

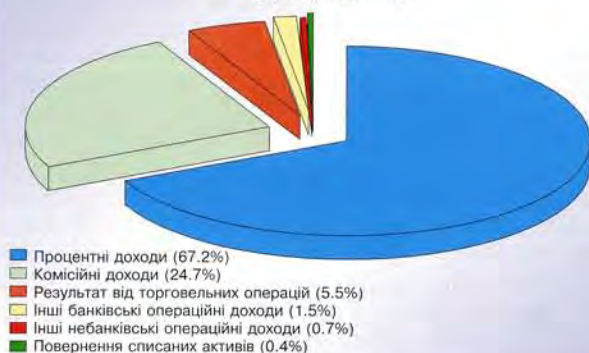
Інформація щодо кількості банків в Україні

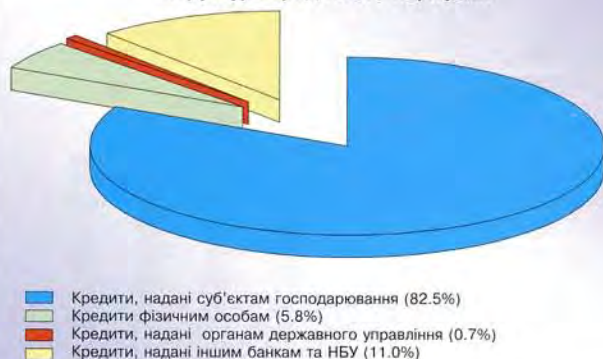
Структура портфеля цінних паперів

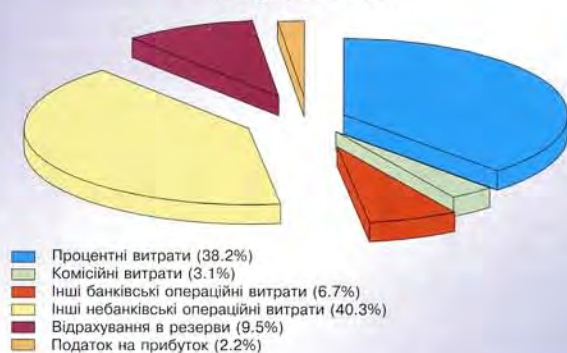
Структура доходів

Структура кредитного портфеля

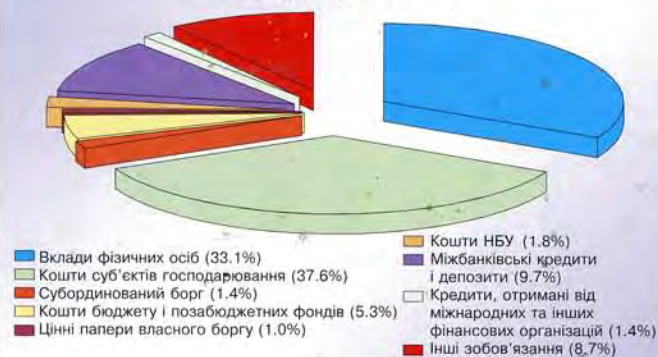
Структура витрат

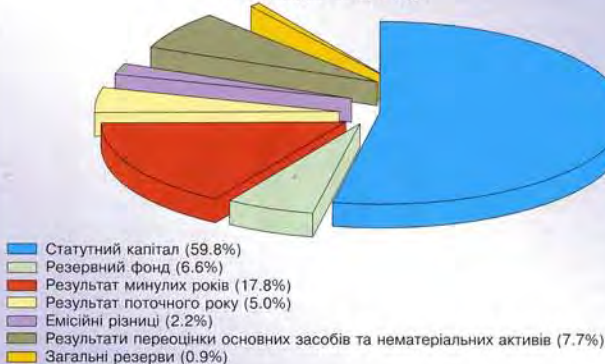
Структура активів

Структура зобов'язань

Структура капіталу

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками управління економічного аналізу та звітності генерального департаменту банківського нагляду НБУ.

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків та переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій¹, внесені за період із 1 вересня по 1 жовтня 2002 р.

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерний банк "Банк регіонального розвитку"	БАТ	20 682 750	14.10.1991 р.	29	м. Київ, вул. Дегтярівська, 8-а
Акціонерний комерційний банк "Східно-Європейський банк"	БАТ	27 500 000	27.08.1993 р.	195	м. Київ, бул. Дружби Народів, 17/5
Відкрите акціонерне товариство "Державний експортно-імпорتنний банк України"	БАТ	196 000 000	23.01.1992 р.	5	м. Київ, вул. Горького, 127
Акціонерний поштово-пенсійний банк "Аваль"	БАТ	341 500 000	27.03.1992 р.	94	м. Київ, вул. Лєскова, 9
Волинська область					
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк "Західкомбанк"	ТОВ	18 500 000	11.03.1993 р.	153	м. Луцьк, просп. Перемоги, 15
Дніпропетровська область					
Акціонерний банк "Кредит-Дніпро"	ЗАТ	73 705 792	07.07.1993 р.	180	м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 17
Донецька область					
Товариство з обмеженою відповідальністю Донецький комерційний біржовий банк "Донбіржбанк"	ТОВ	28 370 800	27.12.1991 р.	78	м. Донецьк, просп. Миру, 59
Харківська область					
Акціонерний комерційний банк "Базис"	БАТ	15 000 000	15.04.1992 р.	103	м. Харків, вул. Сумська, 88

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до окремих видів операцій та угод
		Номер	Дата	Номер	Дата		
м. Київ і Київська область							
Акціонерний комерційний банк "Легбанк"	м. Київ, вул. Жиянська, 27	45	04.12.2001 р.	45-2	24.09.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,18,19,20,21, +22	
Відкрите акціонерне товариство Комерційний банк "Хрещатик"	м. Київ, вул. Хрещатик, 8-а	158	29.12.2001 р.	158-2	24.09.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,17,18,19,20,21, +22	
Акціонерний комерційний	м. Київ, вул.	25	14.09.2001 р.	25-1	14.09.2001 р.	1,2,3, 4* ,5,6,7,8, 11* ,	Операцію 4 зупинено з

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій", а також "Нумерацію операцій, на які Національний банк України надає банкам банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 10, 2002 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до окремих видів операцій та угод" викладено відповідно до рішень комісій з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

² Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

банк "Український кредитно-торговий банк"	Щербакова, 35					12,13,14,15,17,18,19,20,21	07.10.2002 р. до 01.10.2003 р.; операцію 11 зупинено до 25.01.2003 р.
Акціонерний банк "Еталон"	м. Київ, вул. Вишгородська, 51/1 (пошта — вул. Прорізна, 6)	57	11.01.2002 р.	57-1	11.01.2002 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,18,19,20,21	Банківську ліцензію та дозвіл на здійснення операцій банком повернуто до НБУ в зв'язку з реорганізацією його у філію АППБ "Аваль"
Акціонерний комерційний банк "ОЛБанк"	м. Київ, вул. М.Раскової, 19	11	05.01.2002 р.	11-1	05.01.2002 р.	1*,2*,3*,4*,5*,6*,7*,8*,11*,12*,13*,14*,15*,17,18,19,20,21*	Зупинено до 01.03.2003 р. операції в частині приймання вкладів (депозитів) фізичних осіб; операції 1,2,3,4,5,6,7,8,11,12,13,14,15,21,1Н,2Н,5Н,6Н зупинено до 01.09.2003 р.; зупинено до 01.09.2003 р.: 1Л у частині приймання вкладів (депозитів) юридичних осіб; 2Л у частині відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них
Одеська область							
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "ФЕБ"	м. Одеса, просп. Академіка Глушка, 13	143	24.09.2002 р.	143-1	24.09.2002 р.	1,2, 3* , 4* ,5,6*,7,8,13,14,18,19,20,21	Операції 3,4,6 зупинено до 25.01.2003 р.; припинено операції з приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб; зупинено до 25.01.2003 р. операції в частині управління грошовими коштами та цінними паперами за дорученням клієнтів; кредитування юридичних та фізичних осіб і фінансовий лізинг до 25.01.2003 р. здійснюється тільки в межах сум повернутих негативно класифікованих кредитів. <u>Примітка.</u> Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій переоформлено в зв'язку зі зміною назви банку

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у вересні 2002 р.

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата закриття банку	Підстава для закриття банку
Комерційний банк "Крим юрт"	225	20.01.1994 р.	24.09.2002 р.	Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 24.09.2002 р. №244
Акціонерний комерційний банк "Народний банк"	15	07.10.1991 р.	24.09.2002 р.	Рішення Комісії НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків від 24.09.2002 р. №245

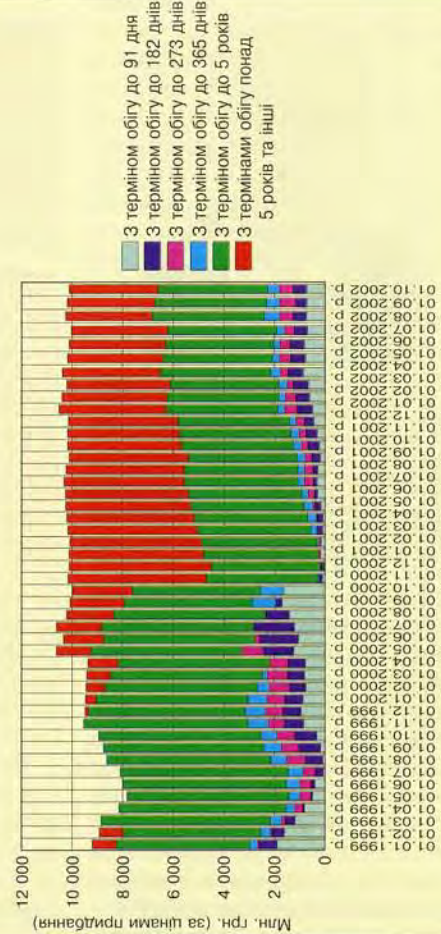
На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків НБУ Олена Сілецька.

Ринок державних цінних паперів України у вересні 2002 року

Результати аукціонів із первинного розміщення облігацій внутрішньої державної позики, проведених у вересні 2002 року									
Номер аукціону	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція				Результати аукціону			
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, грн.	Встановлений рівень доходності, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
102	04.09.2002 р.	1 000	1 000	—	31.08.2005 р.	—	—	—	—
103	04.09.2002 р.	1 000	1 000	—	30.08.2006 р.	—	—	—	—
104	11.09.2002 р.	1 000	1 000	—	07.09.2005 р.	—	—	—	—
105	11.09.2002 р.	1 000	1 000	—	06.09.2006 р.	—	—	—	—
106	18.09.2002 р.	1 000	1 000	—	14.09.2005 р.	—	—	—	—
107	18.09.2002 р.	1 000	1 000	—	13.09.2006 р.	—	—	—	—
108	25.09.2002 р.	1 000	1 000	—	21.09.2005 р.	—	—	—	—
109	25.09.2002 р.	1 000	1 000	—	20.09.2006 р.	—	—	—	—
Разом		X	X	X		—	—	X	X

Обсяги розміщення облігацій внутрішньої державної позики за січень — вересень 2002 року*			
Період	Кількість розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, грн.	
Січень	52 238	49 878.43	
Лютий	30 950	29 352.71	
Березень	315 162	300 004.03	
I квартал	398 350	379 235.17	
Квітень	165 000	155 534.35	
Травень	115 000	109 711.24	
Червень	114 000	104 350.93	
II квартал	394 000	369 596.52	
I півріччя	792 350	748 831.69	
Липень	835 570	784 812.20	
Серпень	0	0.00	
Вересень	0	0.00	
III квартал	835 570	784 812.20	
Жовтень			
Листопад			
Грудень			
IV квартал	0	0.00	
Усього з початку року	1 627 920	1 533 643.89	

Обсяг облігацій внутрішньої державної позики, що перебувають в обігу (на 1 жовтня 2002 року)

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

*За станом на 01.10.2002 р.

Андрій Грищенко

Заступник керівника апарату Ради
Національного банку України — керівник
експертно-аналітичного центру Ради НБУ
з питань грошово-кредитної політики.
Доктор економічних наук, професор

Передусім слід визначитися зі змістом поняття стабільності грошової одиниці. Зрозуміло, вона є відносною (динамічною) величиною. Адже абсолютної стабільності не існує. Можна говорити лише про певні параметри змін, які визначають межі стабільності однієї економічної величини залежно від інших економічних змінних. Зважаючи на це, можна дати таке визначення аналізованого поняття [3]: стабільність грошової одиниці — це відносна незмінність вартості, яку представляє грошова одиниця в обігу і яка виражається в купівельній спроможності грошей. Враховуючи, що за гроші можна купити: 1) товари і послуги; 2) гроші (взяти гроші в кредит); 3) іноземну валюту, — стабільність грошової одиниці передбачає:

- ♦ стабільність цін на товари та послуги;
- ♦ стабільність цін на кредитні ресурси;
- ♦ стабільність обмінного курсу національної валюти.

Стабільність цін на товари і послуги — це такий рівень інфляції, який забезпечує прогнознi темпи економічного зростання, підвищення реальних доходів населення і є скоординованим із динамікою валового внутрішнього продукту та обмінного курсу національної валюти.

Стабільність цін на кредитні ресурси — це незмінність ставки за кредитами або така її динаміка, яка корелюється з рівнем інфляції (що узгоджується з поданими тут визначеннями стабільності цін), обмінним курсом та обліковою ставкою Національного банку України.

Стабільність обмінного курсу національної валюти — це його незмінність або така динаміка, яка скоригована з

Стабільність грошової одиниці як ціль монетарної політики

Монетарна політика має власні цілі, які певною мірою співзвучні з макроекономічними, адже сама вона є складовою макроекономічної політики. Як відомо, до так званого трикутника макроекономічних цілей належать зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), зайнятість та інфляція. Серед основних цілей монетарної політики — передусім забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Конституція України визначає його як головну функцію Національного банку. Стабільність гривні є і стратегічною метою НБУ, і найвищим пріоритетом у проведенні грошово-кредитної політики [1, 2]. Проте як розуміти саму категорію стабільності грошової одиниці? Вона включає в себе лише цінову стабільність чи потрібно враховувати й обмінний курс? Якщо потрібно, то як визначати загальний результат? І як бути з процентною ставкою, адже вона також є ціною, причому саме ціною грошей? Пошукаймо разом відповіді на ці та інші не менш складні запитання. У статті обґрунтовується також доцільність стратегії розгорнутого таргетування стабільності грошової одиниці та аналізуються методи її вимірювання. Точка зору автора часом має полемічний характер і може бути предметом для подальшої дискусії.

рівнем внутрішньої інфляції і забезпечує рівновагу платіжного балансу.

Якщо метою грошово-кредитної політики є стабільність грошової одиниці, а остання включає в себе зазначені вище складові, то й у цілі монетарної політики входять ціни на товари і послуги, процентні ставки та обмінний курс національної валюти. Відповідно монетарна політика впливає на процеси інфляції/дефляції, зниження/підвищення процентних ставок, девальвації/ревальвації.

Зазначені цілі певним чином співвідносяться з основними макроекономічними: ВВП, зайнятістю, інфляцією, — до яких додають ще дві (пере-

Схема 1. Основні цілі монетарної політики

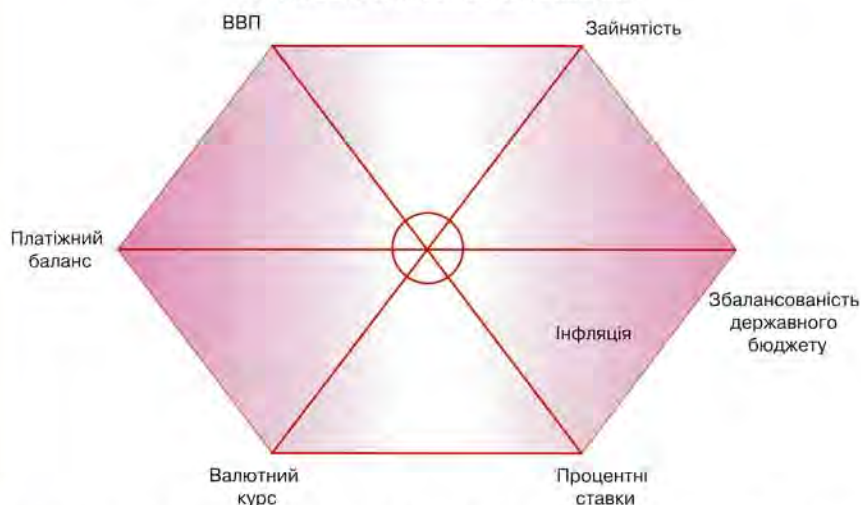
важно фінансового характеру): платіжний баланс і збалансованість державного бюджету. Наочно взаємозв'язок між основними макроекономічними та грошово-кредитними показниками відображено на схемі 2.

Інфляція має безпосередній вплив на всі показники, її рівню належить пріоритет у цілях грошово-кредитної політики. До цілей монетарної полі-

тики часом відносять і такі показники, як зайнятість, зростання ВВП та інші. Зокрема, Фредерік С. Мишкін зазначає: “Шість основних пунктів розглядаються керівництвом Федеральної резервної системи, коли воно обговорює цілі монетарної політики: 1) висока зайнятість; 2) економічне зростання; 3) стабільність цін; 4) стабільність процентних ставок; 5) стабільність на фінансових ринках; 6) стабільність на валютних ринках” [4, с. 529]. Розрізняють також стратегічні, проміжні й тактичні цілі [5, 6]. При цьому до стратегічних відносять, наприклад, зростання виробництва, рівня зайнятості, стабілізацію цін, збалансування платіжного балансу [5, с. 25]. На наш погляд, доцільно розрізняти зовнішні й внутрішні цілі грошово-кредитної політики. Внутрішні перебувають у межах грошово-кредитної сфери, зовнішні (макроекономічні) — виходять за них. Інфляція з'єднує трикутники макроекономічних і грошово-кредитних цілей, а також фінансову сферу. Це відповідає співвідношенню грошово-кредитної та економічної політики, в якому перша є складовою другої.

До внутрішніх можуть належати проміжні цілі, які безпосередньо впливають на основні, що визначають стабільність грошової одиниці. Головне місце серед них посідають грошові агрегати (насамперед монетарна база й грошова маса). З огляду на це можна

Схема 2. Взаємозв'язок між основними макроекономічними та грошово-кредитними показниками

вести мову про тетраедр власних цілей грошово-кредитної політики (див. схему 3).

Кожна з основних цілей є відносно самостійною, але завжди співвідноситься з іншими. Так, якщо економіка і грошово-кредитна сфера збалансовані, то таргетувати можна інфляцію — як найбільш інтегрований показник. Якщо обмінний курс втрачає ста-

більності грошової одиниці зводиться до таргетування одного показника (інфляції, обмінного курсу, грошового агрегату тощо). В умовах збалансованої економіки, стабільних співвідношень між основними грошово-кредитними показниками це доцільно.

Загальне співвідношення полягає в тому, що єдина ціль — стабільність грошової одиниці — поділяється на три основні, взаємопов'язані між собою цілі (інфляція, обмінний курс, процентні ставки) та на проміжні (грошові агрегати). Така єдина ціль за своєю суттю є сумісно-розділеною. Кожна з основних її складових відносно самостійна та відокремлена і водночас — залежна від інших. Взаємозв'язок основних цілей виявляється у процесі їх поєднання у єдину — стабільність грошової одиниці.

По суті, йдеться про методологію сумісно-розділеного таргетування стабільності грошової одиниці, яка може

мати згорнуту (як у країнах, де фактично таргетується один показник) чи розгорнуту форму (див. схему 4). В Україні методологія, про яку йдеться, має розгорнуту форму (Тимчасовим положенням про зміст, порядок розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням передбачено затвердження Радою НБУ чотирьох показників: рівня інфляції, монетарної бази, монетарної маси та обмінного курсу гривні щодо долара США).

Зі схеми 4 випливає, що не існує таргетування інфляції, обмінного курсу та інших показників як самостійних стратегій. Це лиш однобічне, згорнуте, неповне, недостатньо усвідомлене відображення складнішого реального процесу — сумісно-розділеного таргетування стабільності грошової одиниці.

Стабільність грошової одиниці можна виразити кількісно. Для цього потрібно знайти відповідні співвідношення між зміною основних показників, які характеризують монетарні цілі. Скажімо, інфляція становить 3%, ревальвація обмінного курсу — 2%, процентні ставки знизилися на 1%. То як змінився рівень стабільності грошової одиниці?

Щоб виміряти стабільність (нестабільність) грошової одиниці, потрібно з'ясувати зміни цін на товари і послуги (інфляцію/дефляцію), на валюту (девальвацію/ревальвацію) та на гроші (зміну процентних ставок) за їх вагою в грошових потоках. Вага інфляції/дефляції може бути представлена роздрібним товарооборотом, девальвації/ревальвації — обсягом продажу валюти, а вага зміни процентних ставок — обсягом наданих кредитів. Виходячи із цього, нестабільність грошової

Схема 3. Тетраедр власних цілей грошово-кредитної політики

більність, то саме він потрапляє в центр уваги, стає пріоритетною метою і підлягає першочерговому збалансуванню.

В умовах, що нині склалися в Україні, важливо регулювати обмінний курс, не допускаючи його значної ревальвації, підтримуючи конкурентоспроможність національних виробників і водночас контролюючи інфляцію. Ще одне важливе завдання — зниження процентних ставок за кредитами. Тобто через незбалансованість економіки всі три основні монетарні цілі набувають актуального значення водночас. У такому випадку реально таргетується не власне інфляція, що передбачає певну систему процедур [7], і не обмінний курс або процентні ставки зокрема, а всі показники разом, у їх певному співвідношенні, яке виражає стабільність грошової одиниці.

Зауважимо, що в багатьох економічно розвинутих країнах таргетування

Схема 4. Форми методології сумісно-розділеного таргетування стабільності грошової одиниці

одиниці можна розраховувати як середньозважену величину цінової, валютно-курсової та процентної нестабільностей:

$$N = \frac{i \times W + e \times C + r \times K}{W + C + K},$$

де N — нестабільність грошової одиниці,

i — інфляція/дефляція,
 e — девальвація/ревальвація,
 r — зміна процентних ставок,
 W — роздрібний товарооборот,
 C — обсяг продажу валюти,
 K — обсяг наданих кредитів.

Можна скористатися і показниками індексу нестабільності:

$$I_N = 100 + N.$$

Результати розрахунку показника нестабільності національної грошової одиниці України за період із 1995 по 2001 рік подано в таблиці.

Зіставлення показників інфляції та нестабільності обмінного курсу в країні свідчить, що в окремі роки вони суттєво відрізнялися. Так, у 1996 р. інфляція становила 40%, а загальна нестабільність (за рахунок менших темпів девальвації гривні та зниження процентних ставок) — лише 23.5%. У 1999 р., навпаки, при інфляції 19% загальна нестабільність (за рахунок більшої девальвації) дорівнювала 40.7%. У 1998 р. показники були близькими: відповідно 20 і 23.5%.

Наведена вище формула має загальний характер і може бути застосована як для оцінки нестабільності за номінальними змінами обмінного курсу та процентних ставок, так і за реальними. В останньому випадку оцінка буде точнішою.

Динаміку нестабільності цін на товари і послуги (інфляція), кредитні ресурси (зміна процентних ставок), валюту (девальвація/ревальвація) та загальної нестабільності національної грошової одиниці відображено на графіку.

В Україні з урахуванням існуючих диспропорцій в економіці, фінансовій і грошово-кредитній сферах у най-

Нестабільність національної грошової одиниці у 1995–2001 рр.

ближчі роки доцільно застосовувати стратегію розгорнутого таргетування стабільності грошової одиниці, яке передбачало б постійний моніторинг і контроль за рівнями інфляції (дефляції), девальвації (ревальвації), динамікою процентних ставок, їх співвідношенням та, за необхідності, непрямий вплив на них заходами грошово-кредитної політики. В міру подолання економічних диспропорцій і досягнення збалансованості розвитку доцільно перейти до таргетування інфляції. Ця стратегія могла б передбачати такі орієнтири:

- ♦ інфляція в межах 5 — 10%;
- ♦ політика зниження процентних ставок із подальшою їх стабілізацією;
- ♦ таргетування стабільності реального ефективного обмінного курсу;
- ♦ перехід у найближчі роки (в міру досягнення повної забезпеченості грошової бази валютними резервами та збалансованості поточного рахунку платіжного балансу) від регульованого плаваючого до вільно плаваючого валютного курсу зі стабільною динамікою;
- ♦ підвищення рівня монетизації економіки;
- ♦ розширення та підвищення ді-

вості застосування інструментів грошово-кредитної політики на основі поступової лібералізації функціонування фондового ринку.

Література.

1. Стельмах В. Стратегічна ціль — стабільність гривні // Вісник НБУ. — 2000. — № 12. — С. 2—6.
2. Гальчинський А. Найвищий пріоритет — грошова стабільність // Вісник НБУ. — 2001. — № 5. — С. 2—5.
3. Гриценко А. Стабільність грошової одиниці та її економічний розвиток // День. — 2001. — 1 серпня.
4. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. — К.: Основи, 1999.
5. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. Мороза А.М. та Пуховкіної М.Ф. — К.: КНЕУ, 1999.
6. Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Гребенік Н.І., Міценко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні / За ред. Міценка В.І. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2000.
7. Кузнецов О. Проміжні цілі грошово-кредитної політики // Вісник НБУ. — 2001. — № 7. — С. 31—36.

Обчислення показника нестабільності гривні за 1995 — 2001 рр.

Роки	Інфляція, %	Роздрібний товарооборот, млн. грн.	Середня процентна ставка за кредитами, %	Зміни процентної ставки порівняно з попереднім роком, %	Обсяг наданих кредитів, млн. грн.	Середній обмінний курс гривні щодо долара США	Девальвація/ревальвація, %	Обсяги продажу валюти, млн. доларів США	Нестабільність грошової одиниці, %
1995	182	11 960	107.1	-46.90	4 078	1.47	72.17	4 988	107.576
1996	40	17 344	77.0	-28.10	5 452	1.8295	24.20	10 509	23.934
1997	10	18 933	49.1	-36.23	7 295	1.8617	1.76	22 566	-0.015
1998	20	19 317	43.8	-10.79	8 855	2.4495	31.57	18 783	23.502
1999	19	22 151	43.3	-1.14	11 783	4.1304	68.62	8 455	40.721
2000	25.8	28 757	33.0	-23.79	19 121	5.4402	31.71	11 026	20.297
2001	6.1	34 050.2	26.1	-20.91	27 792	5.3721	-1.25	12 626.7	-3.534

Дослідження

Василь Андрійчук

Заступник начальника управління грошової і банківської статистики — начальник відділу загальноекономічної статистики економічного департаменту Національного банку України.
Кандидат економічних наук

Взаємодія економік як фактор монетарної політики

Володимир Домрачев

Головний економіст відділу економічного аналізу та прогнозування управління економічного аналізу та звітності генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.
Кандидат фізико-математичних наук

У статті розглядаються моделі взаємодії економік різних країн та можливості їх використання для вирішення проблем української економіки. Як доводять автори, за допомогою цих моделей можна прогнозувати та моделювати результати змін у вітчизняній економіці, пов'язаних зі змінами на світових фінансових ринках. Зокрема йдеться про моделювання шоків, викликаних коливанням цін, змін облікової ставки, грошової маси, пов'язаних із динамікою економічних показників сусідніх із Україною держав. Аналіз базується на лінійних моделях. Введено поняття коректності застосування правила монетарної політики. Висновки та пропозиції, викладені у статті, публікуються в порядку обговорення — вони відображають лише авторську точку зору і не є офіційною позицією Національного банку України.

МЕТА Й ІНСТРУМЕНТИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Головною метою керівництва будь-якої країни в міжнародних економічних відносинах є збільшення “багатства” держави. Найважливіша його компонента — капітал. Країни (фізичні особи та суб'єкти господарювання) у процесі міжнародної економічної діяльності прагнуть збільшити свій реальний капітал та поліпшити рівень життя.

На динаміку більшості компонент “багатства” держави відчутний вплив справляє монетарна політика центрального банку, одним із виявів якої є реакція на зовнішні монетарні шоки. Серед основних інструментів монетарної політики — регулювання обсягу грошової маси, ставок обов'язкового резервування і рефінансування, курсу валюти і формування кредитної політики.

Покладаючись на результати праць [1—10], для порівняльного аналізу якості економічної (зокрема монетарної) політики, що проводиться в країні, пропонуємо використати функцію корисності W . Для спрощення аналізу та прив'язки до конкретних макроекономічних даних, що оцінюються як критерій “багатства” країни, візьмемо функцію багатства W у вигляді:

$$W = a_1 \times \text{Рівень зростання реального ВВП} + a_2 \times \text{Реальну середню зарплату в країні на одного працівника} + a_3 \times \text{Суму реального капіталу банків} + a_4 \times \text{Суму реальних коштів фізичних осіб у банках} + a_5 \times \text{Суму реальних коштів юридичних осіб у банках} + a_6 \times \text{Реальний ВВП на чисельність населення} + a_7 \times \text{Рівень зайнятості} - a_8 \times \text{Кількість годин у робочому тижні},$$

де a_i — константи (ще раз наголошуємо: це — спрощений варіант, а загалом коефіцієнти можуть залежати від багатьох факторів, передусім — від часу та деяких макроекономічних показників).

Зауважимо, що ми не використовуємо параметрів інфляції та рівня безробіття. Інфляцію враховано у реальних значеннях параметрів, рівень же безробіття врахувати практично неможливо. Для зручності обчислень і порівнянь обсяги банківського капіталу, суми коштів фізичних та юридичних осіб у вітчизняних банках подаємо в доларовому еквіваленті.

Передумова аналізу: вважатимемо, що монетарна політика відносно встановленої макроекономічної моделі проводиться *коректно*, тобто застосування певного інструменту грошово-кредитної політики впливає на стан економіки так, як планувалося, і сприяє досягненню поставленої мети.

Поняття *коректності* в ринковій економіці є аналогом плановості у так званій плановій економіці. Остання, як відомо, орієнтувалася на адміністративно затверджені планові показники. Коректність запровадження інструментів економічної політики базується на аналізі та прогнозі ринку, на обґрунтуванні відповідності прогнозних результатів за запровадження тих чи інших інструментів поставленій меті.

Доведення коректності — це в принципі задача статистичної оптимізації. Однак зведемо її до розв'язання системи лінійних рівнянь, які теж доволі точно описують досліджувану ситуацію.

МОДЕЛЬ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІК

Моделювати перехідну економіку складно, оскільки традиційні моделі, розроблені для економічно розвинутих країн, почасти не враховують її специфіки. Щодо країн із перехідною економікою доцільніше аналізувати результати моделювання *взаємодії економік*. На цьому й зупинимося. Зауважимо, що аналіз зроблено на основі відповідних даних інформаційних сайтів центральних банків країн СНД.

Розглянемо взаємодію економік України та Росії.

Для моделювання впливу на економіку України економіки Росії побудуємо просту модель, яка в структурно-математичному вигляді описується системою рівнянь¹, поданих нижче.

Рівняння попиту і пропозиції на гроші:

$$d_1(M1 - P) - d_2y + a_1R = \varepsilon_d \quad (1)$$

$$d_3R + a_2M1 + a_3Exc + a_4R^* + a_5P^* = \varepsilon_s \quad (2)$$

Рівняння, яке описує вплив російської економіки на українську:

$$d_4Exc + a_6M1 + a_7R + a_8P + a_9y + a_{10}y^* + a_{11}P^* + a_{12}R^* + a_{13}M1^* = \varepsilon_1 \quad (3)$$

де d_i, a_i — коефіцієнти;

ε_i — випадковий фактор;

$M1$ — приріст грошової маси;

y — приріст реального ВВП;

R — номінальна ставка рефінансування центрального банку;

Exc — курс валюти;

P — рівень цін в Україні.

Символом "*" позначено змінні, що характеризують показники російської економіки.

Застосувавши множинну регресію (SPSS), отримаємо такі значення коефіцієнтів:

$$(M1 - P) = 1855 - 206 y - 45 R, \quad R^2 = 0.68,$$

$$R = -1.4 + 0.2 M1 + 1.6 Exc + 0.8 R^* - 0.2 P^*, \quad R^2 = 0.98,$$

$$y = -15 + 3.98 Exc + 0.02 M1 - 0.2 R - 0.013 y^* - 0.07 P^* + 0.13 R^* + 0.06 M1^*, \quad R^2 = 0.99.$$

Констатуємо значний вплив на динаміку ВВП в Україні грошової маси в Росії та ціни гривні в рублях (Exc). Точніші результати одержимо, якщо замість рівняння (1) (у якому не враховується вплив на економіку зовнішнього середовища) застосуємо таке:

$$M1 = 0.04 P - 89 + 4.7 y + 2.9 R, \quad R^2 = 0.92.$$

Із викладеного вище випливає, що українська економіка в період із 1990 по 2002 рр. розвивалася в тісному взаємозв'язку з російською. Вплив макроекономічних показників розвитку Росії на динаміку цих же показників розвитку України є значним. Окремо слід наголосити на важливості впливу стабільності курсу гривні на зростання ВВП у нашій країні.

Наведені вище рівняння дають змогу моделювати результати взаємодії економік, зокрема прогнозувати результати цінового шоку, поведінку курсу валюти й облікової ставки.

Аналогічно розглянемо взаємодію економік України та Молдови.

Обчисливши коефіцієнти рівнянь (1) — (3), одержимо:

$$(M1 - P) = -12.9 + 6.2 y + 1.3 R, \quad R^2 = 0.9,$$

$$R = 49.6 - 0.2 M1 - 93.7 Exc + 0.5 R^* - 0.08 P^*, \quad R^2 = 0.9,$$

$$y = 1.9 + 0.2 M1 - 13.7 Exc + 0.3 y^*, \quad R^2 = 0.9.$$

У цьому випадку символом "*" позначено змінні, що характеризують показники України, решта показників — молдовські.

Як бачимо, в період із 1990 по 2002 рр. молдовська економіка розвивалася в тіснішому зв'язку з українською, ніж українська з російською.

Тепер проаналізуємо взаємодію економік Росії та Казахстану. Як і в попередніх випадках, оцінимо коефіцієнти рівнянь (1) — (3), застосувавши для цього множинну регресію (SPSS):

$$(M1 - P) = 212.9 - 17.3 y - 6.1 R, \quad R^2 = 0.86,$$

$$R = 13.1 + 0.3 M1 - 36 Exc + 0.1 R^* - 0.03 P^*, \quad R^2 = 0.98,$$

$$y = 5.1 + 56.9 Exc - 0.2 M1 - 0.8 R + 0.2 P - 0.3 y^* - 0.4 P^* + 0.4 R^* - 0.1 M1^*, \quad R^2 = 0.99.$$

¹ Джерело: Cushman D.O., Tao Zha. Identifying monetary policy in a small open economy under flexible exchange rates. — FRBank of Atlanta, 1995. — 42 p.

Символом "*" тут позначено змінні, що характеризують показники Росії, решта показників — казахстанські.

Рівняння доводить, що економіка Казахстану в зазначений період розвивалася доволі незалежно від російської, принаймні більшою мірою, ніж українська.

Як свідчать результати аналізу загалом, взаємозв'язок економік країн колишнього СРСР, про які йшлося, тісний. Зміна економічної політики в одній із них може істотно впливати на економіку сусідніх держав. Тому важливо гнучко і зважено (на основі результатів моделювання, проведеного за відповідними рівняннями) реагувати на такі зміни. Найважливішим у процесі аналізу результатів моделювання є визначення мети економічної політики країни (для чого, власне, й провадиться моделювання). Можливість сконструювати лінійні моделі поведінки макроекономічних показників у ході розвитку взаємовідносин сусідніх країн дає змогу уникати модальності і темпоральності в подальшому аналізі.

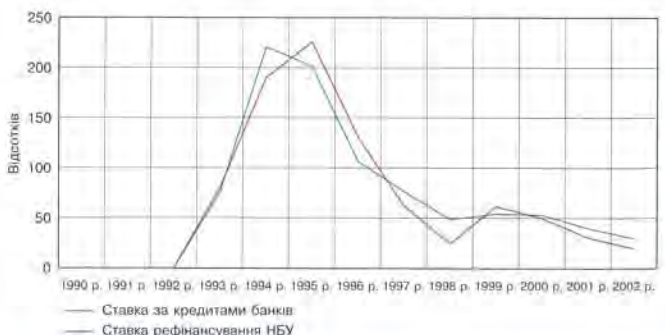
ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

У процесі економічного розвитку кожна країна постає перед потребою максимізації функції "багатства" та мінімізації витрат, пов'язаних із його накопиченням. Взаємодіючі економіки (розглядаємо їх як мульти-агентні системи) максимізують функцію "багатства" W , тобто $W' = 0$. Крім того, уряд тієї чи іншої країни за допомогою політичних інструментів може змінювати коефіцієнти a_i . Загалом W та a_i залежать від часу. Та ми вважаємо, що ця залежність проявляється повільно. В ході прийняття рішення країна повинна мати прогноз динаміки світових макроекономічних показників та показників своїх найближчих партнерів. На базі цих прогнозних значень, рівнянь зв'язку економічних показників та аналізу профілю функції W має прийматися рішення стосовно подальшої економічної політики. Як-

Графік 1. Динаміка приросту ВВП в Україні, Росії та Молдові

Графік 2. Динаміка ставки рефінансування НБУ та кредитних ставок банків України

що необхідні прогнози дані наявні, процес прийняття рішення (вибору стратегії) зводиться до розв'язання задачі лінійного програмування. Якщо процес одночасного прийняття рішень у двох взаємодіючих економіках не скоординовано (не детерміновано), результати цих рішень можуть виявитися різними, тобто зазначені процеси зводяться до задачі за теорією ігор [10]. Можливі й інші варіації. Наприклад, коли "багатства" країн W та W^* змінюються в одному чи в різних напрямках. Економічна політика однієї країни може бути антагоністичною (якщо її "багатство" W зростає за рахунок падіння W^* іншої країни), корпоративною (якщо W зростає одночасно з W^* країни-партнера).

Отже, з рівняння (3) випливає, що підвищення рівня цін у Росії (за незмінності інших показників) призведе до падіння ВВП в Україні. А корпоративне прийняття рішень у взаємодіючих економіках має базуватися на принципі $(W + W^*)' = 0$.

Для порівняльного аналізу монетарної політики, що проводиться в тій чи іншій країні, та її коректності розглянемо динаміку кожного з параметрів функції W .

Розпочнемо з приросту реального ВВП (див. графік 1). Як видно з графіка, тенденції щодо цього показника в Україні, Росії та Молдові практично однакові.

Графік 2 відображає зміну ставки рефінансування НБУ та відсоткової ставки за кредитами банків нашої країни. Їх динаміки теж схожі. Спостерігається закономірність: якщо ставки рефінансування центрального банку зменшуються, ВВП країни, як правило, збільшується, і навпаки. Це явище характерне практично для всіх пострадянських держав.

Зазначену закономірність в Україні відображає таке співвідношення:

$$\text{Зростання ВВП} = 4 - 0.12 \times \text{Ставка рефінансування НБУ}, R^2 = 0.8. \quad (4)$$

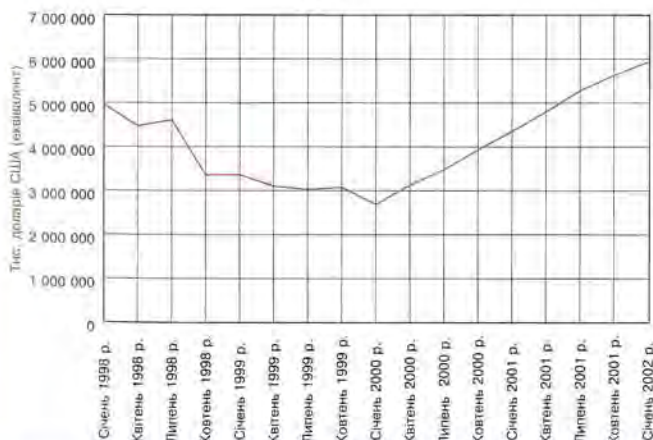
Спостереження. Протягом певного часу застосування окремих інструментів грошово-кредитної політики в Україні було некоректним.

Доведення. Умова точки безбитковості у рівнянні (4) — нульовий рівень зростання ВВП. Отже, реальні значення ставок рефінансування НБУ протягом певного періоду були неадекватними зростанню ВВП.

Висновок. Політика НБУ щодо формування обов'язкових резервів та управління ставкою рефінансування упродовж 1991 — 2000 років були певною мірою некоректними відносно поставленої мети — зростання ВВП.

Розглянемо динаміку кредитного портфеля банків України за період із 01.01.1998 р. по 01.01.2002 р. (див. графік 3). Як

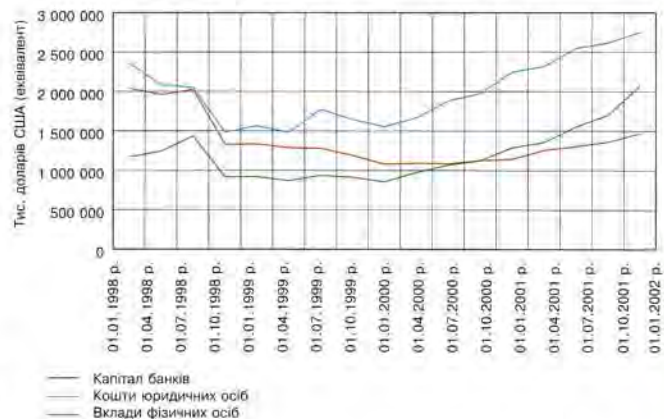
Графік 3. Динаміка кредитного портфеля банківської системи України

випливає із графіка, реальні кредитні ресурси банків України скоротилися до найнижчого за аналізований період рівня наприкінці 1999 року, що можна вважати наслідком як зовнішніх, незалежних від центрального банку факторів, так і здійснюваної протягом 1998 року грошово-кредитної політики. У 2000 році ситуація змінилася на краще. Виправити її та піднятися до рівня початку 1998 року вдалося лише в другій половині 2001 року.

Динаміку пасивів банків України відображено на графіку 4. Зауважуємо, що наприкінці 1998 року знеціни-

Графік 4. Динаміка пасивів банків України

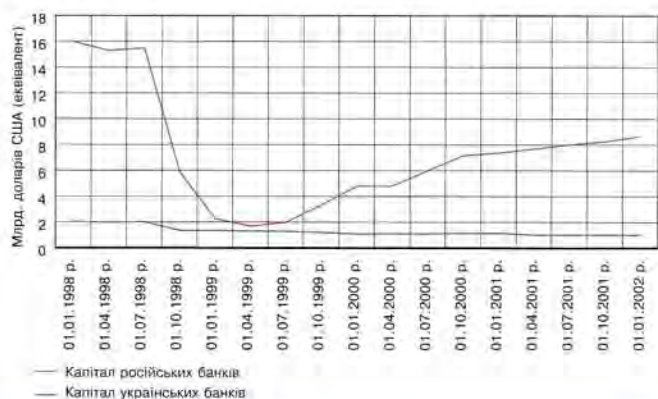
лися (в доларовому еквіваленті) і вклади фізичних та юридичних осіб, і капітали українських банків. Вклади знову досягли рівня початку 1998 року лише в 2001-му, а капітали не відновлено на зазначеному рівні й досі.

Порівняльний аналіз динаміки капіталів української та російської банківських систем свідчить про переваги останньої: її банківський капітал у 1998 році знецінився значно більше, ніж наш, проте й відновлюється значно швидше.

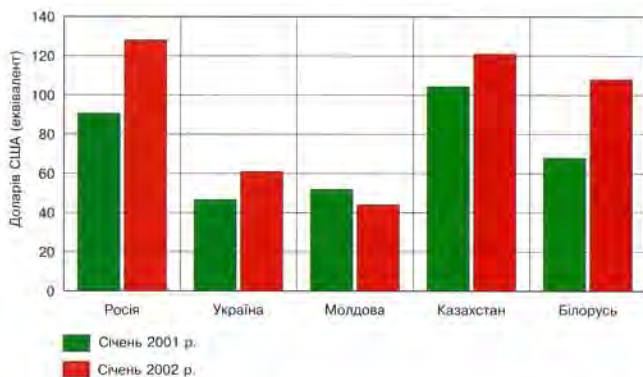
Як відомо, у країнах із відкритою економікою для порівняння життєвого рівня чи рівня купівельної спроможності населення, крім іншого, використовується такий макроекономічний показник, як середня зарплата на одного працівника. Його значення за перший місяць останніх двох років у окремих країнах СНД подано на графіку 6.

Порівняльний аналіз цього показника підтверджує, що життєвий рівень в Україні, на жаль, — один із найнижчих на теренах колишнього СРСР. За середньомісячною зарплатою на одного працівника із наведених у графіку країн ми "обігнали" лише Молдову.

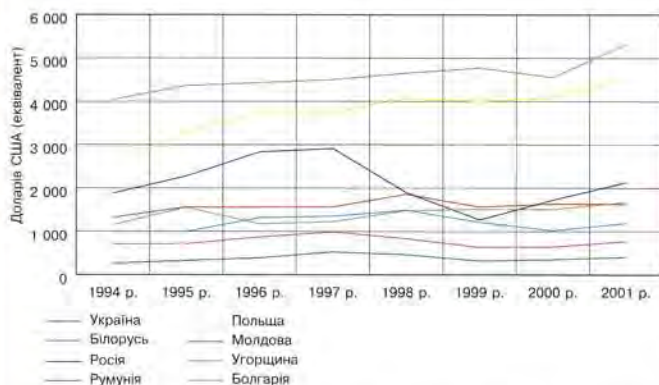
Графік 5. Порівняння динаміки капіталу банків України та Росії

Графік 6. Середньомісячна зарплата на одного працівника за січень 2001 р. та січень 2002 р.

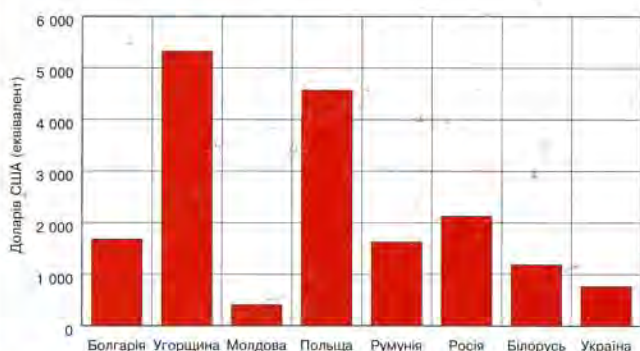
Графік 7. Динаміка ВВП на душу населення за період із 1994 по 2001 рр.

Одним із головних індикаторів якості валютної політики країни є такий показник, як ВВП на душу населення. Із даних графіка 7 випливає, що останнім часом у сусідніх з Україною державах, валюта яких не була "прив'язана" до російського рубля (в Угорщині, Польщі, Болгарії), спостерігалася інтенсивне економічне зростання. За показником ВВП на душу населення відставання України від зазначених вище держав із кожним роком збільшується. А порівняно з країнами ЄС загалом він нині нижчий у 30 разів. Програє Україна і порівняно з країнами СНД: за реальним ВВП на душу населення вона випереджає лише Молдову.

Зауважимо, що даний показник у нашій країні істотно знизився в 1998 році. Тобто це стало наслідком не зменшення виробництва, а "обвалу" курсу валюти, спричиненого глобальною фінансовою кризою, яка особливо відчутно вразила Росію. У зв'язку із цим в Україні погіршився

Графік 8. ВВП на душу населення за станом на 01.01.2002 р.

Спостереження. Курс національної валюти вважається ефективним відносно курсу валюти іншої країни (параметри якої позначено символом "***"), якщо:

Середньомісячна зарплата на одного працівника > Середньомісячної зарплати на одного працівника*, (5)

ВВП на душу населення > ВВП на душу населення*. (6)

У разі неефективного валютного курсу в країні сусідні держави купують за безцінь її робочу силу та сировину.

Висновок. На нашу думку, протягом останніх років в Україні діяв неефективний валютний курс.

Обчислення, проведені за рівняннями (5) і (6), дають підстави стверджувати, що курс гривні відносно валют сусідніх із Україною держав як мінімум удвічі нижчий від ефективного.

і такий показник, як плата за одиницю трудовитрат, що активізувало вплив із країни працюючого населення.

У країнах, економіка яких зорієнтована на Європу, ВВП на душу населення динамічно зростає (див. графік. 8).

Із викладеного вище випливає, що відносний рівень ВВП на душу населення відповідає рівню середньої заробітної плати у країнах, які порівнюються в аналізі.

ВИСНОВКИ

Отже, взаємозв'язок економік окремих країн колишнього СРСР є доволі тісним. Економічна політика України досі більшою мірою спрямована на модель економічного розвитку Росії, а не Західної Європи. Зміна економічної політики в одній із суміжних країн може значно впливати на економіку сусідніх держав, тому необхідно бути готовим і спроможним вчасно та гнучко реагувати на неї. Основу такого реагування становить моделювання (із застосуванням програмного середовища MatLab) за поданими у статті рівняннями. Найважливішим у процесі аналізу результатів моделювання є визначення мети економічної політики країни (для чого, власне, і провадиться моделювання).

Література.

1. Домрачев В. О математических моделях взаимодействия экономик различных стран // Моделирование та методи системного аналізу. — Ін-т кібернетики ім. В.М.Глушкова НАН України, 2000. — С. 55—67.
2. Домрачев В. О применении простых математических моделей к регулированию курса валюты на Украине // Финансовые риски. — 2000. — № 3. — С. 77—81.
3. Процесс перехода и экономические показатели стран СНГ (экономические аспекты процесса перехода в Восточной Европе, Балтии и СНГ). — ЕБРР, 2001. — 65 с.
4. International Financial Statistics. — IMF, 2001. — № 11. — 891 p.
5. Marshall D.A. The crisis of 1998 and the role of the central bank // Economic perspectives. — 2001. — № 1. — P. 2—23.
6. Corsetti G., Pesenti P. Welfare and macroeconomic interdependence // Working Paper 6307, 1997. — 42 p.
7. Ghironi F. Towards new open economy macroeconomics. — Working Paper Federal Reserve Bank of New York. — 2000. — 42 p.
8. Corsetti G., Pesenti P. International dimensions of optimal monetary policy. — Working Paper Federal Reserve Bank of New York. — 2001. — n. 124. — 34 p.
9. Ludvigson S., Steindel C., Lettau M. Monetary policy transmission through the consumption-wealth channel // Economic Policy Review. — 2000. — № 1. — P. 117—133.
10. Gibbons R. Game theory for applied economists. Princeton: Princeton University Press. — 1992. — 267 p.

Співробітництво між Україною та МВФ

Міжнародний валютний фонд активно сприяв переходу України до ринкової економіки. У статті, наданій фахівцями МВФ¹, підсумовується роль, яку він відіграв у підтримці програм економічних і структурних перетворень у нашій країні протягом останніх десяти років. Нагадаємо, що раніше² ми ознайомили читачів із точкою зору вітчизняних фахівців щодо розвитку відносин із цією впливовою міжнародною організацією.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ МВФ

Діяльність Міжнародного валютного фонду (надалі — МВФ, або Фонд) — це складова масштабних зусиль міжнародної спільноти, спрямованих на стабілізацію та структурні реформи у сфері макроекономіки. Перші контакти України з Фондом датуються 1991 роком, коли на останніх етапах розпаду Радянського Союзу Україну відвідала попередня ознайомлювальна місія МВФ. Відтоді візити різних місій Фонду до України стали звичайним явищем. Упродовж усієї історії відносин із Фондом Україна отримала фінансову підтримку обсягом майже 3.5 млрд. доларів США, а також суттєву технічну допомогу. Після планових виплат непогашений борг України перед МВФ у середині 2002 року становив близько 2 млрд. доларів.

Україна офіційно звернулася з проханням про членство в МВФ у грудні 1991 року, стала членом Фонду 3 вересня 1992 року, а в 1994 році почала отримувати кредити в рамках позики на фінансування системних перетворень (STF). Мета цієї позики — надання фінансової підтримки економіці країни, що переходила від централізованого планування до ринкової економіки; вона передбачала менше зобов'язань порівняно з іншими програмами. В рамках позики STF Україна отримала понад 600 млн. доларів. Однак тривала гіперінфляція і значне падіння виробництва потребували рішучіших і систематичних заходів для досягнення макроекономічної стабільності.

Першу широкомасштабну програму стабілізації і реформ було започатковано в Україні за допомогою МВФ у жовтні 1994 року. Крім траншів STF, Фонд підтримав реформи однорічної програмою стенд-бай, ухваленою у квітні 1995 року. Завдяки їй Україна отримала майже 700 млн. доларів, або трохи більше половини ухваленого обсягу. В травні 1996 року схвалено іншу програму стенд-бай, фінансування за якою (обсягом 800 млн. доларів) отримано повністю. У рамках цієї програми у вересні 1996 року Україна здійснила грошову реформу та взяла зобов'язання дотримуватися вимог статті VIII Статуту МВФ щодо утримання від обмежень на виконання платежів за поточними зовнішніми операціями у валютній сфері. Третю програму стенд-бай ухвалено в серпні 1997 року. Україна отримала понад 200 млн. доларів (менше половини ухваленого обсягу) ще до того, як її фінансова позиція опинилася під інтенсивним тиском через високий рівень дефіциту бюджету та погіршення зовнішньої кон'юнктури. За великим рахунком, три програми стенд-бай поспіль полегшили справу економічної стабілізації. На початок 1998 року рівень інфляції скоротився до менш як 10% на рік, і падіння виробництва майже припинилося.

¹ Участь у підготовці публікації брали співробітники МВФ пп. Джуліан Беренгаут, Адальберт Кнобль, Богдан Лісоволік, Джон Одлінг-Смі, Мохаммад Шадман-Валаві та Еммануель ван дер Менсбрюгге.

² Див.: Шаров О. Україна та МВФ: "у пошуках втраченого часу" // Вісник НБУ, — 2002. — № 9. — С. 38—46; Хорошковський В. МВФ і валютно-фінансові кризи // Вісник НБУ, — 2002. — № 6. — С. 48—53.

Водночас було очевидно, що ці здобутки є ще доволі хисткими, а довготермінова стабілізація і стале зростання потребують упровадження глибших структурних реформ. Ще в 1996 р. було започатковано переговори щодо більш довгострокової програми зі значним компонентом структурної реформи. Трирічну програму "Механізм розширеного фінансування" (EFF) остаточно схвалили у вересні 1998 року (в 2001-му строк дії EFF подовжено на рік), коли в Україні розпочалася важка фінансова криза, частково спричинена подіями в сусідній Росії. Із загальної суми фінансування (2.5 млрд. доларів) до закінчення дії програми 3 вересня 2002 року впродовж 1998—2001 рр. отримано близько 1.5 млрд. доларів. Проте масштабний та амбітний план структурних заходів за програмою було запроваджено лише частково — кілька разів її дію призупиняли. Так, одного разу потрібно було ретельно розслідувати факти некоректного звітування Фондові для того, щоб фінансування програми було відновлено. Попри окремі проблемні питання, показники макроекономічного розвитку України протягом 2000—2002 років значно поліпшилися: низький рівень інфляції, стабільне економічне зростання, суттєве позитивне сальдо рахунку поточних операцій, зростання обсягів міжнародних резервів. Успішна реструктуризація боргу перед офіційними та приватними кредиторами, проведена в 2000—2001 рр. у тісній співпраці з Фондом, вирівняла графік обслуговування українського зовнішнього боргу.

Україна отримала також важливу технічну допомогу МВФ. У податково-бюджетному секторі допомога зосереджувалася на системі адміністрування податків (включаючи адміністрування податку на додану вартість), запровадженні сучасного казначейства, систем управління боргом і соціального захисту. Головну увагу Фонд приділив створенню простих, прозорих та справедливих податкової і бюджетної систем з урахуванням міжнародного досвіду. Україна досягла важливого прогресу в галузі фіскального управління (особливо щодо впорядкування бюджетного процесу, контролю за видатками і скасування розрахунків у негрошовій формі). Водночас деякі завдання — оптимізація податкових привілеїв і спеціальних податкових режимів, поліпшення системи адресної соціальної допомоги — виявилися надто складними і все ще залишаються невирішеними.

Що стосується грошово-кредитних питань, то МВФ надавав активну допомогу в галузі бухгалтерського обліку центрального банку, монетарних операцій, банківського нагляду і реструктуризації. Фонд надавав також консультації щодо правових основ цих операцій, зокрема в контексті ухвалення законів "Про Національний банк України" та "Про банки і банківську діяльність". У 2002 році експерти МВФ та Світового банку провели детальне дослідження фінансової системи України в рамках Програми оцінки фінансового сектора (FSAP).

Значні ресурси МВФ використав на допомогу у сфері статистики, зокрема на проведення аналізу національних рахунків України, індексів промислового виробництва, споживчих цін та цін виробників. На ранніх етапах створення багатьох

із цих індексів потрібно було починати практично з нуля. Фонд надавав активну підтримку в галузі монетарної, фінансової статистики та статистики платіжного балансу. Незважаючи на деякі недоліки (особливо в охопленні виробництва та цінової статистики), Україна стабільно рухається вперед, про що свідчить приєднання до Спеціального стандарту розповсюдження даних МВФ, яке відбудеться незабаром, та успішне завершення Звіту про дотримання стандартів і кодів (ROSC).

Щоб створити сприятливі умови для постійного діалогу між місіями МВФ та урядом, а також для щоденного моніторингу подій в Україні, у 1993 році Фонд відкрив своє постійне представництво в Києві. Із часом коло завдань цієї установи розширилося, кількість співробітників зросла. Зокрема, постійне представництво прийняло на роботу кілька молодих українських економістів, навички та досвід яких виявилися дуже корисними під час оцінювання структурних проблем і прислужається Україні в майбутньому, коли вони працюватимуть на інших напрямках та в інших умовах. Постійні представники Фонду все активніше беруть участь у дебатах щодо державної економічної політики України, користуючись для цього місцевими засобами інформації, інтернет-сторінкою постійного представництва, а також виступають із лекціями в різних навчальних закладах, на конференціях тощо.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГРИВНІ

Із запровадженням політики стабілізації Україна дещо запізнилася. У перші роки після здобуття незалежності фінансової дисципліни практично не було, і тимчасова валюта, карбованець, знецінювалася гіперінфляційними темпами — більше 10 000 відсотків у 1993 році. Лише наприкінці 1994 року було започатковано амбітну програму стабілізації і реформ, спрямовану на скорочення рівня інфляції та створення підґрунтя для оздоровлення економіки. Програмі надавав фінансову підтримку МВФ. Після обнадійливого старту в другій половині 1995 року фактичні економічні показники згодом відхилялися від програмних, а послаблення фінансової політики знову спричинилося до тиску на обмінний курс та рівень інфляції.

Ще одну спробу стабілізувати економіку зробили навесні 1996 року за підтримки коштів другої угоди стенд-бай з МВФ. Уряд України вважав, що програма фінансової реформи підготує ґрунт для запровадження гривні того ж року. Справді, курс карбованця спочатку стабілізувався і навіть трохи зріс у першій половині 1996 року. Це дало уряду підставу для висновку, що незабаром буде створено умови для встановлення офіційного валютного коридору та для заміни карбованця постійною валютою — гривнею.

На тлі цієї ситуації у червні 1996 року експерти МВФ вирішили провести у Національному банку України семінар стосовно варіантів і потенційних наслідків запровадження різних режимів обмінних курсів, а також щодо основних принципів проведення грошової реформи. Семінар очолив Голова Правління НБУ, участь у ньому брали високі посадові особи центрального банку та органів виконавчої влади, в тому числі Адміністрації Президента. Експерти наголошували: хоча валютний коридор (оскільки він є зобов'язанням не допускати падіння обмінного курсу нижче від оголошеного рівня) забезпечити довіру до уряду, управління таким коридором буде політично і технічно складним завданням. Насамперед уряд мав чітко продемонструвати готовність дотримуватися зазначеного режиму обмінного курсу шляхом проведення послідовної монетарної та податково-бюджетної політики. Зважаючи на те, що країна пережила період високої інфляції, це вимагало дуже серйозних заходів, спрямованих на скорочення дефіциту бюджету й обмеження зростання обсягів кре-

дитів. Крім того, слід було вирішити деякі технічні проблеми, а саме: яку встановити ширину коридору, як має діяти уряд у відповідь на рух обмінного курсу в межах коридору.

Стосовно грошової реформи експерти МВФ наголошували: єдина можливість успішного введення нової валюти полягає у забезпеченні низки необхідних передумов. По-перше, потрібно було заздалегідь внести корективи до змін директивних цін, а саме: ще до запровадження гривні треба було підняти рівень покриття витрат на виробництво електроенергії та надання комунальних послуг до певного обґрунтованого рівня, щоб запобігти стрімкому підвищенню цін після її введення. По-друге, до часу введення гривні уряд повинен був продемонструвати свою спроможність забезпечити стабілізацію шляхом підтримки жорсткої монетарної та податково-бюджетної політики. Це означало, що економічну програму, фінансово підтримувану в рамках програми стенд-бай, належало чітко виконувати. По-третє, щоб запобігти приховуванню експортерами надходжень у конвертованій валюті, потрібно було скасувати тогочасну вимогу обов'язкового продажу 50% валютної виручки. По-четверте, до введення гривні треба було схвалити закон про центральний банк, який визначав би головним завданням Національного банку України підтримку стабільності цін і надавав би НБУ незалежність у визначенні монетарної політики. Це сприяло б встановленню довіри до нової валюти.

До цих передумов було додано ще кілька міркувань щодо характеру впровадження гривні. Наведемо два головних. По-перше, грошова реформа мала бути суто технічним процесом — простою заміною одних банкнот іншими, а сам цей процес не повинен був стати формою прихованого оподаткування жодної групи населення або сектору економіки. Тобто конвертування карбованцевих активів і пасивів у гривневі належало здійснювати за єдиним загальним курсом обміну. По-друге, курс обміну повинен був мати простий вираз, скажімо, 100 000 або 200 000 карбованців за гривню. Це дуже спростило б усі бухгалтерські операції та дало б населенню змогу легко перерахувати вартість своїх карбованців у гривні.

З огляду на зниження темпів інфляції та відносну стабільність обмінного курсу в рамках неоголошеного коридору 170 000—190 000 карбованців за долар США (з коливанням близько плюс-мінус 5% від превалюючої ринкової ставки) уряд вирішив увести гривню у вересні 1996 року. Хоча кон-

Запровадження гривні

23 серпня 1996 року уряд України повідомив про введення постійної валюти — гривні. Це рішення ухвалено на тлі стрімкого зниження темпів інфляції та відносної стабільності обмінного курсу в першій половині 1996 року. Обмін розпочався 2 вересня і тривав два тижні.

Основні характеристики грошової реформи:

- ♦ курс обміну становив 100 000 карбованців за одну гривню (тобто 1.76 грн. за долар США);
- ♦ на обмін банкнот встановлено межу 100 млн. гривень; обмін банківських депозитів проводився без обмежень;
- ♦ уведено заборону на отримання з валютних рахунків готівки у вільно конвертованій валюті;
- ♦ обмінні пункти обмежувалися чотирма державними банками та певними спеціально уповноваженими пунктами обміну валют;
- ♦ із першого дня обміну грошей ціни на всі товари та послуги заморозувалися строком на один місяць; це спричинилося до суттєвого підвищення цін на деяких споживчих ринках за тиждень до введення гривні;
- ♦ із дня введення гривню можна було обмінювати на будь-яку іноземну валюту; з того ж дня карбованець втрачав таку можливість;
- ♦ уряд мав намір тримати гривню у рамках неоголошеного коридору 1.7—1.9 грн. за долар США.

версія загалом пройшла успішно, довіру до неї дещо підірвала низка адміністративних обмежень. Фактично відразу посилювався девальваційний тиск на гривню. Щоб підняти довіру, уряд, крім проведення інтервенцій на валютному ринку, скасував заборону на отримання готівки з рахунків у іноземній валюті та відмінив заморожування цін на два тижні раніше, ніж планувалося. Після цього валютний ринок стабілізувався, а гривня періодично ревальюувала, відображаючи купівлю ОВДП нерезидентами. Падіння темпів інфляції тривало.

Уряду вдалося утримувати гривню в рамках неофіційного коридору понад рік (до кінця 1997-го). Проте коригування податково-бюджетної політики, необхідне для стабілізації обмінного курсу, не набуло подальшого розвитку. Певний час це вувалося зростанням обсягів заборгованості з видатків (що свідчило про суттєве перевищення первинного дефіциту бюджету над касовим дефіцитом), а також купівлю ОВДП нерезидентами (що означало короткострокове фінансування касового дефіциту бюджету, яке з часом виявилось не надійним). Зрештою, без коригування податково-бюджетної політики гривня не змогла утриматися в рамках неофіційного коридору, і в січні 1998 року її курс упав нижче 1.9 грн. за долар США.

Попри труднощі 1997 року, спричинені здебільшого слабкою податково-бюджетною політикою, запровадження гривні було одним із найуспішніших, хоча й коротких, епізодів співробітництва між урядом України та МВФ. Подальші події засвідчили, що стабільність валютного курсу потребує підтримки шляхом проведення адекватної фінансової політики і насамперед — жорсткої грошово-кредитної та податково-бюджетної політики.

ВРЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 1997—1999 РР.

Забезпечивши достатній ступінь стабільності цін та обмінного курсу після введення гривні, уряд протягом 1997—1999 рр. кілька разів намагався започаткувати економічну реформу. МВФ підтримував його зусилля, консультуючи з питань економічної політики, уклавши дві угоди про фінансування, а також надаючи технічну допомогу. Однак ці зусилля лише частково увінчалися успіхом, в основному через брак єдності поглядів в уряді, а також згоди між урядом та Верховною Радою. Це унеможливило проведення повномасштабної фінансової та структурної політики. Інакше кажучи, уряд не відчував себе автором програми економічних реформ. Окрім того, процес прийняття політичних рішень ускладнився у зв'язку з подіями у сфері зовнішнього фінансування — йдеться про фінансові кризи у Азії та Росії та відповідні коливання рівня довіри інвесторів.

Наприкінці 1996 р. та в першій половині 1997 р. уряд обговорював із експертами МВФ програму реформ, яка могла б бути підтримана коштами механізму розширеного фінансування (EFF). У липні 1996 р. співробітники Фонду організували семінар за участю уряду та незалежних експертів, під час якого обговорювалися варіанти середньострокової політики.³ Однак уряд був не готовий до прийняття багатьох із рекомендацій МВФ змін, необхідних для забезпечення переходу до ринкової економіки і стабільного економічного зростання. Крім того, як уже зазначалося, завдяки розміщенню урядом ОВДП органи влади отримали змогу витрачати кошти, водночас нарощуючи валові офіційні валютні резерви. Це створило підґрунтя для зволікання зі здійсненням серйозної фінансової реформи.

Із поглибленням фінансової кризи в Азії і втратою довіри

кредиторів до ринкових економік, які перебували на стадії становлення, Україна стикнулася зі значним впливом капіталів та істотним скороченням обсягу офіційних резервів. У цій ситуації уряд звернувся із проханням укласти угоду про кредит стейд-бай строком на один рік, водночас переконуючи, що комплексні реформи напередодні виборів до Верховної Ради (які мали відбутися на початку 1998 р.), здійснити неможливо. У той період МВФ непокоїло, що негаразди на кризових ринках можуть перекинутися і на Україну. Основною метою угоди про стейд-бай, укладеної в серпні 1997 р., було заспокоїти інвесторів регіону, одночасно надавши уряду час для організації підтримки реформ усередині країни.

Утім, результати діяльності у фінансній сфері залишалися незадовільними, і невдовзі по укладенні угоди нова програма почала “пробуксовувати”. Співробітники МВФ і уряд намагалися виправити становище, однак не змогли дійти згоди щодо внесення до програми необхідних змін. На думку експертів Фонду, слід було нагально активізувати фінансову програму, щоб обмежити потреби уряду в запозиченнях і не допустити стрімкого зростання зовнішнього боргу. Навіть за умови проведення жорсткішої фінансової політики стрімке падіння рівня офіційних резервів спонукало до гнучкішої політики щодо обмінного курсу. Проте уряд не був готовий забезпечити негайне зміцнення позиції державних фінансів. Крім того, в уряді побоювалися, що результатом гнучкішої політики обмінного курсу стане значне знецінення гривні та прискорення впливу капіталів інвесторів-нерезидентів. Уряд і Національний банк, надавши гарантії під валютні кошти кількох позик (головно тих, про які експерти МВФ до середини 1998 р. взагалі не знали), були стурбовані тим, як на цих зобов'язаннях може позначитися падіння обмінного курсу. Незважаючи на застереження МВФ, уряд вважав, що зовнішні запозичення — навіть на умовах, за яких вони обходилися дуже дорого, — на той час були найдешевшою альтернативою.

На початок другого кварталу 1998 року структурні та стабілізаційні реформи відхилилися від накресленого курсу, і країна заборгувала величезні суми МВФ, Світовому банку, офіційним кредиторам, які здійснювали фінансування на двосторонній основі, а також приватним кредиторам. Уряд не мав іншого вибору, як позичати кошти або просити про реструктуризацію боргу. Після того, як у третьому кварталі 1998 р. Україна втратила доступ на ринки капіталу, необхідність у програмі, підтримуваній ресурсами МВФ, стала нагальною. Уряд і експерти Фонду досягли згоди щодо комплексної програми, яка б могла бути профінансована з коштів угоди про EFF. Низку структурних та податкових реформ було впроваджено шляхом президентських указів, оскільки Верховна Рада не могла дійти згоди щодо пакету реформ з економічної політики.

Однак у червні — серпні 1998 року дві надзвичайно несприятливі події спонукали внести зміни до узгодженої програми. По-перше, криза в Росії поглиблювалася, і стало очевидним, що Україна, всупереч сподіванням, не зможе здійснювати запозичення на ринку. По-друге, після виходу з українського ринку одного великого приватного іноземного кредитора НБУ поінформував МВФ про те, що більша частина залишку його резервів є неліквідною. Левову частку становили пов'язані резерви, задіяні в операціях, що не узгоджувалися з домовленостями, досягнутими з МВФ, і здебільшого виконані без відома співробітників Фонду.

У результаті наприкінці серпня 1998 року Україна опинилася на межі дефолту за своїми офіційними зобов'язаннями. Аби подолати складнощі, програму було переглянуто буквально за кілька днів до того, як це питання розглядалося Радою виконавчих директорів МВФ. По-перше, уряд ухвалив жорсткішу фінансову програму. Крім того, він почав уживати заходів, аби заохотити приватних кредиторів до продовжен-

³ Peter Cornelius and Patrick Lenain, 1997, “Ukraine: Accelerating Transition to Market” (Washington: International Monetary Fund).

ня діяльності в Україні. Уряд також докладав зусиль для поліпшення ліквідності резервів Національного банку. Незважаючи на ці кроки, та з огляду на невеликий обсяг ліквідних резервів, схоже, потрібно було все ж вводити плаваючий обмінний курс. Однак, враховуючи нестабільність середовища та сумнівність наявної інформації про офіційні зовнішні зобов'язання, уряд і експерти МВФ побоювалися, що стрімке падіння обмінного курсу може серйозно зашкодити економіці. У підсумку сторони дійшли згоди: гривня повинна рухатись у коридорі. Крім того, було введено певні обмеження щодо руху капіталів.

Із вересня 1998 р. по червень 1999 р. з реалізацією програми EFF все було гаразд. Виважена фінансова політика дала змогу урядові девальвувати обмінний курс у межах коридору, скасувати адміністративні заходи щодо валютного контролю, запровадити на початку 1999 р. плаваючий обмінний курс, одночасно накопичуючи зовнішні резерви вищими, ніж передбачено програмою, темпами. Певного прогресу досягнуто у ході структурних реформ, хоча їх темпи суттєво загальмувалися після схвалення EFF (головно внаслідок неспроможності уряду та Верховної Ради працювати спільно). Можливо, найзначущішим позитивним результатом було те, що уряд зміг успішно реструктуризувати свої зобов'язання в єврооблігаціях, після чого вдалося реструктуризувати офіційний двосторонній борг через Паризький клуб. Це допомогло стабілізувати фінансову ситуацію і створило підґрунтя для відновлення такого необхідного економічного зростання.

Однак у міру поліпшення економічної ситуації та наближення президентських виборів 1999 року зацікавленість у реформах зменшувалася. Відтак реалізація програми, здійснюваної за підтримки коштів Фонду, часто призупинялася. Коли МВФ відмовився надалі виділяти кошти, уникнути певної напруженості у стосунках між Фондом та Україною стало неможливо. Проте робочі стосунки між експертами МВФ та українськими урядовцями загалом були тісними, що врешті сприяло зміцненню взаєморозуміння у деяких питаннях. Зокрема, в Україні краще усвідомили значення і характер економічних реформ, а експерти МВФ — важливість адміністративних та економічних процесів. Тож учасники конференції, що відбулася в грудні 1999 р. в Національному банку, серед яких були високі посадові особи уряду України, офіційні представники МВФ та Світового банку, загалом досягли згоди щодо курсу майбутніх реформ.

ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СИТУАЦІЇ

Економічна ситуація в Україні, особливо її зовнішньовалютна позиція, в кінці 1999 — на початку 2000 рр. характеризується як доволі нестійка. Наприкінці 1999-го позиція НБУ щодо валових валютних активів фактично була еквівалентною лише 3.7 тижня імпорту, тоді як чиста позиція — негативною, причому сягала великих абсолютних значень. Успішна реструктуризація зовнішніх зобов'язань, з якими Україна не змогла б упоратися, однострійно розцінювалася як значне досягнення, однак залишалися сумніви щодо того, чи зможе країна здійснити виплати в рамках угоди про реструктуризацію.

Попри невизначеність, НБУ та уряд продовжували діяти в обраному напрямі і виконали фінансові зобов'язання, передбачені угодою про реструктуризацію. Це стало ключовим фактором відновлення довіри. Впродовж 2000 року в міру того, як матеріалізувалися значні надходження капіталу, зовнішнє навантаження суттєво полегшилося. У цій ситуації НБУ мав вирішувати класичну дилему своєї політики: як реагувати на приплив капіталу. З огляду на те, що в пам'яті суб'єктів еко-

номічної діяльності ще свіжими були спогади про високі рівні інфляції, здавалося б, пріоритету слід надавати діям, спрямованим на обмеження зростання монетарних агрегатів. В аспекті оперативної діяльності це означало б, що НБУ не провадитиме інтервенцій на валютному ринку, натомість даючи змогу зміцнюватися обмінному курсу гривні. Хоча така політика забезпечувала б бажаний вплив на інфляцію, вона б погіршила конкурентоспроможність України на зовнішньому ринку.

Зрештою НБУ віддав перевагу альтернативній політиці, яка полягала у здійсненні інтервенцій (без їх стерилізації) на валютному ринку з використанням валютних надходжень для нарощування зовнішньої позиції. Така політика сприяла відновленню зростання, що зароджувалося, а крім того, забезпечила підтримку експортного сектору. Водночас НБУ інтерпретував цей приплив капіталу як кореспондуючий елемент до зміцнення попиту на гривневі активи, що зумовило неінфляційний характер зростання монетарних агрегатів. Те, що рішення Національного банку стосовно впроваджуваної політики було правильним, згодом довели дані про стан реального сектору економіки України. Вони свідчили про активне відновлення у 2000 році обсягів експорту в контексті загального економічного зростання, яке поклато край болісному спаду економіки, що тривав із часу здобуття Україною незалежності. "Рушійну силу цього зростання становила низка факторів, насамперед поживлення зовнішнього попиту і зростання конкурентоспроможності за наявності значних незавантажених потужностей промислового сектору. Підтримку відновленню зростання забезпечила зважена фінансова та монетарна політика, а також низка структурних реформ, які зумовили різке скорочення обсягів операцій, що виконувались у негрошовій формі".⁴

Послаблення інфляційного тиску протягом 2000—2001 рр. слугувало ще одним доказом майстерності НБУ — він успішно впорався із цим викликом його політиці. З такою оцінкою цілком погодилася Рада виконавчих директорів МВФ у ході ознайомлення зі станом економіки України у квітні 2002 р.

З огляду на цілі, на які мала орієнтуватися політика центрального банку, між НБУ та експертами МВФ проведено переговори щодо базової фінансової моделі. При оцінці стану монетарної політики ключовим інструментом моніторингу була позиція чистих внутрішніх активів Національного банку, яка забезпечувала підтримку його валютним інтервенціям. Виходячи з базової моделі, зростання монетарних агрегатів становило вторинну мету політики, оцінка якої здійснювалася на тлі рівня фактичної інфляції.

Ще одним серйозним викликом політиці НБУ в останні роки був стан банківської системи. Від радянських часів та безладу початкового перехідного періоду Україна успадкувала банківську систему, яка характеризувалася великою кількістю інституцій, браком капіталу і високим рівнем регіональної, індустріальної та підприємницької концентрації у банківських портфелях. Зі створенням умов для забезпечення макроекономічної стабільності та в міру того, як Національний банк інтенсифікував наглядову діяльність, з'явилася можливість оцінити базову фінансову позицію того чи іншого банку. Зміцнюючи принципи пруденційного регулювання, НБУ поступово зміг забезпечити таку потрібну консолідацію банківської системи з одночасним поліпшенням показників ефективності роботи окремих банків.

Проте не всі банки належно відреагували на директиви НБУ стосовно банківського нагляду. В 2000 році загострилася ситу-

⁴ Berengaut, Julian, Erik De Vrijer, Katrin Elborgh-Woytek, Mark W. Lewis, and Bogdan Lissovolik. An Interim Assessment of Ukrainian Output Developments, 2000-01. — Washington: International Monetary Fund, 2002. — IMF Working Paper № 02/97.

ація в банку "Україна". Проблема полягала в тому, що його капітальна позиція була абсолютно неадекватною і неухильно погіршувалася. Перед НБУ постало складне завдання. Банк "Україна" входив до числа найбільших банків; його зобов'язання значною мірою концентрувалися у вигляді депозитів населення. Крім того, він виконував засадничі банківські функції у багатьох містах та сільських районах, де зазвичай був єдиною банківською установою. За таких обставин НБУ в співпраці з командами технічної допомоги, делегованими від МВФ та Світового банку, застосував прагматичний підхід, у рамках якого було розроблено і застосовано низку різноманітних інструментів. Серед них — узгодження з "Україною" плану оздоровлення, яким, зокрема, вимагалось здійснення Національним банком розширеного моніторингу, забезпечення підтримки ліквідності на тимчасовій основі, а також надання допомоги у пошуках додаткового капіталу. Водночас НБУ взяв на себе головну роль у роз'ясненні Верховній Раді та громадськості труднощів банку "Україна" та ризиків, на які наражатиметься фінансова система, доки не буде розв'язано його проблеми. Незважаючи на всі зусилля, справа врешті дійшла до закриття банку, оскільки його базова ситуація все погіршувалася. Аби захистити фінансову систему та зберегти засади економічного зростання в Україні, НБУ виконав це складне завдання.

На заключних етапах угоди про EFF, строк дії якої закінчився 3 вересня 2002 року, макроекономічні показники України загалом були хорошими: високі темпи зростання, низький рівень інфляції, поліпшення зовнішньої позиції. Як зазначалося, завдяки кільком факторам (у тому числі й тимчасового характеру) результат виявився кращим, ніж передбачалося. Проте труднощі, пов'язані з досягненням порозуміння із українським урядом щодо фінансальних заходів, необхідних для закриття фінансового розриву 2002 року, щодо строків і темпів погашення заборгованості з відшкодування ПДВ, а також зволікання Верховною Радою з їх ухваленням, призвели до того, що МВФ не зміг виділити чергові транші фінансування в рамках угоди про EFF. У підсумку Фонд надав кредит на суму, що становила менше ніж 60 відсотків від загального обсягу EFF, призначеного для України.

ВИСНОВКИ

Для більшості українських спостерігачів найочевиднішим внеском МВФ у економічний розвиток України за останні десять років є фінансова підтримка загальним обсягом близько 3,5 млрд. доларів. Однак МВФ оцінює його передусім із позицій того, чи сприяла його діяльність запровадженню в Україні ефективної економічної політики та розбудові інституцій, спроможних забезпечити макроекономічну стабільність і постійне економічне зростання. Якщо судити за такими критеріями, початкові зусилля щодо реформування виявилися слабкими і, як наслідок, макроекономічні результати розчарували. Україна останньою з країн СНД почала відновлювати економічне зростання після колапсу 1990-х років, у її економіці державні підприємства усе ще відіграють занадто велику роль, а приватні економічні інтереси домінують над державними. Проте за останні два-три роки завдяки зміцненню макроекономічної політики та активізації деяких важливих структурних реформ зрештою досягнуто позитивних темпів економічного зростання, знизилася інфляція, зареєстровано профіцит платіжного балансу.

Щоб це стало можливим, потрібні були чималі зміни у багатьох сферах. Завдяки адекватній монетарній політиці вдалося забезпечити контроль за інфляцією; щоправда, через кризу 1998 р. вона знову зросла, проте саме енергійність цієї політики дала змогу до 2001 р. знизити її граничні рівні до значень, що вимірюються однозначними числами. Дефіцит бюджету вже

після кризи також скорочено. Узагальнюючи, можна стверджувати, що в уряді та суспільстві визріло розуміння того, що Україна має обрати загальноприйнятий шлях, на якому інші країни з перехідною економікою свого часу взяли курс на політику макроекономічної стабілізації та ринкових реформ. Запровадження цієї політики, попри її ухвалення, затрималося на рівні прийняття рішень, оскільки потужні галузеві лобі у Верховній Раді і навіть в органах виконавчої влади гальмували процеси, котрі загрожували їхнім економічним привілеям. Саме браком широкої підтримки справді ринкових перетворень, що спостерігається навіть зараз, і пояснюється пізній початок реформ в Україні та їх слабка рушійна сила.

Разом із тим ситуація поліпшувалася, особливо на рівні задекларованих політичних намірів уряду. Відтак можемо говорити про важливу роль МВФ у поступовій еволюції урядового мислення на шляху до сприйняття ортодоксальної монетарної і фінансової політики, а також проринкових структурних та інституційних реформ. Десять років тому представники органів влади були переконані, що НБУ повинен надавати кредити в економіку, а уряд лише опікуватися підтримкою рівня виробництва, зайнятості та надавати послуги. Якщо порівняти цей світогляд із принципами ортодоксальної монетарної та фінансової політики, стане ясно, яка докорінна еволюція відбулася. Суворим учителем виявилось реальне життя. Гіперінфляція 1992—1993 рр. та провал спроби відновити економічне зростання на старих засадах багатьох навернула до ортодоксальної економічної політики. А надзвичайно швидке покарання з боку іноземних інвесторів за надмірні запозичення за високими відсотками навчили Україну зводити до мінімуму дефіцит бюджету та запозичення з ринку. Вплинуло й те, що поради МВФ і досвід інших країн, пропагований Фондом, збіглися з реальним життям. Особливо наочно це проявилось у конкретних ситуаціях — як, скажімо, у порадах МВФ щодо застосування жорсткої фінансової політики після впровадження гривні — у період, коли міжнародні інвестори з надзвичайним ентузіазмом позичали кошти Україні. Однак поради МВФ, підтримані багатьма іншими голосами з міжнародного співтовариства, також поступово справляли вплив на погляди осіб, що формували політику.

Те, що поради Міжнародного валютного фонду з питань економічної політики надходили через різноманітні канали, також сприяло підвищенню їхньої ефективності. Умови стосовно проведення економічної політики, які висувалися МВФ при виділенні кредитів, поради Ради директорів МВФ (які часто знаходили своє відображення у двосторонніх відносинах між ключовими членами МВФ та Україною), рекомендації технічних експертів Фонду, підготовка українських спеціалістів на курсах і семінарах Інституту МВФ та Об'єднаного Віденського інституту — все це справляло свій вплив, причому сумарний вплив був більшим, ніж арифметична сума його окремих складових. Недавні коментарі, висловлені в публічних дискусіях в Україні, стосувалися головним чином вимог Фонду щодо економічної політики та їх жорсткості (при цьому замало уваги приділялося тому факту, що ці рекомендації виконувалися незадовільно, що й змушувало МВФ призупиняти фінансування). Водночас варто було б зауважити значно суттєвіше, а саме: діалог між урядом і МВФ під час переговорів про кредитування відігравав важливу роль у підвищенні обізнаності урядовців, політиків та представників засобів масової інформації України з питань ринкової економіки та ринкових реформ. Поліпшення макроекономічного середовища, яке спостерігається останнім часом, дає змогу здійснити прорив у запровадженні структурних реформ, необхідних для того, щоб зменшити макроекономічну вразливість країни і забезпечити її стабільне економічне зростання.

□

Олег Скаско

Головний економіст відділу
банківського нагляду
Управління Національного банку України
у Львівській області.
Кандидат економічних наук

Враховуючи один із принципів міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності — принцип обережності, з липня 1995 року Національний банк України запровадив обов'язкове формування комерційними банками резервів за активними операціями. Вимоги щодо нього неодноразово змінювалися, вдосконалювалися і сьогодні регламентуються постановою НБУ від 06.07.2000 р. № 279 (зі змінами та доповненнями). Проте швидкоплинний розвиток економічних відносин спонукає до певних змін і в принципах формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними банківськими операціями.

Нині в Україні збитково працює значна частина підприємств. Згідно з діючими вимогами позики навіть тих збиткових підприємств, погашення заборгованості якими вважається **добрим**, належать до класу безнадійних. На наш погляд, їх слід було б відносити до категорії сумнівних.

При визначенні класу позичальника пріоритетним має бути такий показник, як **розмір середньомісячних оборотів за поточними рахунками підприємства**, адже саме від нього значною мірою залежать можливості підприємства погашати кредит.

Клас позичальника доцільно визначати за значенням співвідношення обороту за його рахунками та обсягу кредиту (у відсотках). Вплив критеріїв оцінки фінансового стану слід було б обмежити лише зменшенням (за умови погіршення показників фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності) початкової нор-

Шляхи вдосконалення механізмів формування резервів за активними операціями

Банківській системі будь-якої країни притаманний значний ризик кредитування. Система банків України — не виняток. Так, на 01.04.2000 р., 01.07.2001 р. та 01.07.2002 р. питома вага банківських кредитів (продовжених, прострочених, сумнівних), за якими своєчасно не виконуються умови договорів, становила відповідно 22.8, 16.6 та 14% від обсягу всіх кредитів, наданих суб'єктам господарювання, і впродовж тривалого часу в абсолютному вираженні збільшується. З огляду на це потребують суттєвого вдосконалення принципи формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними банківськими операціями.

ми відношення обороту до обсягу кредиту — для позичальників класів "Б" — "Г" на 20, класу "Г" — на 25%. У разі бездоганної характеристики фінансового стану (значний обсяг прибутків, показники ліквідності, платоспроможності та інші кращі, ніж передбачено відповідною постановою НБУ) початкову норму відношення обороту за поточними рахунками до обсягу кредиту для позичальників класів "А" — "Г" варто було б збільшувати на 10%, щодо класу "Г" — не враховувати.

Крім того, треба було б більшого значення надавати наявності та якості забезпечення позичок. На-

приклад, для бланкових кредитів різницю між оборотом за поточними рахунками позичальника і його фінансовим станом (у відсотках) слід зменшувати — для класів "А" — "Г" на 20, для класу "Г" — на 25 %. Пропонуємо такий підхід до визначення категорії кредиту (див. таблицю).

Отже, поєднання критеріїв обсягу обороту за рахунками позичальника, його фінансового стану та наявності забезпечення дало б змогу реальніше визначати ризик неповернення кредиту.

Якщо позичальник має заборгованість за кількома кредитами водночас, то оцінка обслуговування ним

Пропозиції щодо визначення категорії кредиту

Клас позичальника	Обслуговування боргу позичальником (група)		
	Добре	Слабке	Незадовільне
"А": фактичне значення "+" 10% або "-" 20% (фінансовий стан) і "-" 20% (бланковий кредит) > 200%	Стандартна	Під контролем	Субстандартна
"Б": фактичне значення "+" 10% або "-" 20% (фінансовий стан) і "-" 20% (бланковий кредит) > 150%	Під контролем	Субстандартна	Сумнівна
"В": фактичне значення "+" 10% або "-" 20% (бланковий кредит) > 100%	Субстандартна	Сумнівна	Сумнівна²
"Г": фактичне значення "+" 10% або "-" 20% (фінансовий стан) і "-" 20% (бланковий кредит) > 50%	Сумнівна	Сумнівна	Безнадійна
"Г": фактичне значення "+" 10% або "-" 25% (фінансовий стан) і "-" 25% (бланковий кредит) < 50%	Сумнівна	Безнадійна	Безнадійна

¹ Фактичне значення — це відношення обсягу середньомісячного обороту за останні три місяці перед датою класифікації кредиту до його обсягу, %.

² Жирним шрифтом виділено категорії, які запропоновано змінити.

боргу ґрунтується на кредитній заборгованості, віднесеній до нижчої групи (пункт 5.2 Положення НБУ "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків"). Зазначена вимога в основному вмотивована, однак в окремих випадках є не виправданою. Так, на практиці трапляється, що позичальник має малий гривневий кредит і (порівняно з ним) — значний валютний. Якщо офіційний курс іноземної валюти зростає, позичальник з метою зменшення курсових втрат (значно більших, ніж штрафні санкції за своєчасно не погашену гривневу позику) спрямовуватиме ресурси на погашення саме валютної заборгованості. Можливо, робитиме це навіть достроково. Погашена раніше обумовленого терміну валютна заборгованість може перекрити не сплачену в строк гривневу в десятки разів. За таких обставин погіршення умов обслуговування боргу цим позичальником можна вважати необґрунтованим. Проте, за діючим нині порядком, не сплачена вчасно гривнева заборгованість оцінюватиметься нижчим класом, ніж валютна, а відтак банк буде змушений занизити і клас валютного кредиту. Пропонуємо розмежовува-

ти оцінку обслуговування позичальником боргу в національній та вільно конвертованій валютах.

Слід конкретизувати абзац 7 пункту 4.6 Положення НБУ "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків", визначивши, наскільки саме можна підвищувати клас позичальника, якщо забезпечення наданого йому кредиту бездоганне.

Потребують удосконалення і механізми формування резервів за активними операціями банків за іншими категоріями активів. Так, ми пропонуємо вдосконалити діючий механізм класифікації дебіторської заборгованості банків, розмір якої в середньому становить 8% від активів банків. Нині Постановою НБУ від 31.03.1999 р. № 157 передбачено класифікацію заборгованості, що виникла на підставі договорів, лише з урахуванням кількості днів її прострочення (пункт 2.4.1). Тож нерідко в момент настання терміну погашення договірної заборгованості та за відсутності в цей час можливостей її погашення банки, зацікавлені у приховуванні ризику неповернення дебіторської заборгованості, пролонгують угоди (тобто зловживають недовіками зазначеного положен-

ня), внаслідок чого резерви не формуються. Опосередкованим доказом наявності цієї проблеми може бути значний розрив між загальним обсягом договірної дебіторської заборгованості та нестандартної (простроченої). Так, за станом на 01.07.2001 р. та 01.07.2002 р. питома вага нестандартної договірної заборгованості банків України становила відповідно 5.2 та 8.5 %.

На наш погляд, НБУ міг би застосовувати такі підходи до формування механізмів класифікації кредитної та дебіторської заборгованості банків, а саме:

— при класифікації кредитів надавати пріоритетне значення такому показнику, як розмір середньомісячних надходжень на поточні рахунки підприємства;

— запровадити механізм класифікації пролонгованої дебіторської заборгованості, використавши зарубіжний досвід.

Внесення запропонованих змін у нормативні акти НБУ щодо формування страхових резервів за активними операціями, на нашу думку, допоможе вдосконалити кредитний механізм в Україні і сприятиме підвищенню ефективності використання кредитних ресурсів у цілому.

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за вересень 2002 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 болгарських левів	266.1190
2	986 BRL	100 бразильських реалів	171.0027
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	95.6134
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	4.4574
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.4756
6	381 GEL	100 грузинських ларі	243.3470
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.3256
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	114.7270
9	218 ECS	1000 еквадорських сукре	5329.3000
10	376 ILS	100 ізраїльських шекелів	114.3381
11	356 INR	1000 індійських рупій	109.8825
12	364 IRR	1000 іранських ріалів	3.0453
13	368 IQD	100 іракських динарів	1713.6013
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	11.5366
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1762.9176
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5241
17	434 LYD	100 лівійських динарів	429.4359

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
18	470 MTL	100 мальтійських лір	1266.7544
19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	54.0755
20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	48.1418
21	554 NZD	100 новозеландських доларів	250.0300
22	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.9530
23	604 PEN	100 перуанських нових сол	148.4071
24	408 KPW	100 північнокорейських вон	242.2409
25	642 ROL	10000 румунських леїв	1.5999
26	682 SAR	100 саудівських ріялів	142.1071
27	760 SYP	100 сирийських фунтів	10.9095
28	705 SIT	100 словенських толарів	2.3052
29	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	15.6147
30	991 TJS	1 сомони Республіки Таджикистан	1.9136
31	952 XOF	1000 франків КФА	7.9022
32	152 CLP	1000 чилійських песо	7.5374
33	191 HRK	100 хорватських кун	70.4217
34	156 CNY	100 юанів Ренмінбі (Китай)	64.3892
35	255	100 доларів США за розр. із Індією	426.3440

* Курс встановлено з 01.09.2002 року. На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.09.2002 р.	02.09.2002 р.	03.09.2002 р.	04.09.2002 р.	05.09.2002 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	294.3989	294.3989	293.9901	293.1470	290.2779
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	824.9844	824.9844	825.1467	830.0073	834.2862
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8806	10.8806	10.8806	10.8850	10.8828
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287	0.0286
5	208 DKK	100 датських крон	70.5745	70.5745	70.4846	71.1186	71.3822
6	840 USD	100 доларів США	532.9300	532.9300	532.9300	532.9300	532.9300
7	233 EEK	100 естонських крон	33.4916	33.4916	33.4508	33.7539	33.8799
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.0638	6.0638	6.0292	6.0455	6.0397
9	124 CAD	100 канадських доларів	342.1679	342.1679	342.0630	343.1668	343.2436
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.4572	3.4572	3.4527	3.4527	3.4527
11	428 LVL	100 латвійських латів	882.3344	882.3344	882.3344	883.7977	889.6995
12	440 LTL	100 литовських літів	152.0572	152.0572	151.5771	152.4487	153.4274
13	498 MDL	100 молдовських лейв	39.2120	39.2120	39.2004	39.2004	39.2111
14	578 NOK	100 норвезьких крон	70.9924	70.9924	70.8002	71.0096	71.2268
15	985 PLN	100 польських злотих	128.6911	128.6911	128.9616	129.1501	129.4550
16	810 RUR	10 російських рублів	1.6882	1.6882	1.6882	1.6862	1.6859
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	304.7572	304.7572	304.6333	304.9975	305.1845
18	703 SKK	100 словацьких крон	12.0716	12.0716	12.0764	12.2154	12.2370
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0327	0.0327	0.0328	0.0328	0.0327
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2487	10.2487	10.2487	10.2487	10.2487
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	21.3715	21.3715	21.3952	21.5406	21.5446
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.6830	0.6830	0.6793	0.6793	0.6793
23	203 CZK	100 чеських крон	17.2129	17.2129	17.2993	17.3980	17.4417
24	752 SEK	100 шведських крон	57.1268	57.1268	56.7035	56.8895	56.7322
25	756 CHF	100 швейцарських франків	356.6286	356.6286	355.7092	359.3235	361.9456
26	392 JPY	1000 японських єн	45.0391	45.0391	45.0888	45.4387	45.2888
27	978 EUR	100 євро	524.0301	524.0301	523.3906	528.1336	530.1055
28	960 XDR	100 СПЗ	707.4718	707.4718	707.4718	709.7926	709.7169
			16.09.2002 р.	17.09.2002 р.	18.09.2002 р.	19.09.2002 р.	20.09.2002 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	293.8479	291.7050	290.8123	291.7664	294.2047
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	831.7588	821.7907	816.6483	820.6046	828.3768
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8836	10.8838	10.8788	10.8765	10.8743
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0287	0.0286	0.0287	0.0286	0.0286
5	208 DKK	100 датських крон	70.4043	69.4914	69.2369	69.7672	70.4048
6	840 USD	100 доларів США	532.9700	532.9800	532.9500	532.9500	532.9500
7	233 EEK	100 естонських крон	33.4158	32.9838	32.8661	33.1250	33.4282
8	352 ISK	100 ісландських крон	6.1533	6.0816	6.0322	6.0078	6.0537
9	124 CAD	100 канадських доларів	336.8620	336.9138	337.9401	335.9001	339.2820
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	3.4508	3.4508	3.4506	3.4506	3.4506
11	428 LVL	100 латвійських латів	879.4884	876.6118	873.6885	876.5625	878.0066
12	440 LTL	100 литовських літів	151.4808	149.3527	148.8188	150.1310	151.2816
13	498 MDL	100 молдовських лейв	39.2421	39.2463	39.2377	39.2409	39.2530
14	578 NOK	100 норвезьких крон	71.0482	70.2969	69.9080	70.3773	71.4093
15	985 PLN	100 польських злотих	128.0538	127.3528	127.6672	127.8381	128.9794
16	810 RUR	10 російських рублів	1.6844	1.6851	1.6852	1.6852	1.6843
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	301.8379	299.2662	299.1701	300.4951	301.2019
18	703 SKK	100 словацьких крон	12.0942	11.9411	11.8528	11.9467	12.1040
19	792 TRL	10000 турецьких лір	0.0321	0.0318	0.0319	0.0320	0.0320
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.2494	10.2496	10.2490	10.2490	10.2490
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	21.4447	21.1988	21.1388	21.2712	21.5286
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.6758	0.6722	0.6721	0.6721	0.6721
23	203 CZK	100 чеських крон	17.3662	17.0061	16.9270	17.1564	17.3766
24	752 SEK	100 шведських крон	56.5389	56.6908	56.5239	56.7800	57.5050
25	756 CHF	100 швейцарських франків	356.1847	351.4605	349.4214	352.8209	356.3409
26	392 JPY	1000 японських єн	44.3313	43.6251	43.3449	43.7379	44.0082
27	978 EUR	100 євро	522.8436	516.0845	514.2435	518.2939	523.0371
28	960 XDR	100 СПЗ	705.4683	699.7362	697.8580	701.2112	703.4975

щодо іноземних валют, України щоденно (за вересень 2002 року)

Офіційний курс									
06.09.2002 р.	07.09.2002 р.	08.09.2002 р.	09.09.2002 р.	10.09.2002 р.	11.09.2002 р.	12.09.2002 р.	13.09.2002 р.	14.09.2002 р.	15.09.2002 р.
290.1734	290.0669	290.0669	290.0669	291.0077	293.0419	291.4637	294.6950	293.8479	293.8479
836.6347	835.6019	835.6019	835.6019	830.1611	828.1316	829.4432	828.8474	831.7588	831.7588
10.8828	10.8828	10.8828	10.8828	10.8822	10.8830	10.8830	10.8836	10.8836	10.8836
0.0286	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287	0.0287
71.5773	71.1798	71.1798	71.1798	70.2840	70.0415	69.9673	70.0296	70.4043	70.4043
532.9300	532.9300	532.9300	532.9300	532.9000	532.9400	532.9400	532.9700	532.9700	532.9700
33.9753	33.7811	33.7811	33.7811	33.3569	33.2436	33.2061	33.2353	33.4158	33.4158
6.1209	6.1240	6.1240	6.1240	6.0930	6.1338	6.1421	6.1432	6.1533	6.1533
338.7915	339.7352	339.7352	339.7352	341.3488	339.6340	337.6857	337.1273	336.8620	336.8620
3.4527	3.4527	3.4527	3.4527	3.4503	3.4506	3.4506	3.4508	3.4508	3.4508
888.2167	888.2167	888.2167	888.2167	883.7479	883.8143	880.8926	879.4884	879.4884	879.4884
153.7549	153.7549	153.7549	153.7549	151.1902	151.2573	150.7013	150.9018	151.4808	151.4808
39.2123	39.2123	39.2123	39.2123	39.2173	39.2205	39.2263	39.2400	39.2421	39.2421
72.0176	71.8787	71.8787	71.8787	70.9326	70.3761	70.4111	70.5493	71.0482	71.0482
128.8128	128.0643	128.0643	128.0643	127.6874	128.4224	128.2650	127.6840	128.0538	128.0538
1.6859	1.6858	1.6858	1.6858	1.6850	1.6849	1.6843	1.6840	1.6844	1.6844
305.4106	304.8212	304.8212	304.8212	304.3101	303.9321	303.5186	302.9177	301.8379	301.8379
12.2590	12.2165	12.2165	12.2165	12.0759	12.0517	12.0406	12.0758	12.0942	12.0942
0.0328	0.0328	0.0328	0.0328	0.0325	0.0318	0.0322	0.0320	0.0321	0.0321
10.2487	10.2487	10.2487	10.2487	10.2481	10.2488	10.2488	10.2494	10.2494	10.2494
21.6811	21.5844	21.5844	21.5844	21.3946	21.3833	21.3294	21.3551	21.4447	21.4447
0.6793	0.6793	0.6793	0.6793	0.6757	0.6757	0.6757	0.6758	0.6758	0.6758
17.5289	17.5095	17.5095	17.5095	17.3818	17.3946	17.4397	17.4193	17.3662	17.3662
57.1912	57.2934	57.2934	57.2934	56.7066	56.4858	56.6745	56.6710	56.5389	56.5389
364.5575	362.2755	362.2755	362.2755	358.0696	356.1935	355.2812	354.8163	356.1847	356.1847
45.3040	45.0528	45.0528	45.0528	44.6890	44.6710	44.4337	44.3816	44.3313	44.3313
531.5977	528.5600	528.5600	528.5600	521.9223	520.1494	519.5632	520.0188	522.8436	522.8436
711.2770	709.2806	709.2806	709.2806	705.9718	703.9043	703.7193	703.8751	705.4683	705.4683
21.09.2002 р.	22.09.2002 р.	23.09.2002 р.	24.09.2002 р.	25.09.2002 р.	26.09.2002 р.	27.09.2002 р.	28.09.2002 р.	29.09.2002 р.	30.09.2002 р.
291.1759	291.1759	291.1759	291.3709	289.5910	290.7081	289.7052	290.3788	290.3788	290.3788
829.8719	823.8719	823.8719	829.1552	829.9529	830.4026	832.1291	829.6272	829.6272	829.6272
10.8765	10.8765	10.8765	10.8854	10.8765	10.8788	10.8810	10.8810	10.8810	10.8810
0.0286	0.0286	0.0286	0.0285	0.0286	0.0285	0.0285	0.0285	0.0285	0.0285
70.2213	70.2213	70.2213	70.5201	70.5242	70.1133	70.2889	70.1679	70.1679	70.1679
532.9500	532.9500	532.9500	532.9500	532.9500	532.9500	532.9500	532.9500	532.9500	532.9500
33.3464	33.3464	33.3464	33.4861	33.4759	33.2817	33.3669	33.3089	33.3089	33.3089
6.0403	6.0403	6.0403	6.0867	6.1499	6.0999	6.0834	6.1120	6.1120	6.1120
338.7379	338.7379	338.7379	338.6834	335.3930	336.0732	337.6740	338.2256	338.2256	338.2256
3.4506	3.4506	3.4506	3.4506	3.4506	3.4506	3.4506	3.4506	3.4506	3.4506
878.0066	878.0066	878.0066	879.4554	876.5625	879.4554	879.4554	878.0066	878.0066	878.0066
152.0629	152.0629	152.0629	151.5656	150.8790	151.6432	151.2344	150.9175	150.9175	150.9175
39.2504	39.2504	39.2504	39.2516	39.2585	39.2597	39.2594	39.2602	39.2602	39.2602
70.8718	70.8718	70.8718	71.2363	71.5453	71.1936	71.3026	71.0770	71.0770	71.0770
128.7751	128.7751	128.7751	128.9674	128.6368	128.5474	128.8572	128.2411	128.2411	128.2411
1.6845	1.6845	1.6845	1.6848	1.6847	1.6845	1.6847	1.6846	1.6846	1.6846
299.5339	299.5339	299.5339	300.1336	299.6472	298.7467	298.7399	299.6963	299.6963	299.6963
12.0971	12.0971	12.0971	12.2839	12.3487	12.4197	12.4139	12.4195	12.4195	12.4195
0.0321	0.0321	0.0321	0.0322	0.0322	0.0323	0.0321	0.0322	0.0322	0.0322
10.2490	10.2490	10.2490	10.2490	10.2490	10.2490	10.2490	10.2490	10.2490	10.2490
21.4609	21.4609	21.4609	21.5481	21.5088	21.3482	21.4256	21.4377	21.4377	21.4377
0.6721	0.6721	0.6721	0.6598	0.6598	0.6598	0.6598	0.6598	0.6598	0.6598
17.4111	17.4111	17.4111	17.3416	17.2911	17.1428	17.2178	17.1993	17.1993	17.1993
57.8758	57.3758	57.3758	57.8431	57.6283	57.2028	57.2604	57.2339	57.2339	57.2339
355.8574	355.8574	355.8574	357.9825	358.1179	355.5790	356.5131	355.3606	355.3606	355.3606
43.2420	43.2420	43.2420	43.2868	43.2807	43.3991	43.4269	43.4999	43.4999	43.4999
521.7581	521.7581	521.7581	523.9431	523.7833	520.7454	522.0778	521.1718	521.1718	521.1718
702.4738	702.4738	702.4738	703.5486	701.7828	702.4405	702.7267	702.5182	702.5182	704.9295

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Олег Макаренко

Головний економіст управління валютного контролю та ліцензування небанківських установ департаменту валютного контролю та ліцензування Національного банку України

Валютний контроль як інструмент стабілізації валютного ринку в Україні

Незважаючи на комплекс заходів валютного контролю, вплив короткострокового капіталу, спровокований нестабільністю економічної ситуації в Україні, триває. У статті аналізуються найпоширеніші форми втечі капіталу за кордон, заходи, спрямовані на боротьбу із цим явищем, та висловлюється думка щодо їх ефективності.

Мета стабілізації ринку капіталу — встановлення певних пропорцій та співвідношень, за допомогою яких досягається ринкова рівновага, а також визначаються засоби та інструменти впливу на ринок капіталів. Прийнято розрізняти три форми впливу держави на економічні процеси: **правову, економічну та адміністративну**. Коротко характеризуючи кожну з них, слід зазначити, що **правова (законодавча)** форма відіграє основоположну роль. У сучасному економічному просторі всі регулюючі дії уряду в рамках і адміністративної, і економічної форм повинні здійснюватися на правовій основі, тобто бути встановленими законодавчо. **Економічна** форма державного регулювання включає два взаємопов'язані види регулюючої діяльності: **монетарну (грошово-кредитну) і фінансову (податково-бюджетну)** політику. Обидві впливають на ділову активність та динаміку ринку капіталу. Не менший вплив на стан ринку капіталу справляє його **адміністративне регулювання**. Одним із головних інструментів впливу держави залишається специфічний механізм, спрямований на зміцнення валютного курсу, вирівнювання платіжного балансу країни, зміцнення національної грошової одиниці тощо. Цей механізм отримав у економічній літературі назву **“валютний контроль”**.

Іншими словами, валютний контроль — це один із заходів, спрямованих на створення нормального ринкового клімату в економіці держави, насамперед на ринку капіталу, за допомогою комплексу правових, адміністративних та економічних засобів.

Одним із головних завдань стабілізації ринку капіталу в Україні залишається налагодження ефективної системи регулювання руху капіталу. Особливої актуальності набуває проблема відпливу (втечі) капіталу з країни.

Втечу капіталу слід відрізнити від його **вивезення** — поширеної форми міжнародних економічних відносин. Капітал вивозять під впливом ринкових чинників, скажімо, динаміки процентних ставок у різних країнах. Втеча ж капіталу провокується в основному неринковими чинниками. До них насамперед належать:

- ◆ недосконалість законодавчої бази, особливо у сфері оподаткування;
- ◆ відсутність об'єктів для вкладення грошових коштів, що відповідали б інтересам інвесторів;
- ◆ нестабільність та непередбачуваність політичної ситуації;
- ◆ криміналізація економіки та корумпованість влади;
- ◆ нерегульованість відносин власності.

Здебільшого вплив капіталу, як і будь-який інший його рух за кордон, здійснюється за механізмами валютного ринку. Відтак побудова ефективної системи валютного регулювання і валютного контролю є вузловим елементом діяльності держави, спрямованою на запобігання втечі капіталу з країни.

Отже, **втеча капіталу** є відпливом, переміщенням капіталів різного походження (як легального, так і нелегального) з території України на територію будь-якої іншої держави, розміщення його на цій території і використання тим чи іншим способом.

Втеча капіталів за кордон означає насамперед їх **фактичне вивезення за межі України** (або повернення назад у вигляді іноземних інвестицій). На мою думку, **не можна пов'язувати із втечею капіталу зміну українського власника на іноземного (скажімо, продаж частки у власності чи продаж усього підприємства українським господарем зарубіжному партнеру)** в тому разі, коли капітали залишаються на території України, але фактично переходять у власність резидента іноземної держави. Подібна ситуація може розцінюватися по-різному: як цілком законна, легальна або незаконна, навіть злочинна, проте до втечі капіталу за кордон вона стосунку не має. Якщо капітал залишається на території України, держава одержує від цього економічну вигоду у вигляді податків, інвестування капіталів в українську економіку, що сприяє її розвитку та зміцненню.

Не можна вважати втечею капіталів і **конвертування** національної валюти в іноземну, якщо вона залишається на території України. Навіть якщо ці кошти не розміщені на банківських рахунках, а зберігаються “в панчохах” і не працюють не лише на офіційну економіку України, а й на свого власника, відпливу капіталів немає, оскільки капітал знаходиться в Україні (водночас накопичення готівки, яка обслуговує тіньову економіку поза банківською системою, — це втеча капіталу).

Сама втеча — фактичне вивезення капіталів за кордон або їх неповернення з-за кордону — може здійснюватися різними способами. Розгляне-

мо найпоширеніші з них.

1. Неповорнення валютної виручки, отриманої від експортно-імпорتنих операцій:

- ♦ заниження у документах вартості експортного товару, який в офшорній зоні оплачується зарубіжним партнером за світовими цінами. Різниця залишається на особистому рахунку українського постачальника в офшорному банку;

- ♦ завищення у контракті показників якості експортного товару з одночасним завищенням розміру штрафу за невідповідність заявленій якості. За такий товар український експортер виплачує за кордон значний штраф, який насправді осідає на його зарубіжному особистому рахунку, найчастіше — в офшорі;

- ♦ необґрунтовані авансові перерахування в рахунок фіктивних контрактів на поставки в країну товарів та оплата фіктивних імпорتنих послуг (інформаційних, маркетингових, консалтингових, комісійних тощо);

- ♦ маніпуляції із цінами при товарообмінних операціях (бартерних, клірингових, компенсаційних тощо) з подальшим інвестуванням за кордоном частини коштів;

- ♦ надання відстрочки з оплати експортної продукції (фірмовий кредит);

- ♦ використання міжнародних перестраховальних операцій;

- ♦ приховування експортної виручки в іноземних банках шляхом заниження експортних цін порівняно зі світовими, експорт кінцевої продукції під виглядом сировини;

- ♦ фіктивні імпортні контракти;
- ♦ створення фіктивної заборгованості перед підконтрольними юридичними особами за кордоном.

2. Завищення зарубіжним партнером (за домовленістю) процентної ставки за кредит в іноземній валюті, наданий українській стороні. Під виглядом виплати відсотків український боржник переказує за кордон значні грошові кошти.

3. Придбання громадянами України нерухомості за кордоном, відкриття резидентами (як юридичними, так і фізичними особами) рахунків у іноземних банках і придбання акцій іноземних компаній без отримання ліцензій Національного банку України.

4. Внесення страхового депозиту в іноземний банк із формальним наміром отримати кредит при подальшій відмові від нього.

5. Створення офшорних компаній

для виведення частини прибутку з-під оподаткування.

6. Зловживання при отриманні іноземної фінансової допомоги з осіданням за кордоном до третини виділеної суми.

7. Трансферти при тіньовому фінансуванні імпорتنих операцій і зниження обсягів податкових платежів.

8. Неконтрольоване вивезення наявної валюти за кордон громадянами України та іноземцями.

9. Операції з продажу за кордоном цінних паперів (акцій, облігацій) за нижчою від ринкової вартістю.

10. Валютні операції, в тому числі форвардні, з метою виведення з банків активів.

11. Видача кредитів, у тому числі вексельних, які явно не буде повернуто.

12. Фіктивні банкрутства банківських установ, які супроводжуються переведенням коштів на закордонні рахунки.

Перелічені конкретні різновиди впливу капіталів за кордон, на нашу думку, можна звести до кількох основних (див. таблицю 1).

Визначивши найпоширеніші способи впливу капіталу за межі країни, з'ясуємо, які з них на сьогодні є найактуальнішими для економіки України.

1. Вплив капіталу за допомогою експортно-імпорتنих операцій

Як зазначалося, *найзавуальованішим каналом впливу капіталу є експортно-імпортні операції*.

На сьогодні це одна з головних проблем валютного контролю в Україні. З метою її розв'язання Національний банк здійснив ряд дієвих кроків. Удосконалено нормативно-правову базу системи взаємодії між органами валютного контролю, зокрема, обміну інформацією між НБУ та Держмитслужбою України в час-

тині контролю вантажно-митних декларацій на товари, що перетинають кордон. Відтак значно скоротився вплив валютних цінностей на підставі фіктивних митних декларацій.

Водночас залишаються майже повністю неконтрольованими як Національним банком, так і податковими органами *перерахування іноземної валюти в оплату за послуги та використання активів нематеріального характеру*.

За даними платіжного балансу, в 2001 році за імпортом послуг сплачено безготівкових коштів на суму близько 2 150 млн. доларів, з яких 1 500 млн. доларів (67% від загального обсягу) становили платежі за такі види послуг:

- ♦ роялті та ліцензійні;
- ♦ інші ділові послуги;
- ♦ будівельні;
- ♦ комп'ютерні та інформаційні;
- ♦ комунікаційні.

Зокрема, за імпортом послуг, які в платіжному балансі кваліфікуються як "інші ділові послуги", за 2001 рік нерезидентам сплачено 500 млн. доларів. За цей же період платежі за імпортом ліцензій та роялті становили 670 млн. доларів — доволі сумнівні дані, особливо з огляду на те, що Держкомстатом такі обсяги не підтверджуються (див. таблицю 2). Привертає увагу, що розрахунки за ці послуги здійснювалися переважно в російських рублях, в окремих випадках — у доларах США.

Така ж тенденція зберігається і нинішнього року. Обсяги платежів за імпортом послуг за 6 місяців 2002 року збільшилися порівняно з відповідним періодом минулого року в 1.3 раза (з 1 389.9 млн. до 1 869.3 млн. доларів). У тому числі обсяги платежів за імпортом таких видів послуг, як *роялті та ліцензійні, інші ділові, будівельні, комп'ютерні та інформаційні послуги зрос-*

Таблиця 1. Основні способи впливу капіталів за кордон

Способи	Механізм
Банківський	Переказ та інші банківські операції, за допомогою яких кошти в іноземній валюті, що знаходилися на рахунках в українських банках, переводяться на рахунки в іноземних банках
Фізичний	Вивезення наявної та іншої (наприклад, на кредитних картках, у дорожніх чеках тощо) іноземної валюти і валютних цінностей, цінних паперів при перетинанні кордону України
Експортно-імпортний	Неповорнення валюти, отриманої від здійснюваної за кордоном економічної діяльності, на територію України
Господарський	Ведення явно не вигідної для українського партнера офіційної економічної діяльності з іноземними партнерами або вітчизняними підприємствами, що знаходяться за кордоном, з одночасним отриманням та розміщенням неофіційних валютних прибутків за межами України
Небанківські перекази	Використання телеграфних та інших небанківських переказів грошових коштів за кордон

Таблиця 2. Динаміка платежів за імпортом окремих видів послуг у 2001 році та 6 місяців 2002 року*

Показники	Млн. доларів США					
	2001 рік				2002 рік	
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал
Імпорт послуг	333.9	497.5	558.5	733.7	649.9	677.3
у тому числі:						
інші ділові послуги	106.2	100.2	100.2	193.6	216.9	302.9
комп'ютерні та інформаційні	5.3	7.5	7.3	32.0	11.4	12.7
будівельні	25.2	32.5	48.2	61.7	161.4	164.4
рояліті та ліцензійні	46.2	154.4	234.2	230.2	62.0	34.1

*За даними платіжного балансу України.

ли загалом в 1.5 раза (із 867.3 млн. до 1 324.3 млн. доларів) і становили 70.8% від загального обсягу платежів за імпортом послуг.

Аналіз валютної структури розрахунків за імпортом зазначених видів послуг свідчить, що більшість із них здійснюється в російських рублях і доларах США (див. таблицю 3).

Значна частина платежів за імпортом зазначених видів послуг здійснювалася на ЛОРО-рахунки банків-нерезидентів. Зауважимо, що 97% зазначених коштів надходили на ЛОРО-рахунки латвійських банків. Привертає увагу той факт, що із запровадження контролю за платежами в національній валюті розрахунки за імпортом вказаних видів послуг у гривнях фактично припинилися і становлять (у перерахунку) лише 1 млн. доларів.

2. Купівля-продаж корпоративних цінних паперів

Слабкий розвиток фондового ринку, невизначеність системи контролю за фінансовими операціями на цьому ринку також створюють сприятливі умови для втечі капіталу з країни.

Так, із квітня 2001 року значно зросли обсяги операцій, пов'язаних

зі зворотним викупом у нерезидентів акцій українських підприємств.

Сальдо надходжень і платежів за операціями купівлі-продажу акцій резидентів, здійснюваних між резидентами та нерезидентами, було у 2001 році від'ємним і становило (у перерахунку) близько 200 млн. доларів.

Упродовж першої половини 2002 року ця тенденція збереглася і навіть значно посилилася — від'ємне сальдо за зазначеними операціями становить уже 300 млн. доларів. Усього ж за останні півтора року за межі України в оплату корпоративних цінних паперів резидентів (зворотний викуп) перераховано 800 млн. доларів.

3. Накопичення готівкової валюти поза банківською системою

Фактором ризику для української економіки є тенденція поступового накопичення зовнішніх активів у вигляді готівкової валюти поза банками, яке відображається у фінансовому рахунку платіжного балансу в статті "інший короткостроковий капітал" — активи. Річ у тім, що ця готівка обслуговує переважно тіньовий сектор економіки і лише

частково враховується при визначенні монетарних показників. За розрахунками, у 2001 р. приріст готівки в іноземній валюті у небанківському секторі становив 1.4 млрд. доларів, що дорівнює приблизно чверті обсягу грошової маси, яка перебувала в обігу на кінець року. За скромними експертними оцінками, тільки за останні три роки приріст готівкової іноземної валюти, що циркулює поза банківською системою, сягнув майже 4 млрд. доларів. Це свідчить про досить інтенсивний процес неврахованого накопичення грошової маси в обігу. Природно, настільки значна маса готівкової валюти не може не впливати на динаміку таких макроекономічних показників, як валютний курс та інфляція.

Висновки

Проблема впливу капіталу охоплює широку сферу питань. При застосуванні тих чи інших важелів державного регулювання важливо розрізняти поняття втечі та вивезення капіталу. Проведений аналіз руху капіталу свідчить, що значний його вплив із банківської системи України потребує посилення контролю за цим явищем та використання сучасніших методів і механізмів виявлення зазначених процесів.

Головним інструментом при здійсненні регулятивних дій, на нашу думку, є валютний контроль, спроможний за допомогою наявного комплексу заходів вирішувати завдання, що стоять нині перед економікою України. Питання стосовно ефективності цих заходів у вирішенні проблеми вивезення капіталу залишається відкритим. Парадокс у тому, що варто лише запустити той чи інший регулюючий механізм за попередження порушенням, як з'являються інші лазівки. Так, скорочення обсягів неповернення валютної виручки спровокувало вплив капіталу іншими каналами. Практика свідчить, що застосування лиш окремих механізмів контролю є неефективним — потрібно вживати комплексних заходів.

Загалом, проблема впливу капіталу в будь-якому його прояві пов'язана з недовірою до вітчизняного ринкового середовища. Закордонні банки для вивезених грошей — усього-навсього надійний сейф.

Таблиця 3. Динаміка платежів за імпортом окремих видів послуг у російських рублях за 2001 рік та 6 місяців 2002 року*

Показники	Млн. доларів США					
	2001 рік				2002 рік	
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал
Імпорт послуг (інші ділові, будівельні, рояліті та ліцензійні, комп'ютерні та інформаційні)	13.4	13.7	57.7	211.2	293.1	351.9
у тому числі:						
інші ділові послуги	4.3	4.9	22.6	105.0	90.9	198.4
комп'ютерні та інформаційні	0.8	0.8	0.5	26.8	1.4	2.5
будівельні	5.5	5.8	28.4	50.6	147.4	150.7
рояліті та ліцензійні	2.8	2.2	3.2	28.8	53.4	0.3

*За даними платіжного балансу України.

Богдан Пшик

Викладач кафедри банківських дисциплін
Львівського банківського інституту
Національного банку України, аспірант
Інституту регіональних досліджень
Національної академії наук України

Фінансування житлового будівництва в Україні: соціально-економічний та регіональний аспекти

У статті розглядаються діючі в Україні та за рубежом механізми фінансування житлового будівництва, пропонуються заходи щодо їх подальшого вдосконалення у нашій країні, що сприяло б вирішенню гострих соціально-економічних проблем.

Серед найгостріших соціально-економічних проблем, які в Україні досі залишаються невирішеними, — забезпечення житлом громадян, що його потребують. Протягом останніх років ситуація ускладнилася, оскільки в умовах ринкової економіки житло не може надаватися безкоштовно, як це було раніше. Кризові явища перехідної української економіки негативно позначаються й на стані ринку житла. Приблизно третина населення проживає у незадовільних умовах, а середня забезпеченість людей житлом не перевищує 21 кв. метра загальної площі на одну особу, що у 2—2.5 раза менше, ніж у країнах із розвинутою ринковою економікою. Причому житлова проблема в Україні з кожним роком дедалі більше загострюється, зокрема й у Львівській області, про що свідчать дані графіка.

Так, на Львівщині обсяг інвестицій у житлове будівництво в 2001 році становив 125.8 млн. грн. і порівняно з 2000 роком зменшився на 15%. Основним фінансовим джерелом стали кошти населення, питома вага яких у загальному обсязі вкладень у житлове будівництво сягнула 63.2%.

Загальні обсяги інвестицій у будівництво житла незначні, принаймні вони недостатні для вирішення назрілої проблеми. На нашу думку, одним зі шляхів її розв'язання може бути сприятлива (стимулююча) державна житлова політика, спрямована на розширення житлового будівництва з використанням різних джерел фінансування.

Як свідчить світовий досвід, основним джерелом

фінансування інвестиційної діяльності є кредити комерційних банків. Позички на будівництво чи придбання житла мають свою специфіку. Вони, по-перше, прискорюють сам процес отримання чи придбання громадянами житла. До того ж надання зазначених кредитів сприяє підвищенню платоспроможного попиту, спри-

чиняє виникнення нових потреб, що стимулює зростання суспільного виробництва. По-друге, кредити на житлове будівництво мають соціальний характер — вони спрямовані на підвищення життєвого рівня людей, передусім із низькими та середніми доходами, поліпшення їх житлових, побутових умов, а відтак — і на зміцнення сімей, дотримання соціальної справедливості.

З огляду на це кредитування житлового будівництва, як правило, ретельніше регулюється державою, адже воно почасти провадиться на пільгових умовах.

На наш погляд, перспективними для розвитку фінансування

житлового будівництва України є механізми кредитування, які вже тривалий час застосовуються у країнах Західної Європи та Північної Америки. Умовно їх поділяють на три групи:

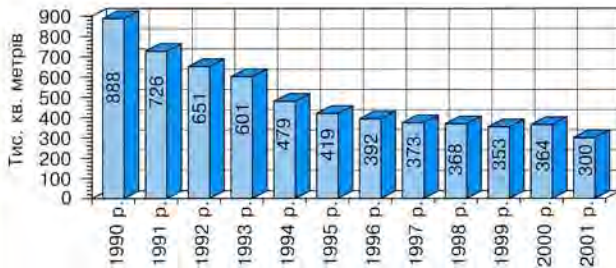
1. Механізм житлових заощаджень.
2. Механізм іпотечного кредитування.
3. Механізм змішаного кредитування (поєднує ознаки першого та другого).

Розглянемо їх детальніше.

Загалом в основі механізму житлових заощаджень лежить принцип “заощадження — позика”, тобто накопичення вільних грошових коштів населення на будівництво чи придбання житла спеціалізованими банківськими установами та надання ними так званих житлових позичок. Така

**Введення житла у Львівській області
за рахунок різних джерел фінансування**

система кредитування житлового будівництва широко застосовується, наприклад, у Німеччині.

Пояснимо сутність механізму на умовному прикладі. Скажімо, житловий об'єкт коштує 100 тисяч євро. Тобто потенційний покупець, заощаджуючи щороку 10 тисяч євро, може придбати його через 10 років. Але якщо 10 таких покупців об'єднують свої заощадження, то вже через рік один із них зможе отримати житло. За умови, що всі вони продовжуватимуть заощаджувати, виграють усі учасники угоди, крім останнього. Така система житлового кредитування в Німеччині дуже популярна. Нині понад 20 мільйонів громадян цієї країни володіють щонайменше однією угодою на кредитування житла. Загальна кількість угод перевищує 30 мільйонів.

Довів свою ефективність і такий механізм розв'язання житлової проблеми, як кредитування під заставу нерухомості — іпотечний кредит. Порівняно з іншими видами кредиту іпотечний має свої особливості. Фізична особа може отримати позичку на тривалий період за умови, що вона забезпечена нерухомістю. Непогашення кредиту в термін, передбачений кредитною угодою, призводить до втрати позичальником заставленої нерухомості та передачі її у власність банку.

Житлова іпотека є загальноприйнятим у світі інструментом вирішення житлових проблем у ринкових умовах господарювання. Так, досвід США свідчить, що механізм іпотеки у цій країні за останні 30 років дає змогу щороку спрямовувати на житловий ринок близько 400 млрд. доларів, вводити в експлуатацію в середньому 230 млн. кв. метрів житла, 70% якого — індивідуальні будинки.

В економічно розвинутих країнах іпотечні кредити називають позичками для заможних, оскільки для їх отримання позичальник повинен мати високі доходи та володіти відповідними об'єктами нерухомого майна, які слугуватимуть гарантією повернення кредиту. Отримувачами таких позичок є, як правило, представники середнього класу, частка яких у загальній кількості населення — 60–80%. Досвід країн із розвинутим іпотечним кредитуванням свідчить, що питома вага іпотеки у вартості житлового об'єкта, який купується (чи будується), становить до 90%.

В Україні систему іпотечного кредитування намагаються створити із 1994 року, проте цю справу досі не завершено через недосконалість принципів державного регулювання. Крім того, в нашій країні практично немає верстви населення, яка могла б отримувати та погашати іпотечні кредити. Формально середній клас у нас існує, проте рівень грошових доходів його представників за критеріями еко-

номічно розвинутих країн не виходить за межі бідності. Тому для запровадження та подальшого розвитку системи іпотечного кредитування в Україні необхідно передусім сформулювати такі макроекономічні умови (зокрема за рахунок зростання реальних доходів населення), які б забезпечували доступність іпотечних кредитів усім верствам суспільства.

На нашу думку, найбільш вдало сформовано комплекс заходів щодо створення вітчизняної системи іпотечного кредитування в Указі Президента України “Про Основні напрями забезпечення житлом населення України на 1999–2005 роки” від 15 липня 1999 року № 856/99. Серед них:

- ♦ створення умов для надання громадянам довгострокових, до 30 років, кредитів під заставу власних квартир, будинків, дач, іншого нерухомого майна;
- ♦ створення ефективних механізмів захисту прав кредиторів та позичальників за допомогою системи державної реєстрації прав на землю та іншу нерухомість;
- ♦ упровадження чіткої системи рефінансування іпотечних заставних шляхом їх продажу після оформлення кредиту з метою підтримки на необхідному рівні ліквідності балансу банку, додаткового залучення коштів для іпотечних кредитів.

Нині вітчизняні комерційні банки зосереджують свою діяльність переважно на обслуговуванні юридичних осіб. Тоді як за кордоном обсяги кредитування населення становлять третину сукупного кредитного портфеля банків.

Одним із перспективних напрямів кредитування житлового будівництва в Україні є молодіжне пільгове кредитування. Згідно з Постановою Кабміну “Про додаткові заходи щодо реалізації молодіжної житлової політики” від 3 грудня 1997 року молоді громадяни, які перебувають на квартирному обліку, мають змогу отримати пільговий кредит на будівництво чи реконструкцію житла терміном до 30 років, але за умови сплати початкового внеску. За цими позичками передбачаються пільгові процентні ставки та умови погашення, а саме:

- ♦ процентна ставка — 3% річних для позичальників, які не мають дітей;
- ♦ якщо позичальник має одну дитину, кредит для нього є безпроцентним;
- ♦ якщо позичальник має двох дітей, то за рахунок коштів бюджету погашається 25% суми кредиту, трьох — 50%.

Комерційні банки використовують ще одну схему довгострокового фінансування придбання житла, а саме: за рахунок залучення коштів фізичних та юридичних осіб із довгостроковим кредитуванням житла під його заставу. Зокрема таку схему фінансування застосовують холдингова компанія “Київміськбуд” та АКБ “Аркада”. Нині “Аркада” надає кредити на будівництво житла громадянам України терміном до 30 років. Перший внесок інвестора повинен становити 30–35% від вартості житла. До часу введення його в експлуатацію позичальник сплачує лише проценти за користування кредитом, а потім шоквартально погашає кредит і відсотки за ним. Аби захистити кошти вкладників від негативного впливу різноманітних банківських ризиків, “Аркада” використовує спеціальну методику нарахування відсотків. Суть її полягає в тому, що на залучені суми коштів та надані кредити проценти нараховуються у розрахункових одиницях інвестування — “одінах”. Відсоткова ставка для вкладників банку становить 10% річних в “одінах”, для інших клієнтів, які одержують в банку довгостроковий кредит для будівництва чи придбання житла, — 10.5%.

Незважаючи на соціальне значення та фінансову привабливість фінансування придбання (будівництва) житла, комерційні банки не проявляють до цих операцій особливого інтересу. Така "неувага" має як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. Адже інвестування житла — процес доволі тривалий і супроводжується впливом інфляційного та інших ризиків, зростанням цін на будівельні роботи й матеріали. Тож зважаючи на це, комерційні банки надають перевагу короткостроковим кредитам, які спрямовуються у прибуткові та менш ризикові галузі національної економіки.

Важливою передумовою збільшення обсягу інвестицій у житлове будівництво є наявність розвинутої виробничої та фінансової інфраструктур. Ця обставина передбачає вдосконалення системи кредитування та залучення коштів із позабюджетних джерел фінансування житлового будівництва, зокрема, грошей підприємницьких структур та населення. Створення бірж, інвестиційних та інших фондів, іпотечних і житлових банків, страхових компаній та інших ринкових інституцій, які можуть надати фінансову підтримку житловому будівництву в Україні, має стати суттєвою складовою житлової політики держави. Один із найважливіших її факторів — створення сприятливих умов для діяльності підприємств та організацій, які займаються проектуванням, будівництвом і реконструкцією житлових об'єктів. Прикладом таких підприємств є корпорація "Карпатбуд" у Львові та холдингова компанія "Київ-міськбуд" у Києві. Заслугує на увагу діяльність львівського "Карпатбуду", який спеціалізується в основному на будівництві 5—20 квартирних житлових будинків. За останні п'ять років корпорація збудувала понад 40 тисяч квадратних метрів загального житла і 28 тисяч квадратних метрів — індивідуального. Активізація діяльності таких підприємницьких структур може дати імпульс інвестиційним процесам у сфері житлового будівництва загалом.

Об'єктивна потреба у створенні в Україні системи недержавного житлового забезпечення, яку представлятимуть спеціалізовані недержавні фонди для інвестування будівництва житла, пов'язана з вирішенням житлового питання взагалі.

Передусім необхідно стимулювати формування професійних фондів для інвестування будівництва житла, створення сприятливих механізмів їх реєстрації та оподаткування. Важливим питанням є формування будівельних заощаджень громадян та коштів фондів і їх використання із забезпеченням захисту від інфляції. В процесі вирішення цієї проблеми доцільно було б надати фондам право вкладати кошти фізичних осіб у певні інвестиційні активи, високоліквідні державні боргові зобов'язання та акції фінансово стабільних підприємницьких структур, а також випускати іпотечні зобов'язання. Прикладом щодо цього може слугувати створене банком "Аркада" ТОВ "Аркада-фонд", яке випустило іменні процентні облігації у бездокументарній формі з терміном обігу три та шість місяців. Випускаючи зазначені цінні папери, товариство отримує право вимоги з іпотечних кредитів, які надано фізичним особам на будівництво житла. Діяльність таких інститутів фондового ринку сприятиме вирішенню житлової проблеми та посилить зацікавленість громадян у довгострокових заощадженнях у недержавних професійних фондах. Завдяки їм можна було б створити ефективну структуру національного ринку цінних паперів.

Досвід ринкових перетворень в Україні свідчить, що

для вирішення соціально-економічних проблем, у тому числі житлової, слід використовувати й нетрадиційні підходи та механізми. В умовах переходу до інформаційного суспільства у світі започаткувалися нові тенденції до забезпечення економічного прогресу на базі інновацій, які є результатом спрямування можливостей науково-технічного потенціалу на задоволення соціально-економічних потреб. Одним із найпоширеніших інструментів прискорення науково-технічного розвитку, а водночас і вирішення житлової проблеми є соціотехнополісна модель розвитку.

Нині нарізла об'єктивна необхідність у розробці сучасної моделі житлових комплексів, трансформації їх у новітні форми територіальної інтеграції, де конгломерат із науки, освіти та високоякісного виробництва, а також житлова та соціально-побутова зона, створена навколо них, спричиняють "ланцюгову" реакцію соціально-економічної активності.

Серед основних завдань створення та функціонування соціотехнополісів такі:

- ♦ залучення людського інтелекту для упровадження високих технологій;
- ♦ створення необхідних умов для концентрації інвестиційних ресурсів;
- ♦ вирішення ряду соціальних проблем, зокрема житлової та проблеми зайнятості;
- ♦ підтримка підприємництва і розвиток конкуренції.

Реалізація соціотехнополісної концепції житлового будівництва, орієнтованої на науково-технічний та інноваційний розвиток, дасть змогу вирішити передусім житлові проблеми.

Джерелами залучення фінансових ресурсів можуть бути субсидії місцевих та регіональних програм розвитку, державні інвестиції, кредити комерційних банків, спеціальні емісії державних та регіональних цінних паперів, іпотечне кредитування, заощадження населення, інвестиційні податкові кредити тощо.

Сьогодні такі соціотехнополіси доцільно створювати у великих містах — Києві, Львові, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Одесі. Створення та забезпечення функціонування соціотехнополісів сприятиме соціально-економічному розвитку цілих регіонів.

Отже, фінансування житлового будівництва в Україні є важливим механізмом, за допомогою якого можна не лише вирішувати проблеми забезпечення громадян житлом, а й створювати нові робочі місця. Його активізація може надати значного поштовху розвитку багатьох галузей народного господарства. Цілком очевидно, що піднесення житлового будівництва має стати однією з передумов економічного розвитку регіонів та розв'язання багатьох соціально-економічних проблем.

Література.

1. Інвестиції та будівельна діяльність у Львівській області за 2001 рік: Статистичний збірник. — Львів: Обласне управління статистики, 2002.
2. Указ Президента України "Про Основні напрями забезпечення житлом населення України на 1999 — 2005 роки" від 15 липня 1999 року № 856/99.
3. Михасюк І.Р., Янків М.Д., Залога З.М., Сажинець С.Й. Регіональна економіка / За ред. проф. І.Р. Михасюка. — Львів: Українські технології, 1998. — 240 с.
4. Указ Президента України "Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року" від 24 травня 2000 р. № 717/2000.

Валерій Галасюк

Академік АЕН України,
генеральний директор аудиторської фірми
"Каупервуд" (м. Дніпропетровськ)

Віктор Галасюк

Консультант інформаційно-консалтингової
фірми "Інкон-центр" (консалтингова група
"Каупервуд", м. Дніпропетровськ)

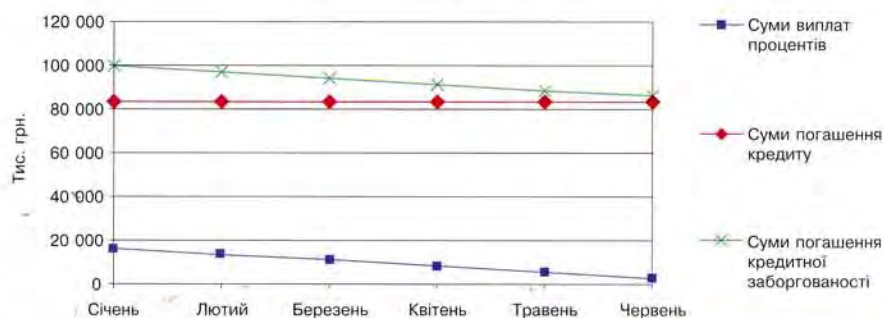
Оцінка кредитоспроможності позичальника (зіставлення умов кредитування і здатності позичальника генерувати FSC-потіки)

У статтях "Методика оцінки кредитоспроможності позичальників" та "Методика оцінки кредитоспроможності позичальників (аналіз здатності позичальника генерувати SC-потіки)", опублікованих відповідно у № 2 та № 7 "Вісника НБУ" за 2002 рік, автори описали перший і другий етапи розробленої ними методики. У пропонованій вашій увазі статті в цьому номері журналу розглянуто завершальний, третій етап — зіставлення умов кредитування та здатності позичальника генерувати FSC-потіки.

Таблиця 1. Умови кредитування

Інтервали періоду кредитування	Суми виплат відсотків, тис. грн.	Суми погашення кредиту, тис. грн.	Суми погашення кредитної заборгованості, тис. грн.
Січень	16 666.67	83 333.33	100 000.00
Лютий	13 888.89	83 333.33	97 222.22
Березень	11 111.11	83 333.33	94 444.44
Квітень	8 333.33	83 333.33	91 666.67
Травень	5 555.56	83 333.33	88 888.89
Червень	2 777.78	83 333.33	86 111.11
Усього:	58 333.33	500 000.00	558 333.33

Графік 1. Умови кредитування

На третьому, завершальному етапі оцінки кредитоспроможності позичальника як вихідну інформацію аналітик використовує таблиці умов кредитування та FSC-потоків, побудовані в процесі здійснення двох попередніх етапів.

Припустимо, інформацію маємо таку (див. таблиці 1 і 2 та графіки 1 і 2).

Зіставивши графіки "Суми погашення кредитної заборгованості" та "FSC-потіки позичальника", аналітик може порівняти їх візуально (див. графік 3). При цьому він зауважить три різні ситуації:

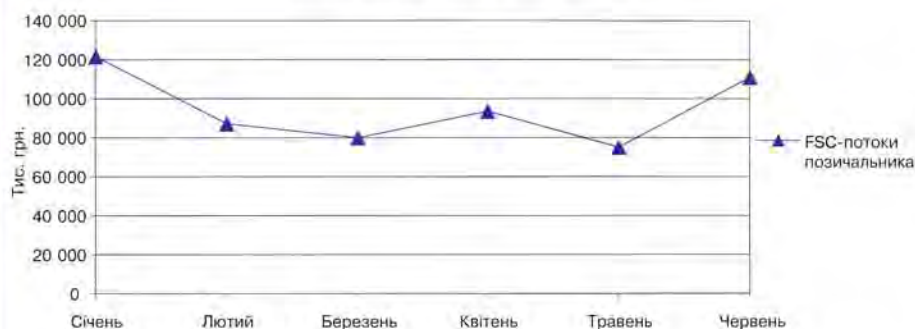
1. Значення графіка "FSC-потіки позичальника" протягом усього періоду кредитування перевищують значення графіка "Суми погашення кредитної заборгованості". Це свідчить про кредитоспроможність позичальника за даних умов кредитування.

2. Значення графіка "Суми погашення"

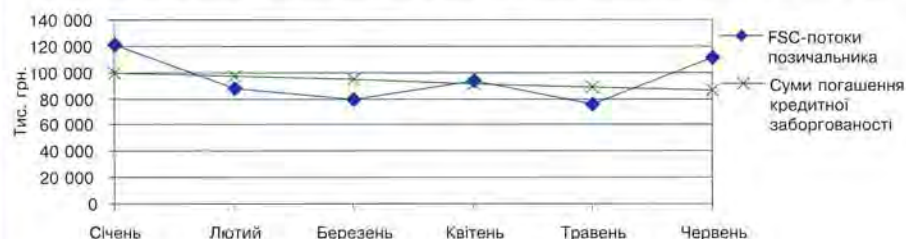
Таблиця 2. FSC-потіки позичальника

Інтервали періоду кредитування	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
Величини FSC-потоків позичальника, тис. грн.	121 323.00	87 561.00	79 984.00	93 272.00	75 535.00	111 300.00

Графік 2. FSC-потоки позичальника

Графік 3. Зіставлення FSC-потоків позичальника і сум погашення кредитної заборгованості

ня кредитної заборгованості" протягом усього періоду кредитування перевищують значення графіка "FSC-потоки позичальника". Така ситуація засвідчує некредитоспроможність позичальника за даних умов кредитування.

3. В одні інтервали періоду кредитування значення графіка "FSC-потоки позичальника" перевищують значення графіка "Суми погашення кредитної заборгованості", а в інші, навпаки — значення останнього графіка більші, ніж попереднього. Саме цю ситуацію відображено на графіку 3. Вона потребує спеціального аналізу.

Перевищення значень графіка "FSC-потоки позичальника" відносно значень графіка "Суми погашення кредитної заборгованості" свідчить про наявність у відповідному інтервалі часу достатнього обсягу грошових коштів для погашення кредитної заборгованості позичальника і навіть про певний їх надлишок. Причому чим більшим є таке перевищення, тим вищою у відповідному інтервалі періоду кредитування є величина надлишку грошових коштів, яка утворює своєрідну "зону безпеки". І навпаки: перевищення значень графіка "Суми погашення кредитної заборгованості" відносно значень графіка "FSC-потоки позичальника" свідчить про нестачу у відповідному інтервалі часу обсягу грошових коштів, достатнього для погашення кредитної заборгованості позичальника. І чим значнішим є таке переви-

шення, тим більша у відповідному інтервалі періоду кредитування нестача грошових коштів, яка утворює своєрідну "зону небезпеки".

Наявність поряд із "зонами безпеки" "зон небезпеки" ускладнює візуальне зіставлення зазначених графіків. У цьому випадку слід застосовувати спеціальний кількісний метод, який умовно назовемо *NP-методом (necessity-possibility method)*. Він дає змогу кількісно зіставляти "можливість" (*possibility*) та "необхідність" (*necessity*), які відображають здатність позичальника генерувати FSC-потоки відповідно до **необхідності** погашати кредитну заборгованість згідно з умовами кредитування.

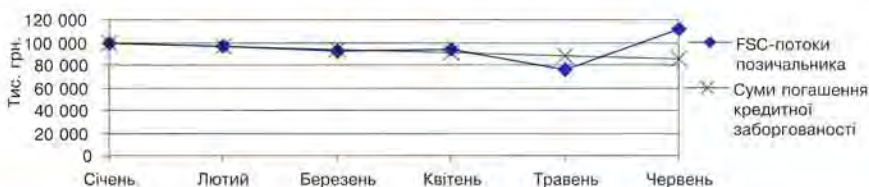
Насамперед слід побудувати таблицю, що відображає відхилення величин FSC-потоків позичальника від сум погашення кредитної заборгованості у відповідні інтервали періоду кредитування (див. таблицю 3).

Позитивні величини відхилень у таблиці 3 кількісно відображають згадані вище "зони безпеки", негативні — "зони небезпеки".

NP-метод передбачає застосування *процедури FSC-перерозподілу (free solely cash flows redistribution)*, яка базується на *принципі FSC-компенсації (free solely cash flows compensation principle)*. Принцип FSC-компенсації передбачає можливість компенсації нестачі грошових коштів у "зонах небезпеки" за рахунок надлишків грошових коштів у більш ранніх "зонах безпеки". Інакше кажучи, якщо в позичальника очікується нестача грошових коштів для погашення кредитної заборгованості у певному інтервалі періоду кредитування, вона може бути компенсована за рахунок надлишків грошових коштів у більш ранніх інтервалах періоду кредитування.

Таким чином, аналітик може здійснити процедуру FSC-перерозподілу, компенсуючи негативні відхилення FSC-потоків від сум погашення кредитної заборгованості за рахунок більш ранніх позитивних відхилень FSC-потоків від сум погашення кредитної заборгованості. Візуально ця

Графік 4. Зіставлення FSC-потоків позичальника та сум погашення кредитної заборгованості (після здійснення процедури FSC-перерозподілу)

Таблиця 3. Зіставлення FSC-потоків позичальника та сум погашення кредитної заборгованості (до здійснення процедури FSC-перерозподілу)

Інтервали періоду кредитування	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
FSC-потоки позичальника ("можливість"), тис. грн.	121 323,00	87 561,00	79 984,00	93 272,00	75 535,00	111 300,00
Суми погашення кредитної заборгованості ("необхідність"), тис. грн.	100 000,00	97 222,22	94 444,44	91 666,67	88 888,89	86 111,11
Відхилення FSC-потоків позичальника ("можливості") від сум погашення кредитної заборгованості ("необхідності"), тис. грн.	21 323,00	-9 661,22	-14 460,44	1 605,33	-13 353,89	25 188,89

процедура є своєрідним згладжуванням. Її алгоритм відображено на схемі 1.

Для прикладу продемонструємо застосування процедури FSC-перерозподілу на основі даних таблиці 3. Результати здійснення процедури FSC-перерозподілу відображено в таблиці 4¹.

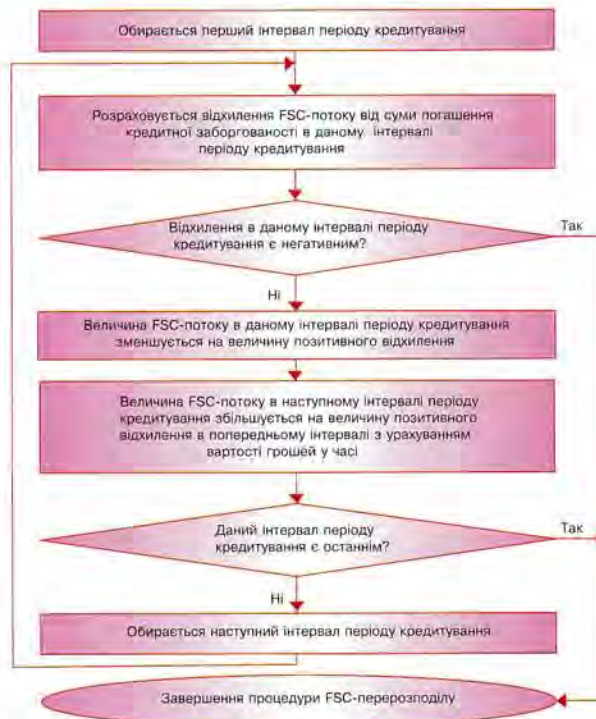
Графік 4, побудований на основі даних таблиці 4, дає змогу візуально зіставити графіки "Суми погашення кредитної заборгованості" та "FSC-потоки позичальника" після здійснення процедури FSC-перерозподілу.

Одним із ключових елементів NP-методу є *С-критерій* (*creditworthiness criterion*), який сформулюємо так: якщо немає негативних відхилень FSC-потоків позичальника ("можливості") від сум погашення кредитної заборгованості ("необхідності"), то позичальник визнається кредитоспроможним за даних умов кредитування, у протилежному випадку позичальник оцінюється як некредитоспроможний за даних умов кредитування.

Із таблиці 4 та графіка 4 випливає, що FSC-потоки позичальника є недостатніми для погашення його кредитної заборгованості в березні і травні. Отже, за даних умов кредитування він оцінюється як некредитоспроможний. Компромісу між банком і позичальником (умовно назвемо його компромісом першого рівня) на даному етапі не досягнуто, тобто рішення, яке б влаштувало обидві сторони кредитної угоди, не знайдено.

Висновок про некредитоспроможність позичальника за даних умов кредитування ще не є підставою для відмови у наданні йому кредиту (тобто недосягнення компромісу першого рівня ще не свідчить про неможливість досягнення компромісу взагалі). За такої ситуації аналіз кредитоспроможності переходить у площину пошуку компромісу другого рівня. Останній полягає у можливості зміни умов кредитування за незмінної величини сум кредитної заборгованості. Змінюючи умови кредитування, банк погоджується (без шкоди власній вигоді) піти назустріч позичальнику і перерозподілити суми його кредитної заборгованості з урахуванням вартості грошей у часі та здатності позичальника генерувати FSC-потоки. Умовно назвемо цю процедуру

Схема 1. Алгоритм процедури FSC-перерозподілу

LC-модифікацією (*lending collateral modification*).

Перш ніж її здійснити, необхідно з'ясувати, чи можливо в аналізованій ситуації досягнути компромісу другого рівня. Для цього треба визначити так званий *С-рейтинг* (*creditworthiness rating*) — показник, що кількісно характеризує кредитоспроможність позичальника. Він розраховується за формулою:

$$CR = \frac{PV_P}{PV_N} = 1.02. \quad (1)$$

де CR — величина С-рейтингу позичальника;

PV_P — приведена вартість FSC-потоків позичальника за період кредитування;

PV_N — приведена вартість сум погашення кредитної заборгованості.

Якщо значення С-рейтингу дорівнює одиниці або її перевищує, це свідчить про можливість досягнення компромісу другого рівня.

Розрахувавши С-рейтинг для наведеного вище прикладу (річну ставку дисконту умовно взято за 30%), одержимо такий результат:

$$CR = \frac{523214.22}{513663.18} = 1.02. \quad (2)$$

Отже, значення С-рейтингу більше від одиниці. Це означає, що компроміс другого рівня можливий, тож процедуру LC-модифікації застосовувати доцільно. Вона здійснюється за алгоритмом, відображеним на схемі 2.

У результаті застосування процедури LC-модифікації на основі даних таблиці 4 побудуємо таблицю 5².

Графік 5, побудований на даних таблиці 5, дає змогу візуально зіставити графіки "Суми погашення кредитної заборгованості" та "FSC-потоки позичальника" після здійснення процедури LC-модифікації.

Отже, проведення процедури LC-модифікації дало змогу без шкоди для вигоди банку змінити умови кредитування на такі, за яких позичальник став кредитоспроможним. Таким чином, між банком і позичальником досягнуто компромісу другого рівня.

Якщо ж розраховане за формулою (1) значення С-рейтингу виявиться меншим від одиниці, це свідчитиме про неможливість досягнення компромісу другого рівня. У

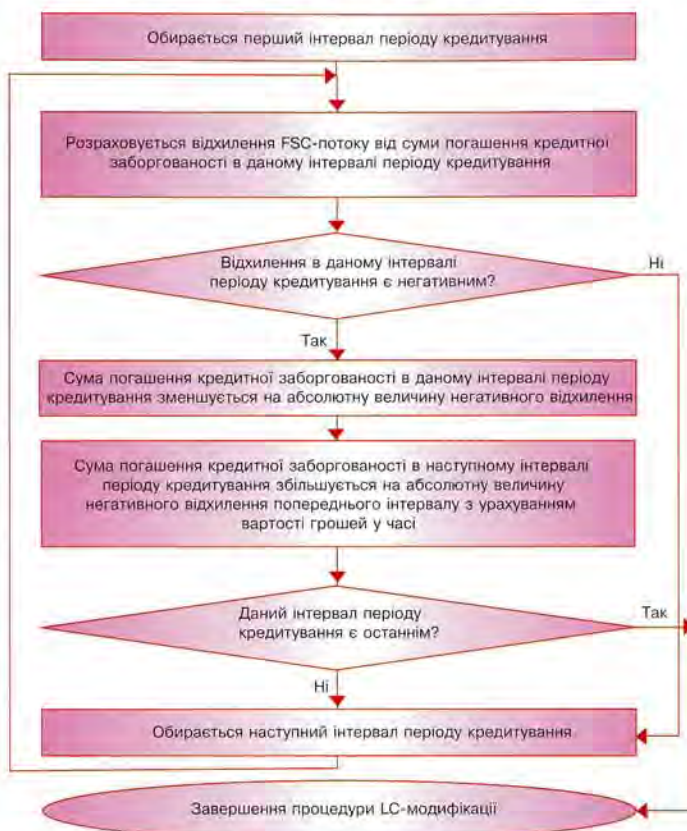
Таблиця 4. Зіставлення FSC-потоків позичальника та сум погашення кредитної заборгованості (після здійснення процедури FSC-перерозподілу)

Інтервали періоду кредитування	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
FSC-потоки позичальника ("можливості"), тис. грн.	100 000.00	97 222.22	92 483.73	93 272.00	75 535.00	111 300.00
Суми погашення кредитної заборгованості ("необхідності"), тис. грн.	100 000.00	97 222.22	94 444.44	91 666.67	88 888.89	86 111.11
Відхилення FSC-потоків позичальника ("можливості") від сум погашення кредитної заборгованості ("необхідності"), тис. грн.	0.00	0.00	-1 960.71	1 605.33	-13 353.89	25 188.89

¹ У цьому прикладі в процесі застосування процедури FSC-перерозподілу використано умовну річну ставку дисконту 30%.

² У даному прикладі при здійсненні процедури LC-модифікації використано умовну річну ставку дисконту 30%.

Схема 2. Алгоритм процедури LC-модифікації

такій ситуації слід шукати компроміс третього рівня, що передбачає поступку з боку банку, яка полягає у свідомому зменшенні величини сум погашення кредитної заборгованості позичальника.

Вважаємо за доцільне окремо зупинитися на дещо специфічній ситуації. Йдеться про випадок, коли в одному чи кількох інтервалах періоду кредитування величини FSC-потоків мають негативні значення, а проведення процедури FSC-перерозподілу не виводить величини цих FSC-потоків у область не негативних значень. У такому разі здійснення процедури LC-модифікації, яка узгоджує умови кредитування зі спроможністю позичальника генерувати FSC-потоки, призведе до того, що суми погашення кредитної заборгованості у відповідних інтервалах періоду кредитування будуть теж негативними.

При цьому позичальник може виявитися кредитоспроможним за даних умов кредитування, про що згідно із С-критерієм свідчитиме відсутність негативних відхилень величин FSC-потоків від сум погашення кредитної заборгованості.

Цей "парадокс" сигналізує про необхідність вибору не одноразової схеми надання кредиту, а, наприклад, кредитної лінії, що передбачає можливість додаткового кредитування у певні інтервали періоду кредитування.

Описану вище ситуацію ілюструють графіки 6 і 7, на яких відображено FSC-потоки та суми погашення кредитної заборгованості до і після здійснення процедур FSC-пе-

рерозподілу та LC-модифікації. Зокрема, графік 7 засвідчує необхідність додаткового кредитування позичальника у травні.

Узагальнимо викладене вище за допомогою графічної інтерпретації (див. схему 3).

Зазначимо, що використання С-рейтингу дає змогу не лише кількісно оцінити кредитоспроможність певного позичальника, а й порівняти за цим показником кількох із них (див. схему 4).

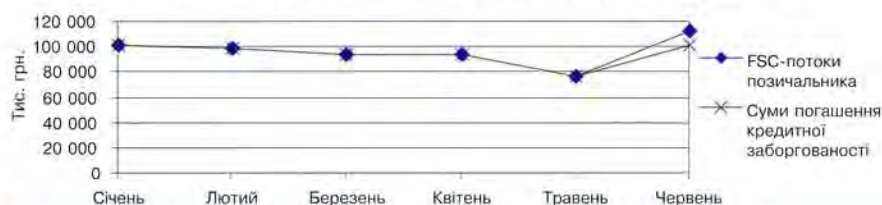
Величину С-рейтингу можна використовувати і як додатковий критерій класифікації фінансового стану позичальника, здійснюваної відповідно до Положення Національного банку "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків", затвердженого постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. №279. "За-

значені в цьому Положенні вимоги щодо оцінки фінансового стану позичальника, — читаємо в пункті 4.1, — є мінімально необхідними. Банки мають право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків та належного контролю за ними".

Виходячи з величини С-рейтингу, можна здійснити класифікацію фінансового стану позичальників, поставивши у відповідність діапазонам значень С-рейтингу певні класи фінансового стану позичальників. Прикладом такої класифікації є таблиця 6.

Запропонована методика оцінки кредитоспроможності позичальників є наочним прикладом послідовної реалізації *концепції суб'єктно орієнтованого економічного аналізу*. Вона дає змогу вирішувати конкретну проблему (оцінювати кредитоспроможність позичальника) з позиції конкретного суб'єкта (банку). Використання цієї ме-

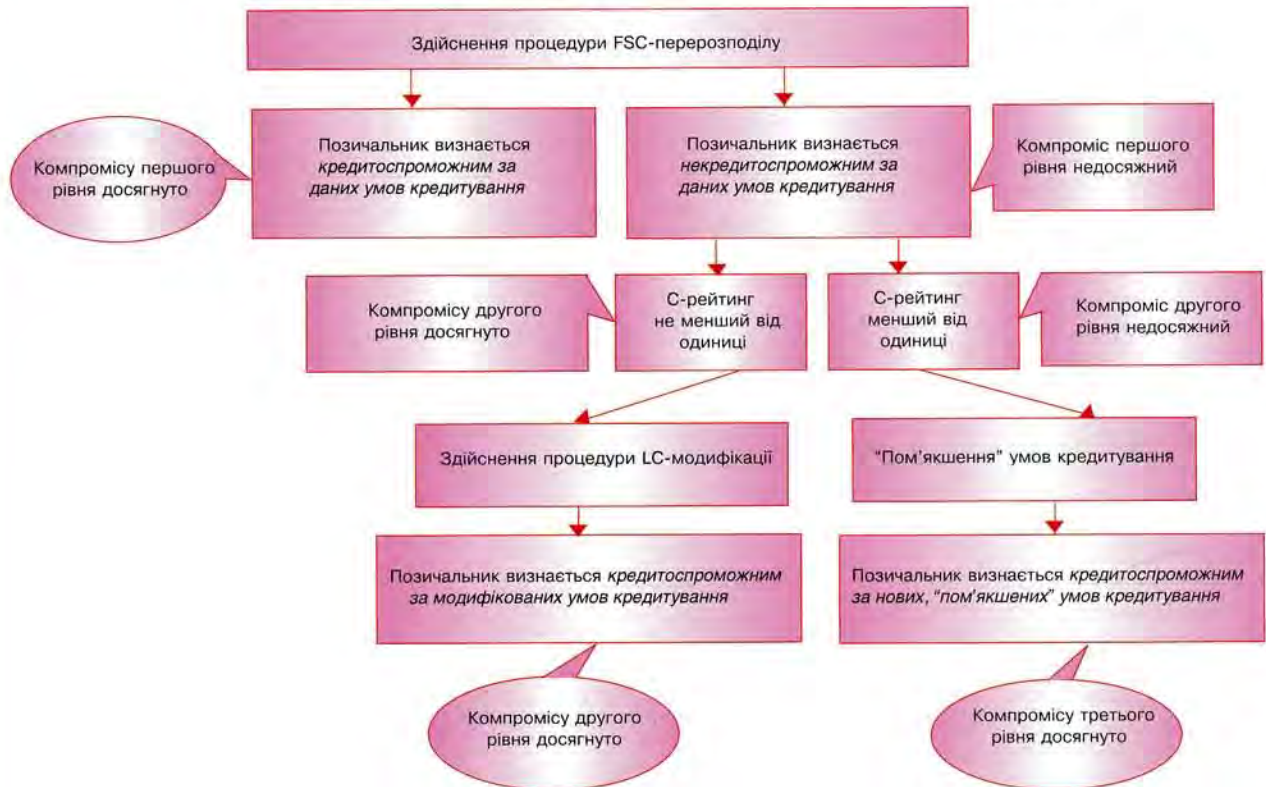
Графік 5. Зіставлення FSC-потоків позичальника і сум погашення кредитної заборгованості (після здійснення процедури LC-модифікації)

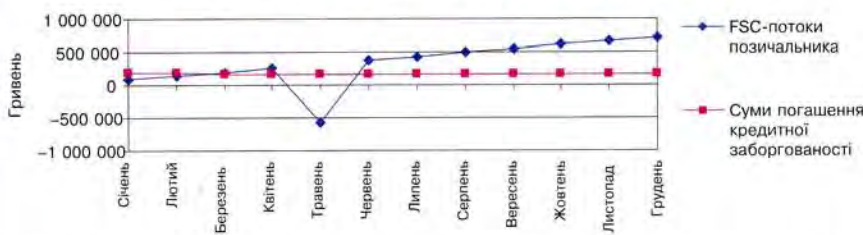
Таблиця 5. Зіставлення FSC-потоків позичальника та сум погашення кредитної заборгованості (після здійснення процедури LC-модифікації)

Інтервали періоду кредитування	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
FSC-потоки позичальника ("можливість"), тис. грн.	100 000.00	97 222.22	92 483.73	93 272.00	75 535.00	111 300.00
Суми погашення кредитної заборгованості ("необхідність"), тис. грн.	100 000.00	97 222.22	92 483.73	93 272.00	75 535.00	100 223.72
Відхилення FSC-потоків позичальника ("можливість") від сум погашення кредитної заборгованості ("необхідності"), тис. грн.	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	11 076.28

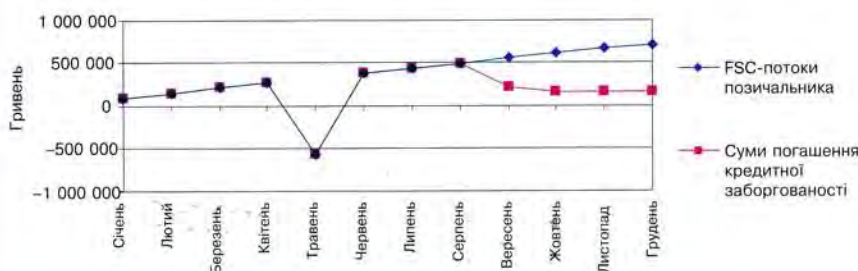
Схема 3. Трирівнева система досягнення компромісу між банком і позичальником

Графік 6. Зіставлення FSC-потоків і сум погашення кредитної заборгованості (до здійснення процедур FSC-перерозподілу та LC-модифікації)

Графік 7. Зіставлення FSC-потоків і сум погашення кредитної заборгованості (після здійснення процедур FSC-перерозподілу та LC-модифікації)

Таблиця 6. Класифікація фінансового стану позичальників за С-рейтингом

Фінансовий стан позичальника	Діапазон значень С-рейтингу
А	С-рейтинг > 1.5
Б	1 < С-рейтинг ≤ 1.5
В	0.5 < С-рейтинг ≤ 1
Г	0.25 < С-рейтинг ≤ 0.5
Г	0 ≤ С-рейтинг ≤ 0.25

Схема 4. Ранжування позичальників за їх С-рейтингом

С-рейтинг	Позичальник	Категорія
1.87	А	Кредитоспроможні позичальники
1.17	В	
0.93	Х	Некредитоспроможні позичальники
0.33	У	

тодики дозволяє підвищити рівень формалізації та обґрунтованості процесу прийняття рішень щодо кредитування конкретних суб'єктів господарювання і відповідно знизити рівень кредитних ризиків банку.

Література.

1. Галасюк В., Галасюк В. Оцінка кредитоспроможності позичальників: що оцінюємо? // Вісник НБУ. — 2001. — № 5. — С. 54—55.
2. Галасюк В., Галасюк В. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників // Вісник НБУ. — 2001. — № 9. — С. 54—57.
3. Галасюк В., Галасюк В. Методика оцінки кредитоспроможності позичальників // Вісник НБУ. — 2002. — № 2. — С. 39—45.
4. Галасюк В., Галасюк В. Методика оцінки кредитоспроможності позичальників (аналіз здатності позичальника генерувати SC-потоки) // Вісник НБУ. — 2002. — № 7. — С. 38—44.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2002 року

Механізми та обсяги рефінансування Національним банком України банків у 2002 р. та вересні 2002 р.

Показники	2002 р.	У тому числі за вересень	Відсотки
Випущено в обіг платіжних засобів для рефінансування банків, усього	100	100	
У тому числі через:			
— кредити "овернайт"	10.4	1.2	
— кредити, продані на тендері	87.9	98.8	
— операції РЕПО	1.7	—	
— інші механізми	—	—	

Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, наданими банкам у 2002 р. та вересні 2002 р.

Показники	2002 р.	У тому числі за вересень	Відсотки
Середня процентна ставка за кредитами Національного банку України, всього	10.23	9.0	
У тому числі за:			
— кредитами "овернайт"	14.96	9.0	
— кредитами, проданими на тендері	9.64	9.0	
— операціями РЕПО	11.66	—	
— іншими інструментами	—	—	

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у вересні 2002 р.*

Показники	Вересень 2002 р.	Відсотки річних
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	2.78	
за кредитами, отриманими від інших банків	2.83	
за депозитами, розміщеними в інших банках	2.78	
за депозитами, залученими від інших банків	4.59	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	20.10	
за депозитами	7.57	

* За щоденною звітністю банків.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — вересні 2002 р.

Агрегати грошової маси	01.01. 2002 р.	01.02. 2002 р.	01.03. 2002 р.	01.04. 2002 р.	01.05. 2002 р.	01.06. 2002 р.	01.07. 2002 р.	01.08. 2002 р.	01.09. 2002 р.	01.10. 2002 р.
Готівка. Гроші поза банками										
Грошова маса (M0), % до початку року	100.0	93.0	95.9	100.9	107.8	104.8	110.2	115.9	121.1	121.5
M0 + кошти до запитання на поточних рахунках та в розрахунках у національній валюті										
Грошова маса (M1), % до початку року	100.0	92.7	95.4	101.7	103.0	103.0	109.1	114.3	118.8	122.6
M1 + строкові кошти в національній валюті та валютні кошти										
Грошова маса (M2), % до початку року	100.0	95.7	98.9	104.0	106.3	107.4	112.8	118.7	124.1	127.3
M2 + кошти клієнтів за довірчими операціями та цінні папери власного боргу банків										
Грошова маса (M3), % до початку року	100.0	95.7	98.9	103.9	106.2	107.1	112.4	118.3	123.6	126.7

Примітка. Облікова ставка НБУ у вересні 2002 р. не змінювалася і починаючи з 5 липня 2002 р. становить 8% річних. Ломбардна ставка Національного банку України відповідає розміру процентної ставки за кредитами "овернайт" і починаючи з 9 квітня 2001 р. визначається та доводиться до суб'єктів банківської системи щоденно.

Норму формування банками обов'язкових резервів диференційовано з 10 грудня 2001 р. залежно від видів залучених коштів (див. "Вісник НБУ, № 2 за 2002 р.). Інформацію про внесення змін у нормативи формування банками обов'язкових резервів залежно від виду та строку депозиту опубліковано у "Віснику НБУ", №№ 3, 5 і 6 (2002 р.).

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Сергій Корнєєв

Начальник відділу промислових і фінансових систем компанії "Інфо-плюс"

Тетяна Руденко

Начальник управління цінних паперів
Асоціації українських банків.
Кандидат технічних наук

Корпоративне управління і стандартні системи управління ресурсами підприємств

Проблемам корпоративного управління в Україні нині надають значної уваги засоби масової інформації, підприємства й організації, що так чи інакше пов'язані з бізнесом, економікою, правом. Адже від рівня корпоративної культури та досконалості управління суттєво залежить і приплив інвестицій в економіку, і її розвиток, і рівень життя в країні. У статті розповідається про можливості уніфікації корпоративного управління завдяки застосуванню провідних світових систем управління ресурсами підприємств, зокрема банків, розглядаються відповідні перспективи українських суб'єктів економіки.

чизняній банківській практиці поки що не вивчені [1], а про управління ними — скажімо, мінімізацію чи обмеження — нині навіть не йдеться.

У світовій практиці ризики, пов'язані з корпоративним управлінням, певною мірою досліджені. Зокрема їх природу та чинники вивчає інвестиційний банк Брунсвік Варбург (Brunswick Warburg, США). Його фахівцями визначено 24 чинники ризиків, які згруповано у 8 категорій (наводимо їх нижче; у дужках вказано питому вагу категорії ризику):

1. Відкритість та прозорість діяльності компанії (14).
2. Розмивання пакета шляхом випуску додаткової емісії акцій (10).
3. Втрата активів і трансфертне ціноутворення (10).
4. Послаблення шляхом поглинання та реструктуризації (10).
5. Банкрутство (5).
6. Співвідношення менеджменту й акціонерів (5).
7. Обмеження щодо іноземних власників (5).
8. Ведення реєстру дочірніх компаній (1).

Природу зазначених ризиків іноземні аналітики мотивують трьома основними чинниками: законодавством (категорії 2, 7), станом корпоративного управління (категорії 1—3, 7, 8), корпоративною поведінкою (категорії 1, 3, 4, 7).

Бернард Блек [2] проаналізував за наведеними вище основними категоріями ризиків стан понад 20 найбільших російських фірм і визначив вплив якості корпоративного управ-

ління на їх загальну вартість. Результати розкоі — різниця між оцінками акцій російських підприємств, зробленими національними та зарубіжними інвесторами з урахуванням ризиків корпоративного управління, в окремих випадках сягала десяти тисяч разів. З огляду на обмеженість статистичної вибірки, використаної в дослідженні, до таких висновків слід ставитися з обережністю, однак твердження про те, що стан корпоративного управління істотно впливає на ринкову вартість акцій підприємств (передусім у країнах, де правовий і культурний вплив на корпоративну поведінку ще слабкий), — поза сумнівом.

Щодо України подібні дослідження не проводилися. Проте ситуація в нашій країні майже аналогічна російській, тому зроблені висновки, вірогідно, зацікавлять і вітчизняних підприємців та аналітиків.

Із восьми основних категорій ризиків, що впливають на відмінність оцінок вартості російських компаній, зроблених національними й зарубіжними інвесторами, найсуттєвішою, запевняють автори дослідження, є "закритість" фірм (питома вага цього чинника становить близько 23%). Серед головних першопричин — відсутність фінансової звітності компаній, яка б відповідала міжнародним стандартам GAAP або IAS, погана репутація фірм стосовно надання достовірної інформації, відсутність програми ADR, недостатня звітність перед акціонерами тощо.

Зауважимо: вартість акцій західних компаній теж залежить від стилю кор-

З якістю корпоративного управління пов'язані численні банківські ризики, передусім ті, що виникають у процесі обслуговування так званих VIP-клієнтів.

Як відомо, більшість (89%) вітчизняних комерційних банків — це акціонерні товариства (69% — відкритого, 31% — закритого типу). Практика свідчить, що корпоративні конфлікти в банківських установах та інших акціонерних товариствах мають однакову природу. Проте не врегульованість законодавства й недосконалість корпоративного управління на банках позначаються відчутніше, ніж на інших акціонерних товариствах, оскільки спричиняються до додаткових ризиків, що виникають під час проведення активних операцій, у процесі інвестування власних коштів у АТ, в ході роботи з корпоративними клієнтами, насамперед — великими. На жаль, зазначені ризики у віт-

поративного управління. Однак першопричини ризику там переважно інші. Скажімо, слабка кореляція між особливостями корпоративного управління американськими компаніями та їх ринковою капіталізацією, як правило, зумовлюється економічним оточенням, макроекономічними та іншими чинниками, не пов'язаними з корпоративною поведінкою.

В економічно розвинутих країнах незначні розбіжності в цій поведінці обумовлені чинними законами про цінні папери, про корпорації, біржовими правилами, загально визнаними нормами поведінки, які мало хто порушує. До того ж тут практично стандартизовано управління бізнесом. І це — головне.

Уніфікація корпоративного управління українських компаній, а отже, й нівеляція відмінностей в оцінці акцій підприємств вітчизняними й зарубіжними інвесторами — одне з найактуальніших завдань сьогодення, від виконання якого великою мірою залежатиме залучення прямих іноземних інвестицій.

Що ж до банків, то для них у цьому контексті першорядним завданням є розробка методик оцінки впливу стану корпоративного управління VIP-клієнтів на банківські ризики, їх запобігання у процесі надання клієнтам консалтингових послуг з метою розширення бізнесу, здійснення банком активних операцій та в ході інвестиційної діяльності.

СТАНДАРТНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

Лідером у розвитку сучасної теорії управління корпораціями є, безумовно, США.

Після Другої світової війни згідно з планом Маршалла тисячі керівників зі зруйнованої Європи пройшли перепідготовку з організації управління за океаном. Це робилося передовсім для уніфікації європейських бізнес-правил із бізнес-правилами головної країни інвестора — США. Результат виявився подвійним: окрім уніфікації правил, така масштабна перепідготовка дала змогу Європі в найкоротші терміни зробити своє виробництво конкурентоспроможним на світових ринках, тобто впоратися із завданням, до виконання якого нинішня Україна ще по-справжньому й не приступала.

Упродовж останніх років у нас на всіх рівнях багато мовиться про необхідність і бажаність інвестицій, але досі практично нічого не зроблено для уніфікації бізнес-правил роботи

провідних вітчизняних підприємств із бізнес-правилами основних інвесторів української економіки.

Що ж таке стандартизація управління в розвинутих країнах? Хто нею опікується?

У Сполучених Штатах Америки — насамперед Американське товариство з управління виробництвом і запасами (APICS), засноване ще в 1957 році. Нині воно володіє найбільшою кількістю навчальних програм із підготовки виробничих менеджерів, має найбільші можливості щодо поширення, як колись у нас казали, передового (але вже капіталістичного) досвіду управління виробництвом. На сьогодні лише корпоративними членами APICS є понад 20 000 найбільших компаній світу.

Рекомендації Американського товариства з управління виробництвом і запасами, які зазвичай називаються стандартами, охоплюють усі сфери сучасного виробництва: від дистрибуції, фінансів, власне виробництва, ремонтів, управління персоналом тощо до сучасних концепцій “компаній, керованих замовленнями клієнтів” та “управління ланцюжками поставок”. Курси з вивчення цих рекомендацій (а їх кілька десятків) українським управлінням, на жаль, майже недоступні і практично невідомі.

Із кінця 1970-х — початку 1980-х років почали розроблятися (передусім у США) автоматизовані системи управління виробництвом. Спершу з'явилися так звані системи “розв'язки” специфікацій і формування заявок на закупівлі. Пізніше вони трансформувалися в цілісну концепцію “Системи формування потреби підприємства у матеріалах”, яка ввійшла в науковий обіг під назвою MRP (Material Requirements Planning).

Наприкінці 1980-х на Заході набула популярності концепція “Системи управління ресурсами виробництва” (MRP-2 — Manufacturing Resource Planning). Вона об'єднала воедино комплекс завдань із виробничого планування, планування потреби в матеріалах та управління виробничими потужностями.

На початку 1990-х, окрім зазначених вище завдань, особливої ваги набуло управління персоналом, яке залишається пріоритетним (за умови успішного вирішення інших питань) донині. Ця концепція відома під назвою ERP — Enterprise Resource Planning.

Нині набуває розвою система ERP-2, яка охоплює не лише внутрішні завдання виробничого підприємства, а й також його взаємодію із замовниками.

Усі ці метаморфози відбувалися за безпосередньої участі Американського товариства з управління виробництвом і запасами. Дискусії фахівців щодо змісту і структури перелічених вище концепцій зрештою набували вигляду її рекомендацій. А фірми з розробки програмного забезпечення управління виробництвом використовували їх для створення систем, які надходили на “озброєння” підприємств, проходили промислову апробацію. У процесі цієї апробації виявлялася ефективність рекомендацій чи їх недоліки, що спонукало дослідників до подальших пошуків.

Про результативність рекомендацій APICS свідчить, наприклад, такий факт: на початку 1990-х років компанія Форда, модернізувавши на їх засаді власну систему управління, в 7 разів (!) скоротила час виконання замовлень клієнтів.

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ ЗАРУБІЖНИМИ ІНВЕСТОРАМИ ТА ПАРТНЕРАМИ

Проаналізуємо типові проблеми, з якими стикаються українські підприємства, співпрацюючи із зарубіжними інвесторами.

Про проблему надання звітності згідно з міжнародними стандартами фінансового обліку вже мовилося. Та треба додати, що, скажімо, баланс підприємства на звітну дату як такий мало кого з інвесторів цікавить. Вони хочуть мати можливість отримувати фінансову звітність на будь-яку дату і в реальному часі. Причому інвесторів зазвичай цікавить не та звітність, якою оперує Міністерство статистики чи Податкова адміністрація, а, як кажуть фахівці, управлінська. Після запровадження в Україні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку певні позитивні зрушення намітилися й у цій сфері обліку. Щоправда, до рівня економічно розвинутих країн нам ще дуже далеко.

Зарубіжний інвестор, вкладаючи в українське підприємство власні гроші, як правило, сподівається, що зможе відстежувати процес капіталізації своїх інвестицій. Причому — у різноманітних розрізах: за регіонами, проектами, центрами відповідальності; у кількох валютах, у різних планах рахунків тощо. Інвестору важливо бачити консолідовану звітність у рамках транснаціональних корпорацій і холдингів, мати можливість моделювати бізнес підприємства за різними сценаріями розвитку подій чи ринкового оточен-

ня. Насамкінець, він хоче одержувати основний обсяг інформації про поточну капіталізацію інвестицій за допомогою Інтернету, а не переміщуватися для цього в просторі, витрачаючи гроші і час.

Не секрет, що вітчизняна бізнес-практика та системи управління українських підприємств сьогодні мало які із цих та інших (звичних у багатьох країнах) прагнень потенційних інвесторів можуть задовольнити. А шкода!

ВИСНОВКИ

На наше переконання, із поживленням інвестиційної активності в Україні, яке, хочеться вірити, все ж

настане, зацікавлені у залученні зарубіжних інвестицій представники великого корпоративного бізнесу в Україні будуть просто змушені перейняти світовий досвід і засоби корпоративного управління. Шукати в цьому напрямі якийсь "свій шлях" нерационально: він може привести хіба що у безвихідь. Адже уникнення ризиків корпоративного управління — дуже складна і специфічна справа, глобальна за своєю природою. Бізнес в епоху глобалізації — це насамперед міжнародно визнані підходи до управління, виражені у вигляді рекомендацій авторитетних консалтингових компаній чи об'єднань.

Так звані стандартні системи уп-

равління, про які тут йшлося, акумулювали досвід десятків тисяч корпорацій світу. Вони відкривають широкі можливості для моделювання бізнесу підприємств, візуалізації бізнес-процесів. Без цих систем не обійтися тим, хто прагне успішно інтегруватися у світову економіку.

Література.

1. Воцилко М. Основи управління ризиками у банківській справі // Вісник НБУ. — 2001. — № 12 — С. 51—52.
2. Black B. The Corporate Governance Behavior and Market Value of Russian Firms // Emerging Markets Review, 2001. — vol. 2.

Акценти

Фінансова глобалізація та інвестиційний процес

Глобалізація набуває вирішального значення: саме вона визначатиме в найближчому майбутньому стан світової економіки, посідатиме одне із чільних місць серед зовнішньоекономічних пріоритетів, впливатиме на фінансову політику, насамперед — слаборозвинутих держав. Глобалізація — об'єктивний процес інтеграції значної частини капіталу різних країн, посилення їх взаємозалежності. Економічно розвинуті країни прагнуть різними методами зміцнити своє монопольне становище на ринку капіталів. За цих умов жодна держава не може залишатися осторонь, тим більше Україна, яка прагне до входження в систему нового світового порядку. В статті акцентовано увагу на складних моментах процесу фінансової стабілізації, які можуть становити певну загрозу для економіки, що відроджується.

Глобалізація — явище для світової економіки не нове; воно давно перебувало в центрі уваги урядів, аналітиків, експертів розвинутих країн. Особливо активізувався процес глобалізації у другій половині минулого століття, коли завдяки розвитку електроніки та інформаційно-комунікаційних технологій відбулися справді революційні зміни у засобах виробництва, розширилися економічні зв'язки між країнами. Передвісником глобалізації було й те, що за часів централізованої економіки називали імперіалізмом, який марксистки вважали останньою стадією капіталізму. В недалекому минулому глобалізації протиставлялася ідея інтернаціоналізму, яка на практиці виродилася у спробу політичного, економічного й культурного гегемонізму однієї країни — СРСР.

ПЛЮСИ ТА МІНУСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У фінансовій глобалізації зацікавлені насамперед країни, які володіють високими технологіями та відповідною технікою, що разом

із багатими природними ресурсами забезпечує їм зростання ВВП і високий рівень життя. Завдяки розвитку транснаціональної транспортної системи значна частина капіталу розвинутих держав за кілька годин перетинає кордони інших країн у вигляді прямих інвестицій, короткострокових і довгострокових кредитів, товарів і послуг. У свою чергу, в бідних країнах активізується переміщення робочої сили.

У сучасній економічній літературі глобалізація оцінюється неоднозначно. Відомі вітчизняні вчені вбачають у ній небезпеку для нашої країни. Академік НАН України Ю.Пахомов наголошує, що на ґрунті глобалізації відбувається загрозна деформація фінансово-ринкових механізмів [1]. Не менш категорично висловився із цього приводу член-кореспондент НАН України О.Білорус. На його думку, глобальний капітал породжує потужні спекулятивні фінансові потоки, які руйнують економіки слабких держав і дестабілізують ринки навіть сильних держав [2]. Голова міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки й обо-

рони України, доктор економічних наук, професор Т.Ковальчук наголошує, що глобалізаційні процеси створюють нові загрози, насамперед у фінансовій сфері [3]. Професор В.Клочко зазначає, що глобалізація фінансів спричиняється до зростання спекуляції, підвищує ризик системних збоїв [4]. Є проте й інші погляди на процес глобалізації. Вони зводяться до того, що без глобальних зв'язків, які об'єднують людей, бідні країни переживали б свої проблеми значно болючіше, ніж в умовах глобалізації [5].

З наведеними міркуваннями і попередженнями не можна не погодитися з огляду на те, що в європейських країнах, США, Японії грошово-кредитні потоки ведуть до концентрації власного фізичного й особливо соціального капіталу. За підрахунками аналітиків, соціальний капітал тут перевищує фізичний у 2.4—2.6 рази. Частина капіталу спрямовується в інші регіони, насамперед в економічно розвинуті, що загострює конкуренцію у світовому масштабі. В конкурентній боротьбі, як правило, пере-

магають конкурентоспроможні країни, тобто країни, які забезпечують економічне зростання впродовж останніх п'яти років. Нагадаємо, що Україна за рівнем конкурентоспроможності, за даними директора Центру міжнародного розвитку при Гарвардському університеті, професора Д.Сакса, в 2000 році перебувала на 60 місці, випереджаючи лише Сальвадор, Зімбабве, Нікарагуа та Гондурас. Вона значно відстає від європейських країн як за обсягом ВВП на душу населення, так і за якістю менеджменту на мікро- і особливо макрорівні.

Фінансова глобалізація не виправдала надій економічно відсталих країн. Численні матеріали свідчать, що багаті країни стають багатшими, а бідні — ще злиденнішими: якщо в 1960 р. співвідношення між їхніми ВВП становило 1 : 30, у 1990 р. — 1 : 60, то в 1999 р. — 1 : 90. Останніми роками відставання стало особливо помітним — нині 29 розвинутих країн світу виробляють 95% світового сукупного продукту.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОМПАНІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Організаційною формою економічної і фінансової глобалізації є транснаціональні компанії (ТНК), які виробляють 40% світової продукції, контролюють 90% експорту капіталу і впливають на формування економічної політики своїх та інших країн, застосовуючи при цьому різні методи конкурентної боротьби, в тому числі й демпінгову політику. Використовуючи досягнення сучасних інформаційних технологій, ТНК створюють нові форми організації виробництва та збуту продукції. Крім нових ринків — новітніх технологій, праці, позикових капіталів, фінансового, валютного, іпотечного, — почали діяти нові інформаційні системи. Інтернет, функціонує Всесвітня торговельна організація (СОТ) — найрозвинутіша і, за оцінками експертів, надзвичайно корисна міжнародна організація. Україна планує вступити до неї, але для цього, згідно з вимогами СОТ, слід прийняти низку законопроектів про імпорт і експорт, а також відповідні митні правила.

Транснаціональні компанії впливають на формування фінансової політики не лише власної держави, а й інших країн. Скажімо, французька “Данон” монополізувала молочний ринок Угорщини, а компанії Німеччини, Італії та Франції позбавили цю країну ринку вина, чим завдали їй

збитків на суму 60.5 млн. доларів. Серед “компаній-акул” слід згадати італійську Eute “Nationale Idracarburi”, яка володіє підприємствами, розташованими в 31 країні світу. Вона отримує 266 млн. доларів прибутку на рік і в змозі витримати будь-яку конкурентну боротьбу на міжнародному ринку капіталів. Не менш суттєво впливають на економіку інших держав і такі відомі компанії, як французька “Рено”, італійська “ІРІ”, іспанська “ІНІ” [6]. Завдяки тому, що в 1990-х роках оплата товарів і послуг у більшості країн світу стала повністю конвертованою, торговельно-фінансові потоки та прямі іноземні інвестиції набули нечуваних обсягів. Вони зростатимуть і надалі — за рахунок лібералізації зовнішніх економічних зв'язків, розширення кола учасників СОТ, зміцнення міжнародних ТНК.

У нашій країні процес формування ТНК тільки починається. Нині діє лише шість українсько-російських компаній замість сорока, передбачених угодою між Україною і Росією. Немає ТНК серед українських покупців важливих підприємств. У 2001 році їх продано (майже в обхід тендерів) на суму 2 млрд. грн. Більшість із них стала приватними, що не сприяє закріпленню нашої держави на світовому ринку і не дає їй змоги протистояти тиску міжнародних ТНК.

РОЛЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У зміцненні економіки України значну роль відіграють комерційні банки. Однак їхня інвестиційна діяльність укр. обмежена, а показник фінансової глобалізації доволі низький — 3.5 відсотка. Нині банки поки що не спроможні задовольнити потреби малих і середніх підприємств, не кажучи вже про великі.

Структуру кредитів визначає низька прибутковість суб'єктів господарювання — банки змушені надавати переважно короткострокові кредити. Про реінвестування прибутку підприємств узагалі не йдеться, оскільки в половині господарств його не вистачає навіть на просте відтворення. Значна частина ресурсів, яких бракує, компенсується кредиторською заборгованістю. Її питома вага в окремих галузях становить майже 80%. За цих умов важко розраховувати на фінансове оздоровлення підприємств, а тим більше на успіхи на світових ринках. Постає питання про необхідність поповнення кредитних ресурсів комерційних банків за рахунок

залучення коштів приватного сектору, заощаджень населення, капіталу пільгової економіки, частка якого становить понад 50% від ВВП.

Доволі мляво йде процес формування банківських об'єднань таких типів, як банківські корпорації, банківські холдингові групи, фінансові холдингові групи тощо. Досвід свідчить, що саме такі об'єднання приваблюють іноземних інвесторів. Іноземні капітали залучаються у банківську систему України повільно — їх питома вага становить лише 13—14%, тоді як у Чехії, Польщі, Болгарії — відповідно 41, 33 і 82%. Загальний обсяг таких інвестицій в економіку нашої країни становить лише близько 3.9 млрд. доларів США. І це при тому, що потреба в них, за різними оцінками, — 40—50 млрд. доларів. У розрахунку на душу населення обсяг іноземних інвестицій дорівнює лише 9 долларів; в інших постсоціалістичних країнах цей показник у кілька разів вищий. (Так, іноземні інвестиції Угорщини становлять 1 882 долари на душу населення.) В такій ситуації банкам важко закріпитися на міжнародних ринках капіталів.

У європейських країнах, США, Японії інвестиції надходять переважно від великих ТНК. У цих країнах найважливішим джерелом інвестицій є амортизаційні відрахування. За їх рахунок формується від 60 до 70% капітальних вкладень, вони домінують у валових внутрішніх інвестиціях. За розрахунками експертів, три чверті прямих іноземних інвестицій належать США. При цьому лише 50% прибутку реінвестується на місці, а друга половина переводиться у Сполучені Штати. Щодо доходів великих американських банків, то вони є сталим джерелом поповнення платіжного балансу країни.

У сучасних умовах міжнародний кредит трансформується у важливий інструмент політичного й економічного тиску США на слабозрозуміті та постсоціалістичні країни. Незважаючи на величезні збитки, яких зазнали США 11 вересня 2001 р., війну в Афганістані, грандіозні видатки на систему протиракетної оборони, податки там не підвищують, а навпаки — знижують. Це є свідченням міцності американської економіки, здатної впливати на економіку інших країн.

ВИСНОВКИ

Фінансова глобалізація призводить до негативних наслідків там, де ігноруються інтереси держави, її

народу, де надто слухняно виконуються рекомендації зовнішніх кредиторів.

Процес глобалізації вимагає виваженого підходу, особливо до ТНК, які спрямовують грошові й товарні ресурси за межі своїх країн, використовуючи різні форми зрощування банківського та промислового капіталів.

Світова глобалізація економіки і фінансів несе виклик країнам, що розвиваються, спонукає їх сповна використовувати свій ресурс виживання. Стрижневий його компонент — підвищення конкурентоспроможності

продукції. Це вимагає насамперед зміцнення фінансів підприємств, домашніх господарств, збільшення капіталізації комерційних банків.

Література.

1. Пахомов Ю. Україна і виклик глобалізації // *День*. — 2001. — 7 серпня.
2. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації // *Економіка України*. — 2001. — № 11. — С. 5.
3. Ковальчук Т. Як протидіяти відмиванню брудних коштів // *Урядовий*

кур'єр. — 2001. — 12 грудня. — С. 13.

4. Ключко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою // *Економіка України*. — 2001. — № 10. — С. 53.

5. *День*. — 2001. — 20 грудня.

6. Сумароков В.Н. Государственные финансы в системе макроэкономического регулирования. — М.: "Финансы и статистика". — 1996. — С. 130.

Дмитро Положенко,

завідувач відділу Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України. Доктор економічних наук, професор.

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Монети України /

Про введення в обіг ювілейної монети "Леонід Глібов"

Національний банк України 24 вересня 2002 р. ввів у обіг ювілейну монету "Леонід Глібов" номіналом 2 гривні, присвячену 175-річчю від дня народження відомого українського поета, байкаря, драматурга і літературного критика Леоніда Івановича Глібова (1827—1893 рр.). Автор понад 100 байок, відомої поезії "Журба" ("Стоїть гора високая"), покладеної на музику Михайлом Лисенком, народився і здобув освіту на Полтавщині. Починаючи з 1863 р. твори Л.Глібова виходять великими тиражами.

Монету виготовлено з нейзильберу. Діаметр — 31,0 мм, вага — 12,8 г, якість виготовлення — звичайна, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі монети зображено сувій

із малим Державним гербом України та написами: **2002 / УКРАЇНА / 2 / ГРИВНІ**, а також — персонажі байки "Музики"; розміщено логотип Монетного двору НБУ.

На реверсі монети зображено поясний портрет Глібова за столом із пером у руці; по колу монети написи: **ЛЕОНІД ГЛІБОВ** (праворуч) та роки життя **1827 — 1893** (ліворуч).

Художник — Микола Кочубей. Скульптор — Роман Чайковський.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейної монети "70-річчя Дніпровської ГЕС"

Національний банк України 2 жовтня 2002 р. ввів у обіг ювілейну монету номіналом 5 гривень, при-

свячену 70-річчю введення в експлуатацію першої і найбільшої гідроелектростанції Дніпровського каскаду

(м. Запоріжжя), побудованої у 1927—1932 рр. Проведене в рекордно короткі строки будівництво первістка

української енергетики мало велике значення для розвитку металургійної промисловості, машинобудування та сільського господарства Східної і Південної України.

Монету відкарбовано з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє коло — мельхіор, внутрішнє — нордік (CuAl5Zn5Sn1). Діаметр — 28.0 мм, вага — 9.4 г, якість виготовлення — звичайна, тираж — 30 000 штук. Гурт монети — секторальне рифлення.

На аверсі монети у внутрішньому колі зображено турбину з аркою машинного залу ГЕС, малий Державний герб України, логотип Монетного двору НБУ та зазначено рік випуску монети **2002**. У зовнішньому колі розміщено кругові написи: • **УКРАЇНА** • **5 ГРИВЕНЬ**.

На реверсі монети у внутрішньому колі зображено греблю та споруду ГЕС-1; у зовнішньому — кругові написи: • **ДНПРОГЕС** • **70 РОКІВ**.

Художник і скульптор — Святослав Іваненко.

Ювілейна монета “70-річчя Дніпровської ГЕС” номіналом 5 гривень є дійсним платіжним засобом України й обов’язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам’ятної монети “Святослав”

Національний банк України, продовжуючи серію “Княжа Україна”, 24 жовтня 2002 р. ввів у обіг пам’ятну монету “Святослав” номіналом 10 гривень, присвячену київському князю Святославу Ігоревичу, правління якого (964 — 972 рр.) ознаменувало ранню героїчну добу в історії Київської Русі. У безперервній боротьбі з хозарами, волзькими булгарами, Візантією та Болгарським царством він значно розширив і зміцнив давньоруську державу.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Діаметр — 38.61 мм, вага дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, якість виготовлення — “пруф”, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі монети в обрамленні давньоруського орнаменту, відтвореного за мотивами зображень на вінці ритуального турячого рогу з чернігівського кургану Чорна Могила (X ст.), розміщено малий Державний герб України та стилізовані написи: **2002** / **УКРАЇНА** / **10 / ГРИВЕНЬ** /, а також логотип Монетного двору НБУ,

позначення металу, його проби — **Ag 925** та ваги дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**.

На реверсі монети на тлі язичницьких ідолів і батальної сцени розміщено пояснення зображення князя-воїна, який правою рукою тримає над головою меч, а лівою — щит із зображенням сонця, а також стилізовані написи: **964 СВЯТОСЛАВ 972** (угорі) та **КНЯЖА / УКРАЇНА** (внизу в два рядки).

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук, Віталій Козаченко. Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Дем’яненко.

Пам’ятна монета “Святослав” номіналом 10 гривень є дійсним платіжним засобом України та обов’язкова до приймання за її номінальною вартістю без будь-яких обмежень до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Світлана Білан

Заступник начальника відділу претензійно-правової роботи юридичного департаменту Національного банку України

Процедура ліквідації банків: практичні правові аспекти

Фахівець юридичного департаменту Національного банку України відповідає на запитання банківських, фінансових, господарських, бюджетних і комерційних структур щодо порядку застосування деяких положень нормативно-правових актів, пов'язаних із підставами та процедурою ліквідації банків.

Яка основна мета банківського нагляду?

Згідно зі статтею 7 Закону України "Про Національний банк України" однією з функцій Національного банку України (надалі — НБУ) є здійснення банківського регулювання та нагляду. У статті 55 цього закону зазначено, що головна мета банківського регулювання і нагляду — безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Банківський нагляд — це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України та встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи і захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Національний банк України здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їхніми підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України й за кордоном, банківськими об'єднаннями, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також юридичними і фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України і економічних нормативів.

Які законодавчі акти регулюють порядок застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, у тому числі процедуру ліквідації банку?

7 грудня 2000 року Верховна Рада України прийняла Закон України "Про банки і банківську діяльність" (надалі — Закон). У ньому визначено

структуру банківської системи, економічні, організаційні та правові засади створення, діяльності банків, підстави і порядок застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства, у тому числі ліквідації банків.

Згідно зі статтею 73 зазначеного Закону в разі порушення банками та іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню має право застосувати відповідні заходи впливу, визначені даною статтею.

Якщо порушення цього Закону спричинило значну втрату активів або доходів і з'явилися ознаки неплатоспроможності банку, НБУ має право відкликати ліцензію та ініціювати процедуру його ліквідації згідно з положеннями цього Закону.

Ліквідація банку є найсуворішим заходом впливу, застосовуваним до банків.

Прикінцевими положеннями Закону України "Про банки і банківську діяльність" визначено, що до приведення законодавства у відповідність із цим Законом закони та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону. Крім того, встановлено, що процедура ліквідації банку, розпочата до дня набрання чинності зазначеним Законом, завершується згідно з порядком, встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України, прийнятими відповідно до цього Закону.

Згідно зі статтею 88 Закону "Про банки і банківську діяльність" при розгляді судом справи про визнання банку неплатоспроможним у частині,

що не суперечить Закону, застосовується законодавство України про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.

Правління НБУ з метою приведення нормативно-правових актів у відповідність із вимогами зазначеного Закону 28 серпня 2001 року прийняло постанову № 369, якою затвердило Положення "Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства", яким урегульовано, зокрема, процедуру ліквідації банку. Це положення зареєстроване Міністерством юстиції і відповідно до вимог статті 56 Закону України "Про Національний банк України" є нормативно-правовим актом НБУ, обов'язковим для органів державної влади і місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

Отже, нині порядок застосування заходів впливу до банків та інших осіб за порушення банківського законодавства, у тому числі й ліквідації банку з ініціативи НБУ, регулюється Законом України "Про банки і банківську діяльність", законодавством про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом (у частині, що не суперечить вказаному Закону), зазначеним положенням та іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Які ознаки та наслідки неплатоспроможності банку?

Згідно з визначенням термінів, наведених у статті 2 Закону "Про банки і банківську діяльність", неплатоспроможність — це неспроможність банку своєчасно та в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного

капіталу банку (регулятивний капітал складається з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України).

Згідно з вимогами статей 20, 73 Закону України "Про банки і банківську діяльність" порушення банком вимог цього закону або нормативно-правових актів НБУ, що спричинило значну втрату активів і настання неплатоспроможності банку, є підставою для відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку.

Які правові підстави ліквідації банку?

Відповідно до положень статті 87 Закону України "Про банки і банківську діяльність" банк може бути ліквідований з ініціативи його власників або Національного банку України (в тому числі за заявою кредиторів).

Ліквідація банку з ініціативи власників здійснюється в порядку, передбаченому законом України про господарські товариства, з урахуванням особливостей, передбачених Законом "Про банки і банківську діяльність", та за згодою НБУ.

Ліквідація банку з ініціативи Національного банку України здійснюється згідно із зазначеним вище законом та нормативно-правовими актами НБУ.

Отже, чинне законодавство України не розглядає банки як суб'єкти банкрутства і вказаний термін не вживається щодо банків, а процедура припинення функціонування банку як юридичної особи є ліквідацією банку.

Який порядок звернення кредиторів до Національного банку України із заявою про ліквідацію банку, який своєчасно і в повній сумі не виконав свої грошові зобов'язання перед ними?

Згідно зі статтею 88 Закону України "Про банки і банківську діяльність" та Положенням "Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства", затвердженим постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 369, у разі, якщо банк своєчасно і в повній сумі не виконав грошові зобов'язання перед кредиторами, вони мають право надіслати рекомендованим листом або спецв'язком до територіального управління НБУ за місцезнаходженням зазначеного банку заяву про ліквідацію банку, а також з документами, що підтверджують наявність невиконаних банком грошових зобов'язань перед ним

ми (нотаріально засвідчена копія договору з банком; копія виписки з особового рахунку кредитора; копія претензії до банку; відповідь банку-боржника, а якщо відповіді від нього не отримано, то розрахунковий документ із відміткою банку про дату надходження коштів та інші підтверджуючі документи).

Територіальне управління Національного банку України розглядає подані кредитором документи, при потребі перевіряє їх на місці в банку і готує висновок про потребу відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора.

Якщо територіальне управління Національного банку вважає, що є підстави для відкликання банківської ліцензії, то відповідний висновок із заявою кредитора надсилається до генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.

У разі підтвердження неплатоспроможності банку НБУ ініціює його ліквідацію в порядку, визначеному Законом України "Про банки і банківську діяльність" та зазначеним вище положенням.

Якщо протягом одного місяця з дня направлення заяви про ліквідацію банку кредитори не отримали відповіді Національного банку України, вони мають право звернутися до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним.

Таким чином, кредитори банку не позбавлені права захисту своїх інтересів у судовому порядку з питання неплатоспроможності банку.

Який порядок розгляду судом заяв кредиторів про визнання банку неплатоспроможним?

Згідно зі статтею 88 Закону України "Про банки і банківську діяльність" у разі звернення кредиторів до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним при підготовці справи до розгляду суддя отримує обґрунтований висновок Національного банку України стосовно доцільності ліквідації банку або рішення НБУ про відкликання у банку банківської ліцензії та призначення ліквідатора. Національний банк України зобов'язаний надати один із зазначених документів протягом місяця від дня отримання запиту суду.

Негативний висновок НБУ щодо доцільності відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку є підставою для залишення заяви кредиторів без розгляду.

Якщо банк-боржник не спромож-

ний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, НБУ зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку.

Справа про визнання банку неплатоспроможним за заявою його кредиторів може бути порушена лише після відкликання Національним банком України банківської ліцензії. Рішення НБУ про відкликання у банку банківської ліцензії є підставою для звернення до суду з позовом про ліквідацію банку.

Єдиним питанням, яке приймається до розгляду судом у справі про ліквідацію банку, є висновок НБУ щодо доцільності ліквідації банку та відповідність застосування процедури ліквідації з боку Національного банку України вимогам Закону України "Про банки і банківську діяльність".

У своєму рішенні суд повинен підтвердити кандидатуру ліквідатора або призначити іншого, який би відповідав вимогам Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Таким чином, зазначений порядок ґрунтується на нормах статті 87 Закону України "Про банки і банківську діяльність", згідно з якою ініціатива ліквідації банку, в тому числі за заявою кредиторів, надана Національному банку України.

Який порядок заявлення вимог кредиторів до банку у процедурі ліквідації та розгляду їх ліквідатором?

Відповідно до статті 89 Закону України "Про банки і банківську діяльність" кредитори мають право заявити ліквідатору про свої вимоги до банку протягом одного місяця з дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури.

Згідно з положеннями статті 93 вказаного закону ліквідатор припиняє приймання вимог кредиторів після закінчення одного місяця з дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури.

Протягом трьох місяців із дня опублікування оголошення про початок ліквідаційної процедури ліквідатор визначає суму заборгованості кожному кредитору та відносить вимоги до певної черги погашення; відхиляє вимоги у разі їх непідтвердження; передає Фонду гарантування вкладів фізичних осіб реєстр вкладників відповідно до вимог законодавства України, складає перелік акцептованих ним вимог

для затвердження Національним банком України та сповіщає кредиторів про акцептування вимог.

Кредитори мають право надіслати ліквідатору свої заперечення щодо визнаних ним вимог протягом одного місяця з дня отримання повідомлення.

Відповідно до статті 96 Закону України "Про банки і банківську діяльність" вимоги, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, не розглядаються і вважаються погашеними.

Який порядок задоволення вимог кредиторів до банку?

Кошти, одержані в результаті ліквідаційної процедури, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у встановленій статтею 96 Закону України "Про банки і банківську діяльність" черговості. Даною статтею визначено три черги задоволення вимог кредиторів. При цьому встановлено, що вимоги кожної наступної черги задовольняються в міру надходження коштів від продажу майна банку після повного задоволення вимог попередньої черги.

Якщо коштів, одержаних від продажу майна банку, недостатньо для повного задоволення всіх вимог однієї черги, вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги.

У разі відмови кредитора від задоволення визнаної в установленому порядку вимоги ліквідатор не враховує суму грошових вимог цього кредитора.

Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Окремо слід зазначити, що 7 березня 2002 року Верховна Рада України прийняла Закон України "Про врегулювання заборгованості закладами фізичних осіб — вкладників та інших кредиторів Акціонерного комерційного агропромислового банку "Україна", яким встановлено особливу процедуру ліквідації даного банку, зокрема стосовно черговості задоволення вимог кредиторів до банку.

Чи допускається у процедурі ліквідації банку уступка кредитором, вимоги якого визнані ліквідатором, свого права новому кредитору?

Статтею 95 Закону України "Про банки і банківську діяльність" визначено, що порядок уступки вимог банку регулюється цивільним законодавством України.

Проте правових підстав для уступки кредитором, вимоги якого визнані ліквідатором, свого права новому кре-

дитору немає, оскільки в даному випадку первісний кредитор здійснює не уступку права вимоги, а уступку права отримання коштів у встановленій черговості, що чинним законодавством, в тому числі Законом України "Про банки і банківську діяльність", не передбачено.

Чи діє у процедурі ліквідації банку обмеження прав заставодавця щодо відчуження заставленого майна, передбачене Законом України "Про заставу"?

У статті 17 Закону "Про заставу" зазначено, що заставодавець може відчужувати заставлене майно тільки за згодою заставодержателя та за умови переходу до нового заставодавця основного боргу, забезпеченого заставою.

Проте пунктом 7 статті 91 Закону України "Про банки і банківську діяльність" встановлено, що з дня прийняття рішення про відкликання ліцензії та призначення ліквідатора скасовуються арешт, накладений на майно банку (в тому числі на власні кошти банку на його рахунках), та інші обмеження щодо розпорядження його майном.

За цих обставин передбачене Законом "Про заставу" та відповідними договорами застави обмеження прав заставодавця в частині одержання згоди заставодержателя на відчуження заставленого майна без згоди заставодержателя скасовується з дня прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії, ініціювання процедури ліквідації банку та призначення ліквідатора.

Отже, майно банку, яке є предметом застави, реалізовується у процедурі ліквідації банку у встановленому чинним законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України порядку без отримання згоди заставодержателя, а виручені кошти спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у встановленій статтею 96 Закону України "Про банки і банківську діяльність" черговості.

При цьому відповідно до положень статті 96 вимоги, забезпечені заставою, задовольняються в першу чергу.

Окремо слід зазначити, що Законом України "Про врегулювання заборгованості закладами фізичних осіб — вкладників та інших кредиторів Акціонерного комерційного агропромислового банку "Україна" вимоги кредиторів, забезпечені заставою, віднесено до другої черги погашення. Крім того, статтею 2 цього закону за-

боронено реалізовувати нерухоме майно банку "Україна", що знаходиться під заставою у Національного банку України, для задоволення вимог інших кредиторів АКАБ "Україна". Отже, кошти, отримані в результаті реалізації майна цього банку, що було передане у заставу Національному банку України, можуть спрямовуватися лише на задоволення кредиторських вимог НБУ, забезпечених заставою, у встановленій цим законом черговості.

Чи має право ліквідатор передавати майно банку в оренду під час здійснення процедури ліквідації банку?

У пункті 6 статті 91 Закону України "Про банки і банківську діяльність" зазначено, що укладення угод, пов'язаних із відчуженням майна банку чи передачею майна третім особам, допускається в порядку, передбаченому цим законом.

Аналіз змісту пункту 2 статті 92 вказаного закону, яким визначено, що ліквідатор виконує функції з управління та розпорядження майном банку, врахування мети ліквідатора щодо якомога повнішого задоволення вимог кредиторів до банку та обмеження процедури ліквідації банку трьома роками дають підстави вважати, що ліквідатор вправі передати майно банку, який ліквідується, в оренду з дотриманням вимог чинного законодавства.

Протягом якого терміну має бути завершена процедура ліквідації банку?

У статті 89 Закону України "Про банки і банківську діяльність" зазначено, що процедура ліквідації банку повинна бути завершена не пізніше трьох років з дня відкликання банківської ліцензії. Протягом усього періоду здійснення процедури ліквідації банк залишається правоздатним, проте функції його органів управління здійснює призначений ліквідатор.

Статтею 98 цього закону передбачено, що ліквідація банку вважається завершеною, а банк ліквідованим з моменту внесення запису про це до Державного реєстру банків після ухвалення звіту ліквідатора.

Чи зупиняє оскарження у суді рішень Національного банку України дію оскаржуваних актів?

Статтею 99 Закону України "Про банки і банківську діяльність" передбачено можливість оскарження в суді рішення, дії або бездіяльності Національного банку України чи його поса-

дових осіб, а також рішення, дії чи бездіяльності тимчасового адміністратора та ліквідатора. Зокрема рішення про призначення тимчасового адміністратора чи ліквідатора можуть бути оскаржені в суді за відсутності підстав, визначених цим законом. Проте оскарження або інший судовий розгляд, пов'язаний з оскарженням, не зупиняють роботу тимчасової адміністрації, ліквідацію банку та інші оскаржувані заходи та рішення.

Зазначені особливості зумовлені тим, що банк — це особлива структура, діяльність якої полягає, зокрема, у залу-

ченні й розміщенні коштів вкладників та інших кредиторів банку, а прийняття судом рішення про зупинення виконання рішення НБУ (наприклад, про ліквідацію банку) може призвести до некерованої ситуації в банку, оскільки за таких обставин управління банком не зможе здійснювати ні призначений НБУ ліквідатор, ні органи управління банку (загальні збори, спостережна рада, правління чи рада директорів), повноваження яких з моменту призначення ліквідатора припинено.

У пункті 2 прикінцевих положень Закону України "Про банки і бан-

ківську діяльність" визначено, що до приведення законодавства у відповідність із цим законом закони та інші нормативно-правові акти застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону. Отже, положення статті 99 Закону України "Про банки і банківську діяльність" про те, що оскарження або інший судовий розгляд, пов'язаний з оскарженням, не зупиняють ліквідацію банку та інші оскаржувані заходи й рішення, мають пріоритетне значення порівняно з іншими законодавчими актами.

□

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ

Світовий госвіг/

Євгенія Бургіна

Головний інженер-програміст управління комп'ютерних технологій департаменту інформатизації Національного банку України

Платіжні системи завжди повинні мати належний рівень безпеки, який би відповідав їхній потенційній можливості породжувати і передавати системний ризик, а також високу ефективність, що гарантує швидкий остаточний розрахунок. Саме із цією метою Комітетом із платіжних та розрахункових систем Базельського банку міжнародних розрахунків було сформульовано десять Базових принципів для проектування та експлуатації таких систем і визначено чотири обов'язки центральних банків щодо платіжних систем. Це стало ще одним чинником, який в останні роки сприяв створенню нових та вдосконаленню діючих платіжних систем у всьому світі, особливо систем міжбанківських платежів, які є визначальним елементом загальної платіжної системи і, власне, забезпечують грошовий обіг.

В умовах стрімкого технологічного поступу розширюються можливості удосконалення, зменшуються витрати на розробку, запровадження й експлу-

Сучасні технології у міжбанківських платіжних системах Туреччини та Південно-Африканської Республіки

Платіжні системи є механізмом, який підтримує ефективність і стабільність фінансових ринків, допомагає гнучко реагувати на зміни ринкових потреб, створює можливості для запровадження монетарної політики. Водночас вони можуть становити фактор небезпеки і навіть сприяти системним кризам, якщо ризики не стримуються, внаслідок чого фінансові потрясіння передаються від одного учасника системи до іншого, поширюються за межі однієї системи, загрожуючи стабільності внутрішніх і міжнародних фінансових ринків.

Автор статті на показових прикладах робить огляд міжбанківських платіжних систем Туреччини та Південно-Африканської Республіки, які застосовують прогресивні технології і близькі до українських за загальними умовами та особливостями.

атацію платіжних систем, пропонують нові методи підвищення їх надійності та ефективності. Протягом останніх десяти років спостерігався особливий прогрес у справі розробки та введення в дію систем міжбанківських платежів, що виконують валові розрахунки в реальному часі (RTGS), які можуть дуже ефективно мінімізувати фінансові ризики, знижують ціни ліквідності для учасників. Такі системи успішно запроваджено вже більш як у сорока країнах світу.

Україна може пишатися своїми досягненнями в галузі запровадження сучасних технологій у сферу міжбан-

ківських розрахунків. Система електронних міжбанківських платежів НБУ повністю задовольняє потреби українських банків у міжбанківських розрахунках, забезпечуючи максимальну швидкість, якість і надійність платежів, високий рівень безпеки та конфіденційності банківської інформації. Неодноразово наголошувалося, що ця система перевершує всі аналогічні засоби інших країн СНД і без особливих застережень може порівнюватися із сучасними платіжними системами економічно розвинутих країн світу.

Однак, безперечно, цікавим і корисним є порівняння з аналогічними си-

стемами в інших країнах світу. У цій статті ми оглянемо міжбанкські платіжні системи двох країн — Туреччини та Південно-Африканської Республіки, показові як щодо застосування прогресивних технологій, так і з точки зору спорідненості їх загальних умов та особливостей з українськими. Туреччина і Південна Африка подібні до нашої держави за розмірами території та кількістю жителів, певними проблемами розвитку комунікаційної інфраструктури, порівняно неглибоким закоріненням засад ринкової економіки у правовій, господарській, соціальній сфері та ментальності населення.

ПЛАТІЖНА СИСТЕМА ТУРЕЧЧИНИ — НА РІВНІ СУЧАСНИХ ВИМОГ

З початку 80-х років XX століття в Туреччині розвивається процес структурних реформ і лібералізації, що викликало значний прогрес економіки в цілому та фінансової сфери зокрема. Банки й інші кредитно-фінансові установи розширили коло своєї діяльності. Зростання конкуренції на ринку фінансових послуг (обумовлене якоюсь мірою полегшенням доступу на внутрішній ринок іноземним банкам) сприяло ширшому запровадженню сучасних технологій. Ішлося не лише про використання платіжних карток і банкоматів у сфері роздрібних банківських послуг, а й про суттєву модернізацію системи міжбанкських платежів на базі розвитку телекомунікаційної інфраструктури та використання сучасних комп'ютерних технологій.

Визначну роль у цих зрушеннях відіграв Центральний банк Туреччини (ЦБТ), який став ініціатором кількох великомасштабних проєктів створення надійної, захищеної та ефективної системи міжбанкських розрахунків. Серед них слід виділити впровадження першої турецької системи типу RTGS — TIC-RTGS.

Міжбанкські платежі у Туреччині нині здійснюються через такі системи: Турецьку міжбанкську клірингову систему TIC-RTGS (Turkish Interbank Clearing System); Жиросистему Центрального банку Туреччини; Міжбанкські розрахункові палати (МРП); Центр банківських карток (ЦБК).

TIC-RTGS є системою валових розрахунків у реальному часі, а Жиросистема центрального банку — це просто система валових розрахунків. МРП і ЦБК виконують клірингові взаєморозрахунки посеєсно. Розрахунки за транзакціями фондової біржі здійснюються через клірингову систему Takasbank.

Незалежно від того, яка система використовується, остаточний розрахунок виконується на рахунках у ЦБТ. Для платежів, що проходять через систему TIC-RTGS, у Центральному банку існує спеціальний розрахунковий рахунок. Окремі розрахункові рахунки в Центральному банку мають МРП і ЦБК. Банки можуть контролювати стан своєї ліквідності, знаючи стан усіх цих рахунків.

Жиросистема Центрального банку Туреччини використовується для виконання кредитових платежів між окремими власниками рахунків та між

У Турецькій системі міжбанкських платежів модернізовано на засадах розвитку телекомунікаційної інфраструктури та використання сучасних комп'ютерних технологій

відділеннями Центрального банку. Здійснюються вони електронним шляхом завдяки високому рівню автоматизації всіх відділень Центрального банку Туреччини.

Після введення в експлуатацію системи TIC-RTGS обсяги платежів, що проходять через Жиросистему Центрального банку Туреччини, значно знизилися. Це зумовлено також тим, що за нормальних обставин Центральний банк приймає платежі від членів нової системи лише у TIC-RTGS (вона має значно кращі економічні показники, ніж стара система міжбанкських розрахунків). Тому Жиросистема ЦБТ нині використовується здебільшого кредитними установами, які не є учасниками TIC-RTGS (це небагато установ з малим обсягом міжбанкських транзакцій). Але й тепер жирорахунки активно використовуються для виконання міжбанкських розрахунків: на початку робочого дня певні суми з них пересилаються на розрахункові рахунки TIC-RTGS. Суму визначає сам учасник (найчастіше вона сягає 95% сальдо жирорахунку). В кінці дня кошти повертаються у жиросистему.

Міжбанкські розрахункові палати виконують кліринг за чековими платежами, здебільшого на паперовій основі. Однак найбільші палати (в Анкарі, Стамбулі) автоматизовано — там інформація з чеків може вноситися в електронній формі; щоправда, це вимагає спеціального юридичного оформлення і спеціальних процедур. Нині налічується 22 палати, з яких 20 розташовані у містах, де є відділення ЦБТ, й експлуатуються цими відділеннями, а дві палати експлуатуються одним із

найбільших турецьких комерційних банків (Емлакбанком) під наглядом і контролем Центрального банку. В традиційних розрахункових палатах кліринг за чеками в межах одного міста відбувається в день їх пред'явлення, а за міжміськими чеками — наступного дня. В автоматизованих розрахункових палатах інформація про чеки передається цілодобово, а кліринг за всіма платежами виконується того ж дня. Остаточний розрахунок здійснюється на розрахункових рахунках, які ведуться для кожної палати окремо в ЦБТ. Щодня до 18 години банки повідомляються про результати клірингу. Банки-дебітори мусять розплатитися коштами зі своїх жирорахунків у Центральному банку через систему TIC-RTGS до 12.00 наступного робочого дня, після чого робляться виплати на рахунки банків-кредиторів. Усі розрахунки виконує відділення ЦБТ в Анкарі. Останнім часом спостерігається постійне зростання обсягу транзакцій в усіх розрахункових палатах — як за кількістю поданих на кліринг чеків, так і за сумами платежів. На майбутнє планується ширше запровадження автоматизації в турецьких розрахункових палатах.

Центр банківських карток створено 13 провідними банками Туреччини у 1990 році. В 1998-му членами цієї неприбуткової організації були 38 банків та 2 компанії (згідно з регламентом усі вони мають бути банками або членами міжнародних платіжних організацій VISA чи MasterCard). ЦБК виконує процесинг за всіма платежами з використанням кредитних карток, кліринг і розрахунки за транзакціями з використанням внутрішніх кредитних карток, забезпечує правову базу та адміністративну інфраструктуру в цій сфері, встановлює технологічні стандарти, видає інформаційний бюлетень, керує світлинговою системою, яка дає банкам змогу спільно користуватися комунікаційними мережами та мережами банкоматів і торговельних терміналів, деякими іншими ресурсами, виконує авторизацію транзакцій з використанням платіжних карток у режимі онлайн, надає інтерфейси до зовнішніх мереж. ЦБК має власний розрахунковий рахунок у Центральному банку, який використовується виключно для розрахунків за транзакціями з використанням кредитних карток. Отримавши від ЦБК повідомлення про результати клірингу за такими транзакціями, банки-дебітори мусять розрахуватися коштами зі своїх жирорахунків у Центральному банку, після чого робляться виплати на рахунки банків-кредиторів. ЦБТ виконує лише розрахунки на

підставі одержаних від ЦБК даних про результати виконаного там клірингу.

Система валових розрахунків у реальному часі TIC-RTGS є загальнонаціональною системою міжбанківських розрахунків і належить Центральному банку Туреччини, який є її розробником та оператором, наглядовим органом, забезпечує фінансову підтримку, управлінські функції, технічну та організаційну координацію діяльності в цій сфері.

До обов'язків ЦБТ належать:

- ♦ експлуатація системи, надання учасникам технічної допомоги та інформаційної підтримки;

- ♦ забезпечення нормативно-правової та операційної бази системи;

- ♦ контрольні та аудиторські функції щодо системи в цілому;

- ♦ розгляд вимог учасників, пов'язаних із цим потреб в удосконаленні системи, планування розвитку системи у співпраці з її учасниками та Банківською асоціацією Туреччини;

- ♦ оцінка нових тенденцій та потреб банківської сфери, визначення їх впливу на подальший розвиток системи.

Операційні процедури, права та обов'язки учасників регулюються двосторонніми угодами між ЦБТ як оператором системи та її учасниками. На поточний момент учасниками системи можуть бути лише банки та спеціалізовані фінансові установи, які є резидентами Туреччини і мають жирорахунки в ЦБТ, за умови отримання дозволу від Центрального банку та Банківської асоціації Туреччини. Участь у системі не є обов'язковою для банків. Ті з них, що не беруть участі у TIC-RTGS, можуть переказувати кошти через один із банків-учасників.

TIC-RTGS створювалася Центральним банком Туреччини із жовтня 1989 року і була введена у промислову експлуатацію у квітні 1992-го. За 1998 рік система обробила 13 059 000 платіжних документів 83 учасників на загальну суму 454 024 291 трильйон турецьких лір.

Система TIC-RTGS використовується не лише для виконання міжбанківських платежів у національній валюті, а й, як згадувалося вище, для остаточних розрахунків за чековими і картковими транзакціями, а також для виконання платежів клієнтів. Хоч у системі TIC-RTGS нема обмежень на суми платежів, здебільшого вона використовується для міжбанківських платежів великими сумами (наприклад, для розрахунків за транзакціями на грошовому ринку, на ринку цінних паперів). Учасникам також надано можливості щодо обміну інформацією, пов'язаною із

платіжними транзакціями.

У системі TIC-RTGS платежі в національній валюті виконуються окремими транзакціями. Платіжний документ надсилається банком-платником до Розрахункового центру системи зі спеціальної "комп'ютерної станції зв'язку" (КСЗ), що знаходиться у цьому банку, лише після перевірки наявності відповідних коштів на розрахунковому рахунку TIC-RTGS платника в ЦБТ. Платіжні документи, отримані цим центром, виконуються негайно. Всі платежі у системі є остаточними і невідкличними (в разі операційної помилки учасники мають вжити двосторонні заходи для її виправлення). В результаті виконання платежу кошти у реальному часі перераховуються з розрахункового рахунку TIC-RTGS банку-платника на розрахунковий рахунок TIC-RTGS банку-одержувача, якому одразу надсилається повідомлення (причому нормативними документами ЦБТ рекомендовано того ж дня кредитувати отримані кошти на рахунки клієнтів). Розрахункові рахунки системи по суті є технічними: на початку кожного операційного дня їх початкові сальдо встановлюються шляхом переказу коштів із жирорахунків учасників у ЦБТ, далі стан цих рахунків постійно змінюється відповідно до виконуваних у системі платіжних транзакцій і перерозподілу коштів між цими рахунками та жирорахунками банків-учасників у ЦБТ (банк-учасник у будь-який момент протягом операційного дня може дати доручення про переказ коштів зі свого жирорахунку чи на нього), а в кінці операційного дня всі кошти з розрахункових рахунків TIC-RTGS повертаються на жирорахунки відповідних банків у ЦБТ. Протягом операційного дня учасники системи можуть отримувати оперативну інформацію про стан своїх розрахункових рахунків та багато інших відомостей щодо діяльності системи.

У робочі дні система обробляє платежі з 8.00 до 17.30. Ще дві години використовуються для виконання внутрісистемних операцій. Розрахунковий центр перестає приймати нові платіжні документи учасників за 5 хвилин до завершення операційного дня, в кінці якого інформація про стан рахунків системи TIC-RTGS передається до ЦБТ. Програмно-технічне забезпечення TIC-RTGS складається з КСЗ, розташованих в учасників системи, та центральної комп'ютерної системи в ЦБТ, які об'єднуються за допомогою власної мережі, що носить назву "TICNET" і експлуатується Центральним банком. Учасники підключаються до TICNET за

допомогою орендованих каналів зв'язку. Експлуатаційні витрати на цю мережу несуть усі учасники платіжної системи TIC-RTGS. Обслуговування мережі та КСЗ і покриття витрат на цю діяльність координуються з Банківською асоціацією Туреччини. Мережа TICNET резервується телекомунікаційною мережею загального користування TURPAK із комутацією пакетів у протоколі X.25. Центральний банк визначає конфігурацію обладнання, програмне забезпечення, всі вдосконалення та зміни.

Основними функціями КСЗ учасників є обмін повідомленнями із системою, перевірка наявних коштів та інформування про стан рахунків і резервні кошти учасника в ЦБТ. Внутрібанківська комп'ютерна система може підключатися до КСЗ і створювати платіжні документи TIC-RTGS. КСЗ Центрального банку має деякі додаткові можливості. Центральна система TIC-RTGS стійка до пошкоджень, забезпечена достатніми засобами резервування. Подальший розвиток і вдосконалення системи, її тестування можливі без жодних порушень поточної діяльності.

При порушенні зв'язку між учасниками і центральною системою інформація, підготовлена КСЗ, може передаватися на магнітних стрічках, а повідомлення від центральної системи до таких учасників — також факсом. У разі несправностей КСЗ учасників дані про транзакції можуть також вводитися безпосередньо до центральної системи.

Завдяки багаторівневим процедурам захисту система забезпечує цілісність, правильність і конфіденційність інформації, пов'язаної з платіжними транзакціями. Обмін інформацією між учасниками та центральною системою здійснюється із застосуванням шифрування даних.

Оскільки платежі у TIC-RTGS виконуються лише за умови наявності достатніх коштів на розрахунковому рахунку платника, а отримувачі коштів повідомляються про платежі на їх користь лише після виконання розрахунку, кредитний ризик у системі відсутній. Для забезпечення її безперебійного функціонування та уможливлення авансових платежів ЦБТ з липня 1999 року надає безпроцентний кредит учасникам системи шляхом овердрафту протягом операційного дня у межах встановлених лімітів міжбанківських запозичень і внесеної учасником застави. Банки можуть звертатися за таким кредитом із 9.00 до 15.00. Овердрафт має бути покритий до кінця дня, інакше він автоматично перетворюється на

офіційний кредит до ранку, за який з учасника стягується висока пеня.

Система TIC-RTGS є безприбутковою. ЦБТ прагне лише покрити свої витрати на розробку, запровадження, експлуатацію та розвиток системи. Оплата за транзакцію стягується з учасника-платника і залежить від суми платежу. Так, у 1999 році за платежі на суму до 1.5 мільярда лір (приблизно 4 785 доларів), а також за неплатіжні операції з ініціатора стягувався еквівалент 0.1 долара, за платежі від 1.5 мільярда лір до 150 мільярдів лір — 0.0025% від суми, а в разі більшої суми — еквівалент 11.9 долара США. Щоб заохотити до використання міжбанківської платіжної системи TIC-RTGS, ЦБТ встановлює вищі тарифи за платежі на паперовій основі. Тарифи TIC-RTGS не включають покриття експлуатаційних витрат на обслуговування телекомунікаційної мережі та програмно-технічного обладнання системи, про які йшлося вище.

Удосконалення системи TIC-RTGS постійно здійснюється Центральним банком Туреччини. Система другого покоління (TIC2-RTGS) передбачає надійне резервування на випадок надзвичайних обставин і додаткові можливості для учасників.

До найважливіших нововведень належать:

- ♦ *резервний Розрахунковий центр*, який зможе замінити основний не пізніше, ніж через годину після порушення функціонування системи, без жодної втрати платіжних документів;

- ♦ *механізм пріоритетності виконання платіжних документів*, що дасть змогу надсилати зазначені документи до Розрахункового центру заздалегідь, планувати порядок обробки платежів, резервувати кошти для виконання найважливіших платежів, автоматично попереджати про недостатність коштів для здійснення певної конкретної транзакції;

- ♦ *корекційне пряме дебетування*, яке може застосовуватися Центральним банком для переказу коштів учасника системи з жирорахунку в ЦБТ на розрахунковий рахунок TIC-RTGS, якщо система недоступна для учасника;

- ♦ *банківське пряме дебетування*, що надасть можливість робити запит на дебетові транзакції;

- ♦ *поетапне завершення дня в режимі on-line* у Розрахунковому центрі TIC-RTGS, що дасть змогу виконувати процедуру завершення дня за етапами, які визначатимуться типом отримуваних повідомлень;

- ♦ *підтвердження на функціональному рівні* — можливість інформувати відправника про те, що його документ

успішно дійшов за призначенням;

- ♦ *система резервування КСЗ*, яка надасть можливість учасникам у разі порушення роботи основної КСЗ переходити до використання резервних засобів;

- ♦ *об'єднання*, що надасть можливість виконувати розрахунки за платежами і великими, і малими сумами в одній системі, з тими ж інтерфейсами для користувачів, але за різними процедурами розрахунку.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ У ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Глибокі реформи, що відбуваються останнім часом у фінансовій сфері Південно-Африканської Республіки, розпочалися з розробки Південноафриканським резервним банком (ПАРБ) у співпраці з комерційними банківськими установами стратегії розвитку нової національної платіжної системи. Оприлюднена в листопаді 1995 року, вона визначила концепцію, основні задачі, принципи та фактори створення у країні надійної і міцної платіжної системи на рівні світових стандартів, яка б задовольняла потреби внутрішніх та міжнародних платежів і надавала рівні можливості всім користувачам. На сьогодні положення цієї стратегії успішно втілюються в життя. Ядром нової системи є SAMOS (South African Multiple Option Settlement system — Південноафриканська система багатоваріантних розрахунків) — сучасна система міжбанківських електронних платежів, яка забезпечує і остаточні безвідкличні розрахунки у варіанті валових розрахунків у реальному часі, і варіант відкладених клірингових взаєморозрахунків з використанням заставного забезпечення.

Нормативно-правова основа й організаційна інфраструктура платіжної системи були підготовлені заздалегідь і діють уже протягом кількох років. Спеціально створена міжбанківська робоча група розробила проект Закону "Про Національну платіжну систему", прийнятий 28 жовтня 1998 року. Закон розглядає питання організації, регламентації, керування, експлуатації та контролю процесу виконання платежів, клірингу і розрахунків (зокрема, вирішує юридичні проблеми, пов'язані з остаточністю та безвідкличністю платежів, надійним забезпеченням багатосторонніх розрахунків, правами й обов'язками учасників платежів та органів управління, наглядовими функціями центрального банку), забезпечує узгодження з іншими правовими акта-

ми національного законодавства (наприклад, Законом "Про банкрутство").

Керівним органом нової південноафриканської платіжної системи є Платіжна асоціація Південної Африки (ПАПА), заснована в листопаді 1996 року. Основним її завданням є здійснення адміністративно-управлінських і контрольно-наглядових функцій щодо міжбанківських платежів, клірингу та розрахунків за зобов'язаннями у платіжній системі, а також прийняття стратегічних і тактичних рішень спільно з Резервним банком. ПАПА об'єднує асоціації за окремими типами платежів (АОТП). Визначено 4 типи платежів: платежі на паперовій основі; електронні дебетові платежі невеликими сумами; електронні кредитові платежі невеликими сумами; електронні платежі великими сумами. До кожної АОТП входять ті банки, які бажають надавати своїм клієнтам послуги відповідного типу. Це можуть бути банки-резиденти, філії іноземних банків та банки спільної власності. Рада ПАПА складається з восьми членів: п'ять із них репрезентують банки з найбільшими обсягами участі в національній платіжній системі; два — інших учасників платіжної системи; один є представником Резервного банку. Представник ПАРБ не має права голосу. Водночас кожен член ПАПА має право звернутися до Резервного банку, щоб оскаржити будь-яке рішення Ради ПАПА, яке, на його думку, може зашкодити цілісності платіжної системи або інтересам членів ПАПА в цілому.

Технологічна інфраструктура, яка забезпечує належне функціонування традиційної міжбанківської платіжної системи, надається кількома компаніями-операторами, які є спільними підприємствами. Найзначнішим із цих операторів є компанія BANKSERV. Вона надає послуги Автоматизованого бюро клірингу (АБК), що виконує обробку чеків з нанесеними магнітним чорнилом символами (MICR — magnetic ink character recognition), кліринг за закодованою інформацією (CLC — code-line clearing), електронний переказ коштів (EFT — electronic funds-transfer), свитчинг платіжної інформації між південноафриканськими банками (SASWITCH) і кліринг платежів для Південноафриканської платіжної системи (ПАПС) та Південноафриканської клірингової системи (ПАКС) із використанням для передачі повідомлень системи СВІФТ (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication).

Обробка MICR включає електронну перевірку, сортування та упорядкування реєстрів чеків, за якими проводять

кліринг клірингові банки. Послуга CLC забезпечує дебетовий кліринг чеків. Банки-учасники надсилають інформацію про пред'явлені до оплати чеки електронним шляхом до АБК, там ця інформація обробляється, і банки отримують результати клірингу.

Електронний переказ коштів включає як дебетові, так і кредитові платежі. Пряме дебетування широко застосовується для регулярних переказів коштів, наприклад, страхових платежів, сплати податків, оплати комунальних послуг, найму та оренди. Пряме кредитування використовується для різноманітних платежів фізичних осіб невеликими сумами, виплати зарплати, пенсій тощо. Цією формою платежів користуються і банки, і урядові органи, і великі компанії. Так, за грудень 1996 року BANKSERV обробив 20.9 мільйона транзакцій на загальну суму 94.3 мільярда рендів.

Основна частина міжбанківських клірингових розрахунків виконується через ПАПС та ПАКС із використанням послуг АБК. Південноафриканська платіжна система спочатку була запроваджена для здійснення розрахунків у національній валюті (рендях) за валютними операціями, але нині використовується і для виконання інших міжбанківських платежів великими сумами в рендах. ПАКС застосовується для клірингу відповідних доларових розрахунків. Результати клірингу передаються до ПАРБ для відображення на поточних рахунках учасників. Резервний банк забезпечує надійний та остаточний розрахунок.

Участь у клірингових системах регламентується ПАПА. Їх учасниками можуть бути лише банки, які відповідають певним критеріям. Зокрема, не можуть бути безпосередніми учасниками клірингової системи філії іноземних банків. Банки, що не є безпосередніми

взаєморозрахунках використовують здебільшого клірингові доручення, які згодом пересилаються до регіональних процесингових центрів АБК, а там обробляються за такою ж процедурою, як і чеки клієнтів. Основний обсяг клірингових транзакцій (приблизно 80%) здійснюється у регіонах міст Йоганесбурга, Дурбана, Кейптауна і Порт Елізабет. У цих містах розташовані чотири основні відділення АБК. В інших значних населених пунктах є так звані "міні-центри АБК", які надсилають електронним шляхом результати свого клірингу до основних відділень для врахування при розрахунках. Результати клірингу з усіх відділень пересилаються до Йоганесбурзького відділення, яке вважається центральним. Звітти після завершення процедури клірингу підсумкові результати надсилаються до ПАРБ.

АБК вживає спеціальних заходів на випадок надзвичайних обставин. Зокрема, існують численні резервні процесингові центри. Крім того, у слаборозвинутих районах країни є неавтоматизовані клірингові палати, які обслуговують невелику кількість банків (іноді всього два), і де кліринг виконується раз на два місяці або в тому разі, коли кредитова чи дебетова позиція одного з учасників за двосторонніми транзакціями досягне встановленого рівня. Всі ці палати зобов'язуються виконувати "Правила клірингової палати", розроблені від імені ПАПА Технічним комітетом південноафриканських банків.

Кліринг здійснюється протягом усього дня, але розрахунок виконується лише раз на день у Резервному банку. Основною розрахунків служать результати багатостороннього клірингу за кожним із типів платежів окремо. АБК надсилає їх за станом на кінець дня до ПАРБ, де о 9-й ранку наступного дня виконується остаточний розрахунок, причому пропонується дата попереднього дня, тобто Резервний банк забезпечує валютування платежів за один день. Результати клірингу вручну вводяться до Централізованої банківської системи (системи автоматизації внутрібанківських операцій), яка виконує проведення на поточних рахунках відповідних банків-учасників клірингових систем, що ведуться у ПАРБ. Розрахунок є гарантованим і безвідкличним. Не існує спеціальної формалізованої процедури у разі неплатоспроможності учасників. Кожний із таких випадків трактується індивідуально. Часом це потребує складної процедури, а інколи взагалі неможливо завершити кліринг. АБК діє як агент і комерційних банків, і Резервного банку. Збитки, яких може за-

знати ця компанія внаслідок помилок, відшкодовуються.

Процедура щоденних розрахунків включає врегулювання клірингових зобов'язань як між самими комерційними банками, так і між комерційними банками, з одного боку, і Резервним банком, з другого. В результаті у деяких банків може виникати овердрафт на їхніх рахунках у ПАРБ (оскільки на цих рахунках не нараховуються проценти, там зазвичай немає зайвих коштів). У такому разі банки можуть отримати нормальний автоматичний кредит або безумовний кредит до ранку за існуючими правилами ПАРБ.

Південноафриканську систему багатоваріантних розрахунків уведено у промислову експлуатацію 9 березня 1998 року. Власником та оператором системи є ПАРБ. SAMOS надає південноафриканським банкам можливість негайних розрахунків у реальному часі. Всі банки країни мають право підключатися до системи і користуватися такими послугами:

- ♦ переказ коштів через розрахункові рахунки у Резервному банку в режимі реального часу;
- ♦ автоматичне отримання позичок центрального банку протягом дня за умови виконання певних вимог;
- ♦ отримання доступу до кредитних ресурсів центрального банку в кінці дня (за високою процентною ставкою);
- ♦ участь у спеціальних монетарних процедурах у режимі реального часу.

Банки можуть підключатися до системи різними технічними способами. Передбачено два варіанти обміну повідомленнями. По-перше, враховуючи широке застосування у банківській сфері Південно-Африканської Республіки телекомунікаційної системи СБІФТ, банки можуть користуватися цим механізмом для обміну платіжними документами із системою SAMOS. По-друге, Резервний банк запроваджує власну систему зв'язку SARB-Link, яка забезпечить іншим банкам можливість виконання платежів через свої рахунки у ПАРБ та доступ до кредитних ресурсів Резервного банку, а також надасть деякі інші засоби, зокрема, комунікаційний зв'язок між користувачами системи СБІФТ і тими, хто не користується цією системою.

Система SAMOS постійно розвивається і вдосконалюється (остання, четверта, її версія діє з вересня 2001 року). Найбільше значення мало запровадження другої версії SAMOS 5 жовтня 1998 року. Хоча вже у першій версії існувала можливість негайного остаточного розрахунку, було вирішено попередити виконувати його лише в кінці

Ядром нової національної платіжної системи, створеної Південноафриканським резервним банком, є Південноафриканська система багатоваріантних розрахунків, яка забезпечує остаточні безвідкличні валютні розрахунки у реальному часі та відкладені клірингові взаєморозрахунки з використанням заставного забезпечення

учасниками, можуть брати участь у клірингу, уклавши спеціальну угоду з одним із безпосередніх учасників, який надає конкретні гарантії.

У віддалених районах банки у

дня, аби надати банкам час освоїтися з новим механізмом електронного переказу коштів, визначити, який вплив це матиме на їхні потреби в ліквідності, на їхні внутрібанківські системи, на обслуговування клієнтів.

Запровадження негайного остаточного розрахунку означає, що з того моменту, як платіжну трансакцію успішно оброблено SAMOS, вона стає безвідкличною з точки зору південно-африканського законодавства. Остаточність і безвідкличність розрахунків мають надзвичайне значення для платіжної системи, бо запобігають виникненню системних криз. Системи валових розрахунків у реальному часі (RTGS), до яких належить SAMOS, сприяють збільшенню обсягів грошового обігу протягом дня і, якщо не забезпечити надійність розрахунку, це може створити серйозний ризик для системи в цілому. Після запровадження її другої версії обсяг негайних валових розрахунків за окремими трансакціями значно зріс і сягнув 64% від обсягу всіх міжбанківських платежів, що суттєво зменшило потенційний системний ризик у національній платіжній системі.

Щоб уникнути різкого переходу від розрахунків у кінці дня до негайного розрахунку за окремими трансакціями, перехід зробили поетапним, залишивши можливість одноразового розрахунку в кінці дня для таких трансакцій протягом певного періоду часу. Це реалізовано шляхом запровадження так званого "вікна негайних розрахунків". Спочатку таке вікно відкривалося на чотири години щоденно; через три місяці з'явилося ще одне вікно. Таким чином, система SAMOS пропонує банкам вибір: отримувати розрахунок не-

гайно чи в кінці дня. Розрахунок за всіма платіжними документами, що введені до системи з початку дня і до кінця другого "вікна негайних розрахунків", вважається остаточним і безвідкличним з того моменту, як вони будуть успішно оброблені системою. Для цього на розрахункових рахунках має бути достатньо коштів. У системі використовується заставне забезпечення.

"Вікна негайних розрахунків" дають змогу виконувати такі види платежів:

- ♦ розрахунки за трансакціями на грошовому ринку між ПАРБ і комерційними банками;

- ♦ розрахунки, пов'язані із внесенням грошей на банківські рахунки та зняттям із них грошей;

- ♦ платежі, пов'язані з погашенням та купівлею казначейських векселів і векселів Земельного банку;

- ♦ платежі, пов'язані з виплатами капіталу і процентів Центральному депозитарію;

- ♦ виплату процентів за користування кредитними коштами центрального банку;

- ♦ розрахунки в національній валюті за валютними трансакціями;

- ♦ розрахунки, пов'язані з трансакціями на міжбанківському грошовому ринку;

- ♦ інші розрахунки, пов'язані з міжбанківськими платежами, що стосуються відповідної АОТП (наприклад, платежі типу *nostro/vostro*);

- ♦ платежі за дорученням клієнтів банку, якщо існує двостороння угода між банками платника й одержувача.

Запровадження нової системи призвело до одночасного впровадження у багатьох банках внутрішніх платіжних систем і систем внутрібанківської автоматизації, які взаємодіють із SAMOS.

Відтак значно вдосконалилися методи обробки платежів та управління ліквідністю, суттєво зросли обсяги платіжних документів, що проходять через SAMOS. Якщо у вересні 1998 р. їх налічувалося 3 372, то в червні 1999 р. — вже 41 054. Ще більше вражає статистика використання "вікон негайних розрахунків". У червні 1999 року через них проходило 81.8 % усіх трансакцій, що оброблялися у системі SAMOS, на загальну суму 2 392 мільярди рендів (це становило 76.5 % від загальної суми всіх трансакцій, що оброблялися у системі), тоді як у вересні 1998 року така сума становила лише 235 мільярдів рендів. Це свідчить про тенденцію переходу до негайних розрахунків та про значне зменшення рівня розрахункового ризику. Із запровадженням другої версії системи SAMOS сума платежів через ПАПС суттєво зменшилася, нині вони, як і суми інших основних видів платежів, є відносно стабільними.

Звичайно, при запровадженні сучасних технологій у банківській сфері велику роль відіграють географічні, соціально-економічні, демографічні особливості, інфраструктура, рівень загального і науково-технічного розвитку країни. Отже, не існує універсальних рецептів. Навіть у схожих країнах, де були прийняті багато в чому подібні рішення, їх виконання істотно може відрізнятися. А проте — корисно ознайомитися з досвідом успішної розробки та ефективного запровадження таких систем у різних країнах — він може прислужитися і розробникам, і операторам, і користувачам, і тим, хто здійснює за ними нагляд.

НОВІ КНИГИ

Міні-рецензії

На допомогу аналітикам банківської діяльності

У сучасних умовах банківська діяльність є однією з найдинамічніших та високотехнологічних сфер підприємництва, а ефективне функціонування банку неможливе без адекватної аналітичної підтримки процесу прийняття управлінських рішень. Становлення і розвиток ринкових відносин в Україні потребує нових підходів до економічного аналізу з відповідною трансформацією його змісту та цільової орієнтації. Формування цілісної концепції економічного аналізу у сфері банківського бізнесу присвячено книгу Л.О. Примостки "Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі". Тема дослідження доволі актуальна, а оскільки теоретичні напрацювання з аналізу банківської діяльності у вітчизняній науці незначні, то рецензована праця має важливе наукове і практичне значення.

Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 316 с.

Дослідження охоплює широкий спектр злободенних проблем, що найчастіше виникають у діяльності вітчизняних банків, дає читачеві комплексне уявлення про методологічні засади її аналізу та методичний інструментарій їх реалізації на практиці.

Монографія складається із чотирьох розділів. Зокрема, в першому — “Теоретичні основи аналізу банківської діяльності” — висвітлюється роль та завдання цього аналізу, подано класифікацію його видів і напрямів, висвітлено питання організації фінансово-аналітичної служби банку та особливості формування його інформаційного поля, обґрунтовано раціональні форми взаємодії аналітичних відділів та казначейства банку. І хоча в рецензованій праці теоретичні положення сформовано з урахуванням специфіки банківської діяльності, вони можуть бути використані також для вдосконалення теорії економічного аналізу, що дає підставу оцінити дослідження як вагомий внесок у процес реформування обліково-аналітичних дисциплін у нашій країні.

Особливу увагу автор приділяє удосконаленню методології аналізу. Цьому присвячено другий розділ праці — “Концептуальні засади банківського аналізу”. В ньому сформовано цілісну систему базових концепцій, які визначають зміст і методичні прийоми аналітичного процесу в банківській галузі та спрямовані на оптимізацію співвідношення прибутків і ризиків.

Суто практичне значення для діяльності банків можуть мати подані у книзі пропозиції щодо вдосконалення аналізу ефективності управління банківськими портфелями, засновані на оцінці співвідношення “дохідність — ризик”.

Заключний розділ монографії — “Оперативний аналіз фінансових потоків банку” — присвячено формуванню аналітичного забезпечення процесу управління активами й пасивами. Заслу-

говує на увагу вдосконаленню інструментарію аналізу ліквідності банку, основу якого становить оцінювання реального і прогнозованого розриву ліквідності. Розроблена в монографії комплексна методика оперативного аналізу фінансової діяльності банку дає змогу прогнозувати вплив відсоткового та валютного ризиків на фінансові результати роботи банківської ус-

танови за допомогою системи моделей (моделі гету, імунізації балансу, валютного метчингу). Запропоновані в цьому розділі методичні підходи до прогнозного аналізу мають практичне значення для вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень у банку.

Загалом рецензовану монографію можна оцінити як актуальну наукову працю, яка містить цікаві аргументовані висновки та демонструє творчий підхід до вирішення важливих проблем підвищення ефективності діяльності вітчизняних банків. Працю добре структуровано, витримано логічну послідовність, виклад теоретичного матеріалу підкріплено численними статистичними та фактичними даними, графічним матеріалом, посиланнями на положення чинних нормативних документів. Книга прислужиться як науковцям, педагогам, студентам економічних спеціальностей, так і банкірам-практикам.

Анатолій Мороз,

завідувач кафедри банківської справи
Київського національного економічного університету.
Професор, доктор економічних наук.

Фінансова система в умовах глобалізації

Процеси глобалізації на Заході досліджують ще із кінця 60-х років минулого століття. Українська школа глобалістики почала формуватися лише за часів незалежності, оскільки за радянської доби вивчення процесів глобального розвитку було практично монополізовано московськими вченими. Тим відраднішою є поява вітчизняних теоретичних розвідок цього багатогранного процесу. Нещодавно українська глобалістика збагатилася працею З.О.Луцишин “Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації”.

Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. — К.: Видавничий центр “Друк”, 2002. — 320 с.

Монографія присвячена дослідженню складного і водночас важливого аспекту глобалізації економіки — трансформаціям, яких в останні десятиліття зазнала світова фінансова сфера. Актуальність книги визначається насамперед тим, що глобалізація саме фінансової сфери є найважливішою домінантою світової економіки. Висока динаміка міжнародної фінансової сфери пов’язана з колосальним зростанням транснаціональних грошових потоків, спрямування яких може часто і стрімко змінюватися залежно від тенденцій економічного розвитку окремих регіонів, привабливості їх інвестиційного клімату, траєкторії курсів валют, змін на ринках цінних паперів та інших фінансових інструментів. Автор робить спробу цілісно і послідовно розглянути складні та суперечливі, інколи парадоксальні тенденції, притаманні сучасному світовому фінансовому середовищу.

Еволюційні домінанти й особливості розвитку світової економіки на зламі тисячоліть, феномен фінансової глобалізації, зростаюча мобільність фінансових потоків та масові міграції капіталу, перманентні фінансові кризи в загальному контексті міжнародних економічних відносин, вражаюче зростання фінансової надбудови (головні світові фінансові центри та офшорні ринки капіталу) над матеріальним базисом — ось проблеми, на яких акцентовано увагу автора.

У монографії детально, на високому науковому рівні висвітлюються такі питання, як сучасні тенденції розвитку світової економіки, світове фінансове середовище, міжнародний фінансовий ринок та особливості його розвитку в умовах глобалізації, рух світових фінансових потоків, світові фінансові кризи та їх особливості в сучасних умовах, фінансова інтеграція як прояв глобалізації економіки тощо.

Уже сам перелік питань, розглянутих у монографії, свідчить про комплексний підхід автора до висвітлення загальної проблеми трансформації фінансової сфери як домінуючої компоненти міжнародної економіки.

Попри складність і специфічність теми дослідження, матеріал викладено дохідливо, доступно мовою. Автор залучила численні літературні джерела, використала багату новітню статистику, проілюструвала теоретичні положення великою кількістю фактів.

Книга розрахована на кваліфікованих читачів і буде корисною для викладачів, аспірантів, студентів, спеціалістів у галузі міжнародних фінансів, усіх, хто цікавиться проблемами міжнародної економіки й міжнародних економічних відносин в умовах транснаціоналізації і глобалізації світового господарства та світової фінансової системи.

Володимир Андрущенко,

доктор економічних наук.

Олександр Чечелюк,

заступник керівника апарату Ради — секретар Ради
Національного банку України, кандидат економічних наук.

Ярослав Грудзевич

Проректор з наукової роботи
Львівського банківського інституту
Національного банку України.
Кандидат економічних наук, доцент

Зоряна Комаринська

Учений секретар
Львівського банківського інституту
Національного банку України.
Кандидат історичних наук

АВСТРО-УГОРСЬКИЙ ПЕРІОД (XIX ст. — 1918 р.)

Перша суто львівська фінансова установа — Галицьке земельне кредитне товариство (Галицьке кредитове товариство земське) отримало патент 3 листопада 1841 року, а безпосередню діяльність розпочало із 1843 року. Метою Земельного кредитного товариства було надання довготермінових позик на іпотеки земельних табулярних маєтків Галичини з одностовідсотковою амортизацією. Товариство мало привілей стягувати борги за допомогою адміністративного покарання.

Із 1849 року товариство розміщувалося в ошатній будівлі, виконаній у стилі ампір, на розі сучасних вулиць Коперника та проспекту Свободи. Споруда, що стала окрасою тодішнього центру Львова, була відома у місті як Гауснерівська (спочатку її власником був банкірський дім “Гауснер та Віюланд”). Будинок, у якому розмісти-

Ощадна справа Львова: минуле і сучасність

Ощадна справа у Львові має давню історію. Поява перших ощадних установ на теренах міста позначена необхідністю і потребою окремих верств населення у грошових позиках — кредитах.

Через занепад маєтків, викликаний кризою сільського господарства, шляхта намагалася поліпшити свої справи завдяки грошовим позикам. Мало того, ці перші ощадні установи, про які піде мова у статті, започаткували діяльність усієї фінансово-кредитної системи Львова у першій половині XIX століття. Для надання допомоги шляхті й були засновані Галицьке земельне кредитне товариство, а згодом — Галицька каса ощадності, своєрідний іпотечний банк. У статті розповідається про ці та інші фінансові установи Галичини, а також про нинішній розвиток ощадної справи у регіоні.

лося Земельне кредитне товариство, споруджувався у два етапи: в 1809—1811 рр. зведено його ліву половину (від вулиці Коперника), а в 1821—1822 рр. — праву (від проспекту Свободи). Цей імпозантний триповерховий будинок (четвертий поверх надбудовано наприкінці 1940-х років) якнайповніше втілює риси стилю ампір. Його фасад, оздоблений скульптурними рельєфами

зумовлювалося розвитком товарно-грошових відносин, необхідністю формування нижньої ланки кредитної системи, а також залучення заощаджень громадян. Варто згадати, що ощадні каси у Східній Галичині з'являються ще у другій половині XVIII ст. [2, с. 58].

До найстаріших львівських фінансових установ належить також Галиць-

Галицьке земельне кредитне товариство.
Львів, вул. Коперника, 2.
Архівне фото.

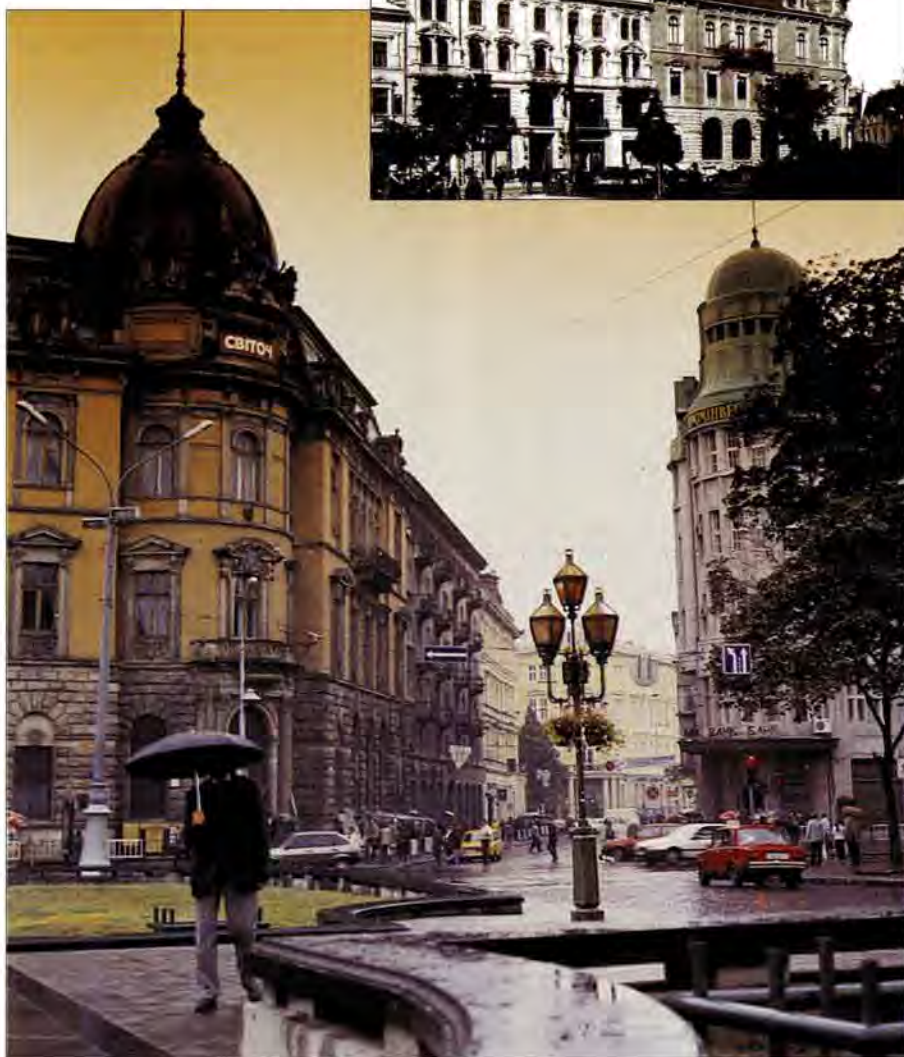
на міфологічні сюжети — “Викрадення Єлени”, “Еней рятує батька”, “Амур і Психея”, “Викрадення сабіянок” роботи славних львівських скульпторів Гартмана Вітвера та Антона Шімзера, — один із найпишніших у Львові. Невідомий автор проекту зазнав впливу віденського будівництва того часу, яке розвивалося під знаком ренесансних тенденцій [1, сс. 86, 90].

Виникнення ощадних кас у той час

ка каса ощадності (Галицька ощадна каса), діяльність якої започатковано згідно зі спеціальним цісарським привілеєм у Львові 1843 року [3, с. 196]. Девіз Галицької каси ощадності — “Працюй та зберігай”, символ — зображення мурашки. На гербовій печатці установи зображувався покровитель краю — святий Михайло.

Чи не найбільшою тогочасною проблемою для місцевого населення, по-

Галицька каса ощадності. Львів, просп. Свободи, 15.
Архівне фото. ▶
▼ Сучасне фото.

ряд із малоземлям, був брак доступного дешевого кредиту. Тому створення Галицької каси ощадності виявилось дуже вчасним і доречним. Метою діяльності Галицької каси ощадності було піднесення духу працьовитості й ощадності, надання кожному, а особливо менш заможним верствам суспільства, можливості корисно розмістити зароблені гроші та при потребі одержати їх разом із прибутком. Каса приваблювала вкладників високими відсотками (5—10%) та гарантією їх виплати й видачі грошей на першу вимогу. Це сприяло розвитку каси.

У 1843 р. засновники Галицької каси ощадності нагромадили капітал, необхідний для покриття господарських та адміністративних видатків. Добродійці відмовилися від своїх внесків. Осіб, що вклали 50 злотих, називали засновниками, а тих що внесли не менше 25 злотих, — членами,

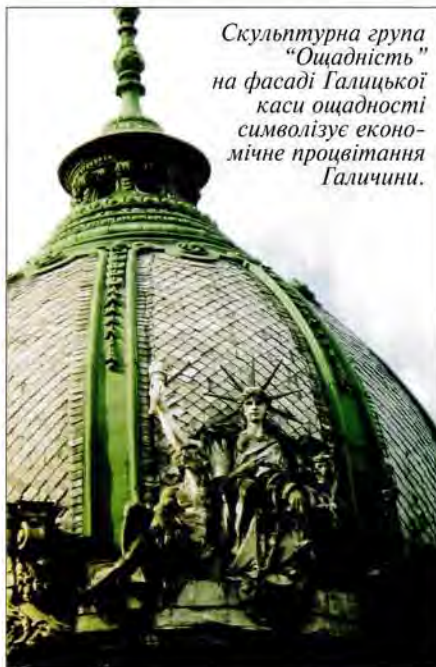
які підтримували існування установи; громадян, внесок яких становив 5 злотих, — добродійцями установи.

За Галицьку касу ощадності у 1844 році запоручився Крайовий Сейм. Коли резервний фонд установи досяг 10% від внесеного капіталу, Крайовий Сейм прийняв ухвалу про постійну підтримку Галицької каси ощадності. Величина вкладів, розміщених у касі, не могла перевищувати 70 млн. крон (35 млн. злотих). Збільшувати її дозволялося лише на підставі ухвали Крайового Сейму або зі зміною Статуту Галицької каси ощадності.

Починаючи із 60-х років XIX ст. Галицька каса ощадності фінансувала промислові установи й будівництво.

У 1843—1891 рр. каса містилася на сучасній вулиці Січових Стрільців у будинку № 2. У 1889—1891 рр. видатний львівський архітектор Юліан Захарієвич спорудив для каси власний будинок на сучасному проспекті Сво-

Скульптурна група
“Ощадність”
на фасаді Галицької
каси ощадності
символізує економічне
процвітання
Галичини.

боди, 15. Над входом розміщено скульптурну групу Л.Марконі “Ощадність”, яка символізує економічне процвітання Галичини.

У 1763 р. на цьому місці знаходився так званий Альвертівський двір, власність львівського каштеляна Юзефа Потоцького. Пізніше місцевий купець Ян Прешель збудував тут двоповерхову кам'яницю, яку викупило місто для розміщення військової генеральної комендатури. 1 листопада 1840 р. підприємець із Берна Фелікс Лянґ відкрив у будинку готель “Англійський”. Із 60-х років і до кінця XIX ст. тут знаходилося фотоательє одного з перших львівських фотографів Юзефа Едера, завдяки якому залишилося чимало знімків Львова 60—70-х років XIX ст.

Із 1951 року в будинку розміщувався Український державний музей етнографії та художнього промислу АН України, з 1992 року — Інститут народознавства НАН України.

У двадцяте століття Галицька каса ощадності ввійшла потужною фінансовою установою. Так, у 1908 р. вклади в ній становили 85 262 287 крон, резервний фонд нараховував 8 мільйонів крон. Діяло 50 повітових і міських кас шадничих, що на кінець 1908 року зібрали капіталу закладами близько 185 млн. крон [5, с. 568]. Докладніше про діяльність Галицької каси ощадності у перші десятиліття XX ст. йтиметься далі.

На початку XX ст. у Східній Галичині, зокрема в її центрі — у Львові, крім Галицької каси ощадності, функціонувала широка мережа ощадних установ: Галицька поштово-ощадна каса, Цент-

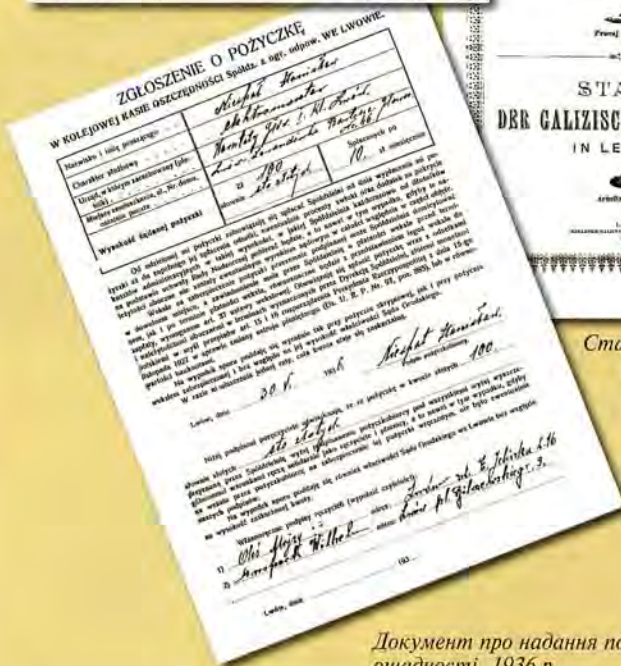
Rach kasy i ogólny obrót rachunków za rok 1900.

PRZYCHODY		WYDATKI		WYPRZYSTY	
Przebieg	Przebieg	Przebieg	Przebieg	Przebieg	Przebieg
1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000
...	...	...	...	...	...
1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000

Обіг кредитів і рахунків за 1900 рік.

Статут Галицької каси ощадності у Львові, 1899 р.

Документ про надання позики у Галицькій касі ощадності. 1936 р.

ральна ощадна каса рільничих спілок, Львівська міська комунальна ощадна каса, діяли товариства ощадності. Діяльність такої великої кількості ощадних установ була викликана передусім зростанням чисельності населення міста, виникненням потреби у створенні кредитних установ, які заощаджували б кошти громадян і допомагали кредитами у розвитку господарства. Показовою в цьому плані була діяльність **Львівської міської комунальної ощадної каси**, створеної у жовтні 1912 року. За рік своєї роботи каса видала 3 588 ощадних книжок на загальну суму 294 млн. крон. Працівники ощадної каси агітували всі верстви населення відкривати свої рахунки в установі, закликали навчатися економії, цінувати вартість грошей, пам'ятати, що тисяча складається із сотень і десятків. Частими були реклама й оголошення Львівської міської комунальної ощадної каси, що публікувалися у місцевих часописах. Результатом такої копіткої праці стали реальні показники в роботі: не було й дня, щоб працівники каси не видали хоча б кілька ощадних книжок.

У 1914 році на базі Міської ощадної комунальної каси було організовано шкільну ощадну касу для загальноосвітніх шкіл міста. Кошти цієї каси використовувалися для розвитку науки й освіти.

ПІД ВЛАДОЮ ПОЛЬЩІ (1918—1939 рр.)

Перша світова війна негативно вплинула на фінансово-банківську систему Західної України. Перерозподіл територій (із 1918 року Західна Україна потрапила під владу Польщі) призвів до руйнування єдиної мережі кас [6, с. 29]. За цих обставин суттєво погіршилася діяльність і Львівської міської комунальної ощадної каси, тому для підтримки її функціонування у 1918 році за рішенням міської громади касі було надано значну фінансову допомогу й виділено будинок на сучасній вулиці Валуїв, 7—9. Цей будинок споруджено у 1909—1911 роках за проектом відомих львівських архітекторів О.Сосновського та А.Захаревича. Основу композиції фасадів складають мо-

дернізовані, спрощені до найбільш лаконічного виразу мотиви класичних архітектурних форм. Але вони трактуються лише як засіб підкреслення пластичної виразності, і за їх ритмічним розкладом чітко простежуються прагнення виявити функціонально-конструктивну структуру споруд, властиву вже новим — залізобетонним конструкціям. Суворій конструктивній структурі підпорядковані модерністично стилізовані атланти, вдало вписані у вертикальний ритм пілястрів скульптором З.Курчинським. Великомасштабність цієї забудови підкреслюють вежа над наріжником будинку та виразні обриси аттиків у завершеннях [2, с. 123].

Від 1918 до 1923 року Львівська міська ощадна комунальна каса перебувала на межі існування. Стан фінансової діяльності установи за кілька воєнних і повоєнних років показано у таблиці 1.

Таблиця 1. Фінансова діяльність Львівської міської комунальної ощадної каси (1918—1923 рр.)

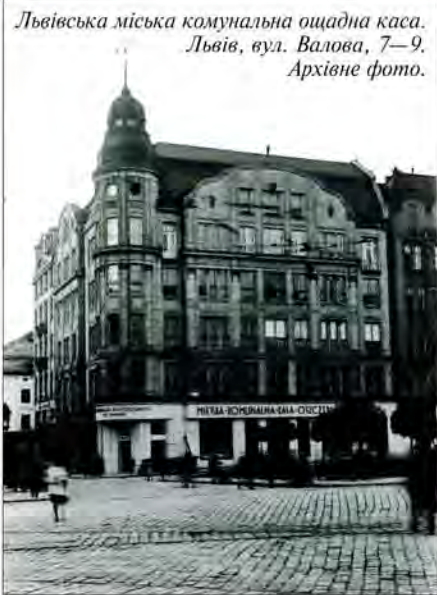
Рік	Сума вкладів, злоті
1918	16 386 090
1919	23 746 943
1920	21 089 876
1921	63 376 322
1922	190 609 225
1923	115 631 013

Із 1924 року з відновленням повноцінної фінансової і господарської діяльності держави для Міської ощадної каси розпочався період розквіту. Завдяки проведенню ряду різнопланових заходів (агітаційна робота працівників каси серед клієнтів, реклама в газетах, громадських закладах — школах, кінотеатрах, клубах — випуск "домових банок" (скриньок) для невеликих заощаджень) вдалося суттєво збільшити надходження й обсяг капіталів. Це дало змогу касі в подальшому значно розширити свою кредитну діяльність, а також за 1924—1925 роки придбати 15 559 векселів.

Завдяки кредитам Міської комунальної ощадної каси було споруджено ряд будинків на Левандівці, Пасіках та в інших околицях Львова.

Для розвитку тваринництва Міська ощадна каса виділяла короткотермінові кредити під заставу тварин і м'яса. У 1925 році при міській бойні було закладено спеціальну торговельну касу (як філію Міської комунальної ощадної каси), яка надавала великі послуги різникам та іншим працівникам тваринництва.

В основі цієї широкої й активної

3 березня 1938 року сейм, а 23 квітня сенат ухвалили Статут про перетворення Галицької каси ошадності в Центральну малопольську касу ошадності. Цей закон проголосили в Деннику законів Республіки Польща за № 29, позиція 256 від 28 квітня 1938 року. Законом Центральній малопольській касі ошадності у Львові надавалося право емісії комунальних облігацій на основі позик, які отримували фінансові установи для самоуправв.

Власні капітали Галицької каси ощадності, які становили на момент реорганізації 5 700 000 злотих, перейшли на рахунок нової установи і збільшилися на 2 млн. злотих за рахунок внесків комунальних кас ощадності і самоурядів. У результаті цього влас-

Філія Львівської міської комунальної ошадної каси, що розташовувалася по сучасній вул. Городецькій, 60.

Натхненні масовістю акцій ук-

1000

*Звернення митрополита
Андрея Шептицького з приводу
відзначення Дня ощадності.
Львів, 19 жовтня 1927 р.*

Відозва до українського громадянства з нагоди проведення свята ощадності. Львів, 1929 р.

раїнської ощадності, при українських товариствах також почали виникати ощадно-кредитові спілки. Так, 1930 року при товаристві "Просвіта" було створено спілку кооперативів ощадно-кредитових. Спочатку до спілки вступило 16 осіб — членів Товариства "Просвіта", які зобов'язувалися щомісяця заощаджувати 2% своєї місячної платні. Вже 1937 року у цій спілці було 72 члени, а її фонд становив 1 549 злотих. Спілка надавала кредити своїм членам під 6% річних. У планах Товариства "Просвіта" було створення свого банку "Просвітнянський".

Численні ощадні установи міста, серед яких проаналізовано роботу найбільш впливових та діяльних, зі встановленням 1939 року в Західній Україні радянської влади припинили свою діяльність. Вони були ліквідовані, майно їхнє націоналізоване.

"ЗОЛОТИЙ ВЕРЕСЕНЬ" 1939 РОКУ: ЖИТТЯ ЗА РАДЯНСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

На території Львова, як і всієї Західної України, з 1939-го до червня 1941 року створювалася мережа ощадних установ за зразком ощадних кас, які діяли в СРСР. Цю роботу проводили органи місцевої виконавчої влади. 5 лютого 1940 року Львівський облвиконком своєю Постановою № 83 "Про затвердження мережі районних та низових кас по області" затвердив мережу трудових ощадкас та агентств у кількості 134 одиниці. Цією ж постановою виконавчі комітети міських, районних та селищних рад депутатів трудящих були зобов'язані передати всі приміщення та майно ощадних кас трудовим ощадним касам, а в населених пунктах, де ощадні каси раніше не функціонували, виконавчі органи повинні були виділити для трудової каси відповідні приміщення.

За станом на 30 квітня 1940 року у Львівській області було завершено формування центральних ощадкас і підлеглої їм мережі та укомплектовано їх кадрами. На керівні посади (завідуючих центральними ощадкасами, головних бухгалтерів, начальників відділів обласного управління та ряд інших) призначалися спеціалісти, яких направляли зі східних областей України та Росії. При формуванні кадрів ощадкас суворо дотримувалися принципів підбору кадрів, які на той час існували в СРСР.

Першим начальником Львівського обласного управління ощадкас було

призначено Д.Шептуцалова. Одним із перших організаторів ощадкас у Львівській області був також Гланченко. Штат обласного управління становив 44 особи і був укомплектований наполовину.

Органи виконавчої влади у той час приділяли постійну увагу залученню коштів населення на вклади в трудових ощадкасах. В усіх районах області були створені районні та міські комісії зі сприяння роботі ощадкас [9].

За повідомленням засобів масової інформації, зокрема "Вісника обласної інформації Львівської філії РАТАУ" за 28 лютого 1940 року, у Львові діяло три ощадкаси. Ощадкаса Залізничного району Львова за станом на 20 лютого 1940 року налічувала вкладів на суму 90 тисяч рублів, а вже на 28 лютого ця сума зросла на 45 тисяч рублів.

21 лютого 1940 року при Львівській пошті була організована ще одна ощадна каса, яка за сім днів своєї діяльності залучила на вклади 20 тисяч рублів. Подібними результатами відзначалася діяльність ощадкаси Львівського приміського району, де за період із 20 до 28 лютого 1940 року сума вкладів збільшилась до 25 тисяч рублів [10].

Робота, яка проводилася в області щодо розширення мережі трудових ощадних кас, була у цей період досить ефективною. На 30 квітня 1940 року у Львівській області функціонували уже 37 районних центрощадкас, у тому числі у місті Львові — центрощадкаси Сталінського району (згодом — Ленінського, нині — Галицького), Залізничного району, Шевченківського району, Червоноармійського (нині — Личаківського) району. Мережу ощадкас на той період відображено у таблиці 2.

Таблиця 2. Мережа ощадкас Львова (1940 р.)

Район	Каси	
	I розряду	II розряду
Залізничний	6	2
Сталінський	5	2
Червоноармійський	6	2
Шевченківський	3	3
Усього	20	9

На 1 жовтня 1940 року у Львові функціонувала 21 ощадна каса, де налічувалося 3 812 вкладників, сума вкладів становила 2 442 тисячі рублів. Вкладна сума на одного вкладника в середньому дорівнювала 641 рубль. У цілому по області ощадних кас налічувалося 84, кількість вкладників — 7 959, сума їхніх вкладів — 4 022 тисячі рублів, а середня сума вкладу на

одного вкладника була дещо нижчою, ніж у Львові, і становила 505 рублів.

Проте нова система ощадної справи докорінно відрізнялася від ощадних установ, які функціонували у Львові до 1939 року. Ощадні каси були позбавлені будь-якої самостійності та ініціативи. Вони виконували роль суто державної фінансової установи і здійснювали свою діяльність, виключно керуючись директивами, які надходили із "центру". Навіть процентні ставки закладами населення і нові види вкладів встановлювалися поставами Ради Міністрів СРСР.

Ощадні каси в той час залучали грошові кошти населення в основному для кредитування державних проєктів. Ця недобудована мережа була повністю зруйнована в роки Другої світової війни.

У період німецької окупації Львова тут функціонувала ощадна каса і мережа страхових кас, які були створені у другій половині 1941 року. Підбором кадрів і затвердженням керівного складу ощадкас займався секретаріат губернаторства дистрикту Галичина.

Після звільнення Львова від нацистських окупантів державні трудові ощадні каси разом з обласним управлінням ощадкас відновили свою роботу у місті в другій половині 1944 року. Першим начальником Львівського обласного управління ощадкас після війни було призначено М.Турбіна. Постановою виконкому Львівської міської ради депутатів трудящих № 179 від 25 вересня 1944 року за обласним управлінням ощадних кас та центральною ощадкасою Залізничного району було закріплено приміщення по вулиці 3 Мая (нині — вулиця Січових Стрільців). Центральна ощадна каса Залізничного району відновила свою діяльність з обслуговування вкладників і позичальників 25 жовтня 1944 року. Завідувачем цієї ощадкаси була призначена Попова. Виконком Залізничної районної ради депутатів трудящих постановив відновити також діяльність низових ощадних кас у Залізничному районі по вулиці Словацького, 1 при Головній пошті і по вулиці Вокзальній, 2 при поштової філії Головного вокзалу [11].

За 1946 рік річний план мобілізації коштів населення ощадна система виконала за рахунок державних позик. Але водночас керівні органи відзначали, що залучення коштів до ощадкас від населення проходило в основному "самопливом і роботою по залученню вкладів ощадкаси по суті не займалися".

У період із 1945 до 1948 рр. ощадні каси здійснювали розрахунки за спеціальними вкладами, на які в роки війни зараховувалися суми компенсації за невикористані відпустки робітниками і службовцями. Із цією метою також були випущені іменні грошові документи — свідоцтво на одержання спеціального вкладу, яке складалося із чотирьох талонів, котрі давали право на одержання грошей рівними частинами.

28 листопада 1948 року було прийнято новий статут державних трудових ощадних кас СРСР, згідно з яким ощадкаси поділялися на:

- ♦ Центральні державні трудові ощадні каси;
- ♦ Державні трудові ощадні каси першого порядку;
- ♦ Державні трудові ощадні каси другого порядку;
- ♦ Агентства державних трудових ощадних кас.

Очолював головне управління державних ощадкас начальник управління, котрого затверджувала Рада Міністрів СРСР.

Державні ощадкаси приймали від населення вклади до запитання, термінові, умовні, вигашні, на поточні рахунки, а також організовували розміщення державних позик, продавали і купували облігації, виплачували вигоди, видавали іменні акредитиви тощо.

У 1954—1955 рр. у Львові було проведено реорганізацію мережі центрощадкас. У результаті цих заходів у місті залишилися: центрощадкаса № 6318 Галицького району, створена на базі центрощадкас Сталінського та Червоноармійського районів міста, центрощадкаса № 6319 Залізничного району, центрощадкаса № 6321 Шевченківського району.

1963 року згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1962 року ощадні каси, які знаходилися у системі Міністерства фінансів, були передані у підпорядкування Держбанку, що дало змогу повніше сконцентрувати ресурси кредитування й ефективніше використовувати загальнодержавний позичковий фонд. Ця реформа сприяла також активізації розвитку ощадної справи.

Із 1 вересня 1970 року у Львові було відновлено діяльність центральної ощадкаси № 8003 Червоноармійського району по вулиці Руській, 20. На 1 січня 1971 року у місті функціонували чотири центральні ощадні каси, в яких зберігали свої заощадження 262,7 тисячі вкладників, залишки вкладів становили 172,7 мільйона

рублів.

Ощадні каси на той час були монополістами в залученні коштів населення на вклади, розповсюдженні облігацій державної позики, прийманні платежів населення на користь інших підприємств, установ, організацій та проведення ряду інших операцій із обслуговування населення.

1987 року відповідно до рішення Ради Міністрів СРСР про реорганізацію банківської системи на базі Держтрудощадкас було створено Ощадний банк СРСР. Львівське облуправління реорганізували у Львівське обласне управління Ощадбанку СРСР (наказ № 229 в/к від 31 грудня 1987 р. Українського республіканського управління Ощадбанку СРСР).

Центроощадкаси реорганізували у відділення Ощадбанку СРСР. Після проведеної реорганізації було значно розширено функції ощадбанківських установ. Поряд із традиційними операціями з обслуговування населення відділення одержали право на виконання операцій з обслуговування юридичних осіб, кредитування та ряд інших.

У 1988—1990 рр. відділення Ощадбанку Львова, активно працюючи над кредитуванням населення, надали перші кредити юридичним особам. Перші кроки було зроблено у здійсненні валютних операцій у межах діючого на той час законодавства. Розпочалася комп'ютеризація банківської діяльності з використанням програмного забезпечення власних розробок, проводилася активна робота з будівництва нових і капітального ремонту існуючих приміщень відділень Ощадбанку, підготовки кадрів.

ПЕРІОД ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1962 року ощадні каси, які знаходилися у системі Міністерства фінансів, були передані у підпорядкування Держбанку, що дало змогу повніше сконцентрувати ресурси кредитування й ефективніше використовувати загальнодержавний позичковий фонд. Ця реформа сприяла також активізації розвитку ощадної справи.

Установи Ощадбанку у Львові й області, незважаючи на дедалі зроста-

ючу конкуренцію з боку інших банків у проведенні операцій із населенням, які колись були виключно монополією Ощадбанку, продовжують і далі займати в цьому секторі банківських послуг провідне місце. Про це свідчать дані таблиці 3.

Незважаючи на те, що у Львові та області працює п'ять банків — юридичних осіб та філій 25 банків з інших регіонів, майже кожна п'ята гривня відкладається жителями області в Ощадбанку.

Львівське міське відділення Ощадбанку є універсальною банківською установою. Воно розташоване по вулиці Валовій, 9 у приміщенні, де до 1939 року знаходилася Львівська міська комунальна ощадна каса. В структурі відділення є операційний відділ, чотири безбалансових відділення та 54 філії. Відділення обслуговує 2 400 юридичних осіб і понад 500 тисяч фізичних осіб, яким у банку відкрито 1,2 мільйона вкладів. Найбільшою популярністю серед населення міста користуються "Строковий пенсійний", "Накопичувальний" та інші вклади з помісячною виплатою відсотків.

Міське відділення має великий досвід щодо приймання платежів від населення на користь юридичних осіб, тут давно відпрацьовано технологію цієї роботи. Відділенням укладено угоди з 4 тисячами організацій, приймаються платежі від фізичних осіб на користь бюджетних установ, позабюджетних та державних цільових фондів. Лише за один день обіг відділення сягає близько одного мільйона гривень.

Проплачуючи рахунки через відділення Ощадбанку, підприємство скорочує витрати на оплату праці своєї бухгалтерії, не контролює залишків готівки у касі, не займається інкасацією грошей, що дає йому змогу спрямовувати зекономлені кошти на власні потреби.

Установи Львівського міського відділення Ощадбанку у 2000 році розпочали реалізацію програми з приймання платежів від фізичних осіб у сфері освіти. Ректорати 10 вищих навчальних закладів Львова уклали з міським відділенням угоди про приймання оплати за навчання від фізичних осіб. Серед них — Львівський національний університет імені Івана Франка, Українська академія друкар-

Таблиця 3. Динаміка вкладів населення (1998—2001 рр.)

Вклади населення, млн. грн.	01.01.1998 р.	01.01.1999 р.	01.01.2000 р.	01.01.2001 р.
В усіх банківських установах Львівської області	182,8	266,3	433,6	787,8
В установах Ощадбанку Львівської області	48,3	53,3	83,2	139,6

ства, Львівський медичний університет імені Данила Галицького, Львівська академія мистецтв, Львівський фінансово-економічний інститут, Український державний лісотехнічний університет, Музична академія імені Миколи Лисенка, Інститут внутрішніх справ, філія Української академії державного управління при Президенті України та інші. До цього переліку можна додати ще 12 технікумів і коледжів, а також 14 професійно-технічних училищ [12, с. 4].

У Львівському національному університеті імені Івана Франка банк впровадив зручний зарплатний проект. Викладачі, аспіранти, співробітники та студенти одержують зарплату, стипендії за пластиковими картками Ощадбанку, а це більш як 4.5 тисячі рахунків. Подібним чином виплачують сьогодні стипендії тим, хто навчається у Львівській академії мистецтв.

Міське відділення Ощадбанку приділяє велику увагу соціально значущим проектам. 15 відсотків пенсіонерів Львова отримують пенсії саме через міське відділення Ощадбанку. Операції з відкриття поточних рахунків, зарахування і виплати пенсій банк проводить безоплатно. Таким чином, Пенсійний фонд скорочує витрати з виплати пенсій через установи зв'язку, а це дає змогу спрямовувати зекономлені кошти на вчасну виплату пенсій. Тісно співпрацюють із міським відділенням відділи соціального захисту населення, районні центри зайнятості Львова. Ощадбанк виплачує також грошову допомогу найменш захищеним верствам населення.

У міському відділенні одержують пенсії майже всі пенсіонери Міністерства оборони, Служби безпеки, Міністерства внутрішніх справ. Установи відділення пропонують їм сучасний спосіб отримання пенсій із використанням пластикових карток міжнародної платіжної системи "Європей", що емітує Ощадбанк. Завдяки цьому вони можуть отримувати пенсії не лише в 60 установах Львова та області (безкоштовно), а й майже в 1.5 тисячі установ Ощадного банку України та в інших банках, залучених до обслуговування міжнародних пластикових карток як в Україні, так

і за кордоном, розраховуватися за товари та послуги в установах, що приймають пластикові картки. При отри-

Львівське міське відділення Ощадбанку України. Львів, вул. Валова, 9. Сучасне фото.

манні картки за кредитною схемою пенсіонери можуть розраховувати на кредит у розмірі 70% пенсії [12, с. 4].

У міському відділенні Ощадбанку можна скористатися послугами міжнародних систем грошових переказів Вестерн Юніон та VIGO, здійснити перекази (пенсії, аліменти тощо) в межах СНД, переказати гроші без відкриття поточного (вкладного) рахунку в будь-який населений пункт України, де є установа Ощадбанку.

Відділення активно працює з дорожніми чеками Томас Кук, Американ Експрес та Віза.

Кредитна політика міського відділення Ощадбанку спрямована на ефективне використання ресурсів і зниження допустимого рівня ризику. Тому відділення активно працює на ринку споживчих кредитів. Опікується розвитком малого та середнього бізнесу. Так, у міському відділенні нині обслуговується більше 2 300 суб'єктів підприємницької діяльності. Кожен тут почуває себе затишно і надійно. Полегшує роботу відділення мережа філій у районах Львова, оскільки створює зручності для підприємств, що тут обслуговуються.

Ощадбанк міста Лева не стоїть осторонь відновлення історико-архітектурного ансамблю центру Галичини. Перед головним офісом міського відділення відкрито пам'ятник королю Данилу Галицькому — засновнику Галицько-Волинської держави. На спорудження цього монумента відділенням перераховано 20 тисяч гривень.

Реорганізація, проведена в міському

відділенні, дала позитивні фінансові результати. За 2001 рік на 13 млн. гривень зросли обсяги вкладів населення,

значно збільшились залишки на рахунках юридичних осіб, якісно і кількісно поліпшився кредитний портфель банку. В результаті прибутку відділення за цей період становив 1.2 мільйона гривень. Не менш успішно працює міське відділення і в цьому році. У першому півріччі 2002 року обсяги вкладів населення зросли на 4.6 млн. грн., відділення отримало дохід у 5.4 млн. грн., а прибутку від операцій — 491.6 тисячі гривень. Усе це дає підстави сподіватися, що ощадна справа у Львові має добрі перспективи, а піднесення економіки міста, підвищення

рівня зайнятості і доходів населення приведе до подальшого зростання ролі Ощадного банку. □

Ілюстрації надано авторами статті та Ігорем Маркіним.

Література.

1. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом. Путівник. — Львів: Камінь, 1987.
2. Комаринська З. Банки та банківська справа в Західній Україні // Вісник НБУ. — 2000. — № 11. — С. 58—61.
3. Голобуцький В. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період. — К., 1970.
4. Банки Львова. Календар на 1998 рік. — Львів: Центр Європи, 1997.
5. Кормош Т. Розвій інституцій кредитових в Галичині // Перший український просвітньо-економічний конгрес, уладжений товариством "Просвіта" в 40-літє засновання у Львові 1—2 лютого 1909 р. — Львів, 1910. — С. 564—577.
6. Ощадна справа та Ощадний банк України: історія і сьогодення // Вісник НБУ. — 2000. — № 8. — С. 28—30.
7. Загальні збори Галицької каси ощадності // Діло. — 1938. — 17 травня.
8. Діло. — 1938. — 15 травня.
9. Державний архів Львівської області (надалі — ДАЛО). — Ф. Р — 1444. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 486.
10. ДАЛО. — Ф. Р — 199. — Оп. 1. Спр. 8. — Арк. 82.
11. ДАЛО. — Ф. Р — 1321. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 115—116.
12. Зарплату — за пластиковими картками // Високий замок. — 2002. — 22 січня.

АННОТАЦИИ

Анатолий Степаненко, Ирина Разуменко. *Достижения и заботы банков столичного региона.*

Обзор деятельности банков г. Киева и Киевской области за первое полугодие 2002 года. Анализ сделан с учетом основных тенденций экономического развития столичного региона.

Анатолий Вожжов. *Депозиты до востребования в формировании стабильной и управляемой ресурсной базы банков.*

Анализируется оценка стоимости формирования ресурсной базы коммерческих банков в зависимости от сроков их привлечения.

Людмила Патрикац, Дмитрий Крохмалюк. *Праздник банковской науки в Сумах.*

Отчет о пятой Всеукраинской научно-практической конференции "Проблемы и перспективы развития банковской системы Украины", состоявшейся в Украинской академии банковского дела НБУ в Сумах.

Денис Гайдак. *Внутренний хозрасчет в банке.*

Раскрыты смысл и цель внедрения системы внутреннего хозрасчета, роль и функции центров ответственности в коммерческом банке.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 октября 2002 года.

Аналитические материалы в форме графиков, характеризующие финансовое состояние банковской системы Украины по основным показателям активов и пассивов банков.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков и перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 сентября по 1 октября 2002 г.

Банки, исключенные из Государственного реестра банков в сентябре 2002 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в сентябре 2002 г.

Аналитические материалы в форме таблиц и графика о результатах аукционов по размещению облигаций внутреннего государственного займа в августе 2002 года.

Андрей Гриценко. *Стабильность денежной единицы как цель монетарной политики.*

Раскрывается сущность стабильности денежной единицы, излагаются методы ее определения, обосновывается стратегия расширенного таргетирования.

Василий Андрейчук, Владимир Домрачев. *Взаимодействие экономики как фактор монетарной политики.*

Рассматриваются модели взаимодействия экономик различных стран и возможности их использования для решения проблем украинской экономики. В частности речь идет о моделировании шоков, вызванных колебаниями цен, изменениями учетной ставки, денежной массы, которые связаны с динамикой экономических показателей соседних с Украиной государств. Введено понятие корректности применения правила монетарной политики. Выводы и предложения, изложенные в статье, публикуются в порядке обсуждения.

Сотрудничество между Украиной и МВФ.

Изложены взгляды сотрудников МВФ на роль и значение фонда в поддержке программы экономических и структурных реформ в Украине.

Олег Скаско. *Пути усовершенствования механизмов формирования резервов по активным операциям.*

Излагаются предложения по усовершенствованию принципов формирования и использования резерва для возмещения возможных потерь по кредитным банковским операциям.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за сентябрь 2002 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за сентябрь 2002 года).

Олег Макаренко. *Валютный контроль как инструмент стабилизации валютного рынка в Украине.*

Анализируются наиболее распространенные формы оттока капитала за границу, оценивается эффективность мер по борьбе с этим явлением.

Богдан Пшик. *Финансирование жилищного строительства в Украине: социально-экономический и региональный аспекты.*

Рассматриваются действующие в Украине и за рубежом механизмы финансирования жилищного строительства, предлагаются пути их совершенствования.

Валерий Галасюк, Виктор Галасюк. *Оценка кредитоспособности заемщика (сопоставление условий кредитования и способности заемщика генерировать FSC-потоки).*

Авторская методика оценки кредитоспособности заемщиков, основанная на сопоставлении условий кредитования и способности заемщика генерировать SC-потоки.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в сентябре 2002 года.

Механизмы и объемы рефинансирования Национальным банком Украины банков, средние процентные ставки НБУ и банков, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.10.2002 г.

Сергей Корнеев, Татьяна Рудненко. *Корпоративное управление и стандартные системы управления ресурсами предприятий.*

Рассказываются о ведущих мировых системах корпоративного управления ресурсами предприятий, рассматриваются соответствующие перспективы украинских субъектов экономики.

Дмитрий Полозенко. *Финансовая глобализация и инвестиционный процесс.*

Рассмотрены элементы процесса глобализации, представляющие потенциальную опасность для возрождающейся экономики.

О выпуске в обращение юбилейной монеты "Леонід Глібов".

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 175-летию со дня рождения известного украинского поэта, баснописца, драматурга и литературного критика Леонида Ивановича Глибова (1827—1893 гг.). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты "70-річчя Дніпровської ГЕС".

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 5 гривень, посвященной 70-летию ввода в эксплуатацию первой и самой большой гидроэлектростанции Днепровского каскада (г. Запорожье), построенной в 1927—1932 гг. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты "Святослав".

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривень из серии "Княжа Україна" ("Княжеская Украина"), посвященной киевскому князю Святославу Игоревичу (964 — 972 гг.). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Светлана Билан. *Процедура ликвидации банков: практические правовые аспекты.*

Ответы на вопросы банковских, финансовых, хозяйственных, бюджетных и коммерческих структур, касающиеся использования некоторых положений нормативно-правовых актов, связанных с предпосылками и процедурой ликвидации банков.

Евгения Бургина. *Современные технологии в межбанковских платежных системах Турции и Южно-Африканской Республики.*

На показательных примерах автор знакомит с межбанковскими платежными системами Турции и Южно-Африканской Республики, которые применяют прогрессивные технологии и близки к украинским по общим условиям и особенностям.

Анатолий Мороз. *В помощь аналитикам банковской деятельности. Мини-рецензия на монографию Л.А.Примостки "Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі" ("Анализ банковской деятельности: современные концепции, методы и модели").*

Владимир Андрущенко, Александр Чечелюк. *Финансовая система в условиях глобализации.*

Мини-рецензия на монографию З.О.Луцишин "Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації" ("Трансформация мировой финансовой системы в условиях глобализации").

Ярослав Грудзевич, Зоряна Комаринская. *Сберегательное дело Львова: прошлое и современность.*

Исследование об истории развития сберегательного дела Львова с XIX века до наших дней.

ANNOTATIONS

Anatolii Stepanenko, Iryna Razumenko. *Achievements and cares of banks of the capital region.*

Review of the activity of banks of the City of Kyiv and Kyiv region in the first half year 2002. The analysis has been done with the main tendencies of the economic development of the capital region taken into account.

Anatolii Vozhzhov. *Demand deposits in formation of the steady and controlled resource base of banks.*

The author analyzes the cost estimation of formation of the resource base of commercial banks depending on terms of their attraction.

Liudmyla Patrikats, Dmytro Krokhmaluk. *Holiday of banking science in Sumy.*

Report on the fifth All-Ukrainian scientific and practical conference "Problems and outlook for development of banking system of Ukraine", which took place in the Ukrainian Academy of Banking of the NBU in Sumy.

Denys Haidak. *Internal self-support in a bank.*

The author reveals the sense and purpose of the internal self-support system implementation, roles and duties of the centers of responsibility in commercial bank.

Dynamics of financial situation of banks of Ukraine as of 1 October 2002.

The analytical materials given in the form of schedules characterizes the financial situation of the banking system of Ukraine under the main indicators of assets and liabilities of banks.

Changes and addenda for the State Register of Banks and the list of transactions for which banks have been granted a banking license and permission of the National Bank of Ukraine to perform transactions which were inserted during the period from 1 September to 1 October 2002.

Banks excluded from the State Register of Banks in September 2002.

Market of the government securities of Ukraine in September 2002. Analytical materials of the results of auctions on T-bills allocation in August 2002 are given in the form of tables and schedule.

Andrii Hrytsenko. *Stability of monetary unit as an objective of monetary policy.*

The author reveals the essence of the monetary unit stability, states the methods of its definition and grounds the strategy of the extended targeting.

Vasyl Andriichuk, Volodymyr Domrachev. *Interaction among economies as a factor of monetary policy.*

The authors consider the models of interaction among the economies of different countries and the possibilities of their use to solve the problems of the Ukrainian economy. In particular, the matter concerns with modeling of shocks caused by instability of prices, changes in the discount rate and money supply which are connected with the dynamics of economic indicators of the countries-neighbours of Ukraine. The idea of the correct use of the rule of monetary policy is introduced. Conclusions and proposals stated in the article are published as discussion.

Cooperation between Ukraine and the IMF.

Views of the Fund staff on the role and importance of the Fund in supporting the program of economic and structural reforms in Ukraine are given.

Oleh Skasko. *Means of improving the mechanisms of formation of the reserves under transactions with assets.*

The author makes suggestions on improving the principles of formation and use of the reserve to compensate the possible losses under the credit banking operations.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in September 2002).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in September 2002).

Oleh Makarenko. *Exchange control as an instrument of stabilization of the capital market in Ukraine.*

The most widespread forms of the capital outflow abroad are

analyzed, the effectiveness of measures of the struggle against this fact is appreciated.

Bohdan Pshyk. *Financing of residential construction in Ukraine: social and economic, regional aspects.*

The author considers the mechanisms of financing of residential construction in Ukraine and abroad as well, suggests the measures to improve them.

Valerii Halasiuk, Viktor Halasiuk. *Credit rating of a borrower (comparison of crediting conditions and borrower's capability to generate the FSC-flows).*

Author's methods of the credit rating of borrowers based on comparison of the crediting conditions and the borrower's capability to generate the SC-flows are given.

Basic monetary parameters of the monetary market of Ukraine in September 2002.

Mechanisms and refinancing volumes of banks by the National Bank of Ukraine, average interest rates of the NBU and banks, dynamics of the money supply growth as of 1 October 2002.

Serhii Kornieiev, Tetiana Rudnenko. *Corporate management and standard systems of management of the enterprises resources.*

The article tells about the leading world systems of management of the enterprises resources. The corresponding outlooks for the Ukrainian economic entities are considered.

Dmytro Polozenko. *Financial globalization and the investment process.*

The author considers the elements of the globalization process which threaten the nascent economy.

On the issue of the commemorative coin "Leonid Hlibov".

Official announcement of putting into circulation and numismatic description of the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to the 175th anniversary of birth of the famous Ukrainian poet, fabulist, dramatist and literary critic Leonid Ivanovych Hlibov (1827 - 1893). Pictures of obverse and reverse of the coin are enclosed.

On the issue of the commemorative coin "70th anniversary of the Dnipro hydroelectric power station".

Official announcement of putting into circulation and numismatic description of the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to the 70th anniversary of bringing into operation the first and the biggest hydroelectric power station of the Dnipro series of hydroelectric station (Zaporizhzhia) which was built in 1927 - 1932. Pictures of obverse and reverse of the coin are enclosed.

On the issue of the commemorative coin "Sviatoslav".

Official announcement of putting into circulation and numismatic description of the 10 hryvnia commemorative coin of the "Princes of Ukraine" series dedicated to the Kyiv prince Sviatoslav Ihorevych (964 - 972). Pictures of the obverse and reverse of the coin are enclosed.

Yevhenia Burhina. *Modern technologies in the interbank payment systems of Turkey and the South African Republic.*

The author using illustrative examples introduces the interbank payment systems of Turkey and the South African Republic which use the progressive technologies and are similar to those of Ukrainian by the common conditions and peculiarities.

Anatolii Moroz. *For the help to the banking analysts.*

Mini-review of the monograph of L.O. Prymstka "Analysis of banking: up-to-date conceptions, methods and models".

Volodymyr Andruschenko, Oleksander Checheliuk. *Financial system under globalization conditions.*

Mini-review of the monograph of Z.O. Lutsyshyn "Transformation of the world financial system under the globalization conditions".

Svitlana Bilan. *Procedure of liquidation of banks: practical legal aspects.*

Answers on the questions of banking, financial, economic, budgetary and commercial structures concerning the use of some items of the standard and legal acts concerned with preconditions and procedure of the banks liquidation.

Yaroslav Hrudzevych, Zoriana Komarynska. *Savings in Lviv: the past and the present.*

The research on history of the development of savings in Lviv from the 19th century to our time.

Країни Європи та Азії вітають дев'ятий Міжнародний Академічний Рейтинг "Золота Фортуна", що крокує назустріч трудовій звитязі людства. На початку листопада відбудуться традиційні урочистості і в нашій країні. Київ - одна з 24-х столиць, учасниць Рейтингу. 7-8 листопада головна сцена держави - Національний Палац "Україна" - зустрічатиме переможців "Золотої Фортуни".

Високими нагородами відзначатимуться представники політичного, економічного, військового, наукового та культурного авангарду України. Яскраві особистості та провідні колективи своєю працею довели: вони гідні міжнародної шани! Рейтинг "Золота Фортуна" - це визнання без кордонів!

**Передплатний індекс журналу “Вісник НБУ”
і додатка до нього
“Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності”
у Каталогі періодичних видань України — 74132**

